

uw kenmerk - ons kenmerk 2025-003 datum 19 december 2025
behandeld door [redacted] e-mail [redacted] doorkiesnr. [redacted]

onderwerp Inbreng Centrum Seksueel Geweld kabinetsformatie 2025

Geachte informateur, beste mevrouw Letschert,

Nu de formatie in een volgende fase is gekomen willen wij graag uw aandacht vragen voor het volgende.

Seksueel misbruik en geweld

Elk jaar telt Nederland 100.000 nieuwe slachtoffers van seksueel misbruik en geweld. Met grote impact en effecten op hun leven (medisch, psychologisch, sociaal, seksueel en maatschappelijk). Als zij multidisciplinaire, domeinoverstijgende hulp ontvangen (op het gebied van veiligheid, hulp en (straf)recht), weten we uit wetenschappelijk onderzoek dat zij eerder herstellen en sneller aangifte doen.¹

Multidisciplinaire, domeinoverstijgende samenwerking in het Centrum Seksueel Geweld

Daarom is er het afgelopen decennium een hechte en gecoördineerde samenwerking ontstaan tussen politie, ziekenhuizen, GGD'en, ggz, Slachtofferhulp, Perspectief Herstelbemiddeling en Veilig Thuis. Deze samenwerking wordt 'Centrum Seksueel Geweld' (CSG) genoemd. In Nederland bestaat op dit moment een landelijk dekkend netwerk van 16 regionale CSG's en een overkoepelende Stichting Landelijk Centrum Seksueel Geweld (LCSG).

¹ Campbell, R., Patterson, D., & Lichty, L. F. (2005). The Effectiveness of Sexual Assault Nurse Examiner (SANE) Programs A Review of Psychological, Medical, Legal, and Community Outcomes. *Trauma, Violence, & Abuse*, 6(4), 313-329.

Campbell, R., Patterson, D., & Bybee, D. (2012). Prosecution of adult sexual assault cases a longitudinal analysis of the impact of a sexual assault nurse examiner program. *Violence against Women*, 18(2), 223-244.

Daarmee voldoet Nederland aan diverse Europese verdragen en richtlijnen, zo ook de meest recente Europese richtlijn Geweld tegen vrouwen (2024/1385).

In de Richtlijn opgenomen verplichtingen die het landelijk CSG-netwerk realiseert (✓) en de verplichting waar het CSG tot nu toe afhankelijk is van de overheid om die na te komen (-)

- ✓ Goed uitgeruste, gemakkelijk, geografisch verspreide toegankelijke crisiscentra of verwijzingscentra
  - Voor doeltreffende traumabewuste ondersteuning
  - Voor klinische behandeling
  - Toegang tot medische en forensische onderzoeken
  - Tijdige toegang tot gezondheidsdiensten
- ✓ Coördinatie van geïntegreerde, multidisciplinaire hulpverlening
- ✓ Coördinatie tussen de centra onderling
- ✓ 24/7 kosteloos beschikbare telefonische hulplijn en beveiligde en toegankelijke ICT-dienst
- ✓ Informatievoorziening op orde, regelmatige bewustmakingscampagnes
- Voldoende personele en financiële middelen voor het verlenen van de diensten.

De hulp staat echter onder druk door versnipperde, ontoereikende budgetten en ondoorzichtige governance. Dit komt niet ten goede aan slachtoffers van seksueel geweld, die vaak jaren nodig hebben gehad om de moed te verzamelen hulp te zoeken voor hun ervaringen.

Wij vragen u daarom om de multidisciplinaire samenwerking in het CSG landelijk wettelijk te verankeren en deze eenduidig, duurzaam te financieren, niet alleen conform de Richtlijn, maar ook conform recente D66-Kamerstukken.² In onze consultatiereactie op de concept-implementatiewetgeving van de Richtlijn van 14 november 2025 doen wij enkele suggesties hiertoe: deze reactie is in de bijlage van deze brief toegevoegd.

Onze oproep

De afgelopen jaren heeft het onderwerp seksueel geweld in de publieke en politieke schijnwerpers gestaan als nooit tevoren. Dat heeft geleid tot een ongekende hoeveelheid slachtoffers die voor het eerst de stap naar voren heeft durven zetten: tussen 2018 en 2025 ziet het CSG ongeveer een verdriedubbeling van het aantal slachtoffers dat in een van de CSG's komt voor multidisciplinaire hulp. Er zijn pieken waarneembaar op momenten van grootschalige media- of politieke aandacht: het gesprek voeren over seksueel geweld helpt mensen om hun geheim te delen en de stap te zetten naar herstel.

Opeenvolgende kabinetten hebben een wezenlijke bijdrage geleverd aan deze ontwikkeling: bijvoorbeeld met de inwerkingtreding van de nieuwe Wet Seksuele

² Kamerstukken 2024/25, 36725-VI-25. Geraadpleegd via <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2025Z13850&did=2025D31391>.

Misdrijven met bijbehorende grootschalige publiekscampagnes en de lancering van het Nationaal Actieprogramma Seksueel Grensoverschrijdend Gedrag en Seksueel Geweld en de aanstelling van regeringscommissaris Mariëtte Hamer.

Wij pleiten voor voortzetting van deze inzet: het harde werk van de afgelopen jaren is nog onverminderd nodig. Dat vraagt om specifieke aandacht voor seksueel geweld in het regeerakkoord, en om borging van de multidisciplinaire aanpak ervan zoals in bovenstaande beschreven.

Uiteraard zijn wij bereid om dit nader toe te lichten.

Alvast hartelijk dank voor uw reactie en met vriendelijke groet,

namens het landelijk netwerk van 16 regionale CSG's,

dr. Eveliene Manten-Horst
directeur-bestuurder
Stichting Landelijk Centrum Seksueel Geweld

prof. dr. Iva Bicanic
directeur Kennisontwikkeling
Stichting Landelijk Centrum
Seksueel Geweld
& hoogleraar 'Seksueel misbruik
van kinderen: de gevolgen en
behandeling', UMC Utrecht

Centrum **Seksueel Geweld**

Bijlage 1: Consultatiereactie Concept-implementatiewetsvoorstel richtlijn ter bestrijding van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld dd. 14 november 2025

Stichting Landelijk
Centrum **Seksueel Geweld**

☎ 80223257

✉ info@centrumseksueelgeweld.nl

☎ 0800 - 0188

CSG

Consultatiereactie Concept-implementatiewetsvoorstel richtlijn ter bestrijding van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld

1. Introductie

De Europese richtlijn ter bestrijding van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld, EU 2024/1385 ("Richtlijn") onderstreept dat seksueel geweld een bijzondere vorm van geweld is, dat een unieke specifieke expertise en multidisciplinaire reactie vereist in de hulp aan slachtoffers. Daarom bevat de Richtlijn minimumvoorschriften waaraan alle lidstaten moeten beantwoorden in het bieden van deze hulp. Het voorliggende wetsvoorstel is een voorstel tot de Nederlandse uitwerking van het implementeren van de minimumvoorschriften uit de Richtlijn.

In Nederland bestaat een - vooralsnog niet wettelijk geborgde en op eigen initiatief van de betrokken partijen ingerichte - multidisciplinaire hulp aan slachtoffers van seksueel geweld. Stichting Landelijk Centrum Seksueel Geweld ("LCSG") is de overkoepelende stichting die werkt ten behoeve van dit landelijk netwerk Centrum Seksueel Geweld ("CSG"). Het netwerk bestaat uit zestien regionale samenwerkingen tussen politie, OM, GGD, ziekenhuis, hulp- en ggz-organisaties, Slachtofferhulp Nederland, Veilig Thuis, Perspectief Herstelbemiddeling en slachtofferadvocatuur. De samenwerking van deze partijen binnen de context van het CSG heeft vanaf 2012 tot op heden geleid tot het verlenen van geïntegreerde multidisciplinaire en domein-overstijgende hulp aan slachtoffers van seksueel geweld.¹

De reactie van LCSG beperkt zich vanuit deze achtergrond tot artikel III van het wetsvoorstel. Dit artikel beoogt in het bijzonder artikelen 26 en 29 van de Richtlijn te implementeren.

Artikelen 26 en 29 Richtlijn

De verplichtingen rondom de hulp (in brede zin) aan slachtoffers van seksueel geweld komen met name naar voren in artikel 26 en artikel 29 van de Richtlijn. In artikel 26 is opgenomen dat lidstaten dienen te voorzien in goed uitgeruste, gemakkelijk toegankelijke crisiscentra of verwijzingscentra voor slachtoffers van seksueel geweld om te zorgen voor doeltreffende traumabewuste ondersteuning van slachtoffers en voor klinische behandeling. Ook staat in dit lid dat lidstaten ervoor dienen te zorgen dat slachtoffers van seksueel geweld toegang hebben tot medische en forensische onderzoeken en dat lidstaten de verplichting hebben om te zorgen voor coördinatie tussen de verwijzingscentra en de bevoegde medische en forensische centra. Verder staat in de overige leden van artikel 26 dat slachtoffers tijdig toegang moeten hebben tot gezondheidsdiensten, deze diensten (met uitzondering van de diensten in het kader van het nationale gezondheidszorgstelsel) kosteloos beschikbaar moeten zijn en dat lidstaten moeten zorgen voor een toereikende geografische spreiding en capaciteit van de

¹ Hulp aan slachtoffers wordt, gezien de diversiteit aan (hulp)vragen, binnen het kader van het CSG opgevat in de breedste zin van het woord: op de domeinen straf(recht), veiligheid en hulp (medisch, psychologisch, herstel). Deze hulp omvat het forensisch-medisch onderzoek als onderdeel van de bewijsvergaring door de politie en Veilig Thuis, medische zorg, psychologische ondersteuning, ondersteuning bij de verwezenlijking van slachtofferrechten en ondersteuning gericht op veiligheid, herstel en het bieden van perspectief.

diensten als ook voor voldoende personele en financiële middelen voor het verlenen van de diensten.

Artikel 29 van de Richtlijn verplicht lidstaten om zorg te dragen voor een 24/7 kosteloos beschikbare telefonische hulplijn en moedigt lidstaten aan een dergelijke hulplijn ook te verstrekken via een andere beveiligde en toegankelijke ICT-dienst. Ook verklaart lid 4 van artikel 29 artikel 25 leden 3 en 7 van toepassing wat met zich meebrengt dat ook voor deze diensten geldt dat lidstaten moeten zorgen voor voldoende personele en financiële middelen om dit te realiseren. Tot slot stelt artikel 29 lid 6 van de Richtlijn dat lidstaten erop toe dienen te zien dat de informatievoorziening over de hulplijn(en) op orde is, onder meer door middel van regelmatige bewustmakingscampagnes.

Leeswijzer en conclusie

In deze reactie is eerst de huidige samenwerking van de genoemde partijen binnen CSG uiteengezet. Daarbij wordt inzichtelijk gemaakt dat deze samenwerking reeds tegemoet komt aan een groot deel van de eisen uit de Richtlijn. Vanuit deze uiteenzetting volgt vervolgens een analyse van het wetsvoorstel. Onze analyse kent als conclusie dat het huidige voorstel geen vooruitgang oplevert voor de hulp aan slachtoffers van seksueel geweld en gelet op de door de Richtlijn verplicht gestelde waarborgen juist een stap terug is ten opzichte van de huidige situatie. Wij sluiten daarom af met een advies over een mogelijke alternatieve denkrichting waarin wél tegemoetgekomen wordt aan zowel de eisen uit de Richtlijn als aan de bestaande situatie.

2. Bestaande Nederlandse situatie: samenwerking vanuit één opgave

Binnen elk regionaal CSG wordt door de samenwerkende partijen gewerkt vanuit één opgave: goede integrale hulp aan slachtoffers, telkens vanuit het perspectief van het slachtoffer.

Wat is goede integrale hulp?

Om slachtoffers te ondersteunen in herstel, veiligheid, perspectief en regie, is het cruciaal dat zij zo vroeg mogelijk professionele hulp krijgen. Deze hulp moet in de eerste plaats deskundig en inclusief zijn, maar ook altijd (online en/of face to face) beschikbaar: 24 uur per dag, 7 dagen per week. Internationaal onderzoek, onder meer van prof. Rebecca Campbell in de VS, heeft aangetoond dat deze hulp ook zoveel mogelijk *geïntegreerd en gecoördineerd* moet zijn. Dit leidt namelijk tot sneller herstel en een grotere bereidheid om aangifte te doen.^{2,3}

De samenwerking vanuit deze opgave bestaat al ruim dertien jaar in zestien regio's in Nederland. Politie, OM, GGD, ziekenhuizen, hulp- en ggz-organisaties, Slachtofferhulp

² Campbell, R., Patterson, D., & Lichty, L. F. (2005). The Effectiveness of Sexual Assault Nurse Examiner (SANE) Programs A Review of Psychological, Medical, Legal, and Community Outcomes. *Trauma, Violence, & Abuse*, 6(4), 313-329.

³ Campbell, R., Patterson, D., & Bybee, D. (2012). Prosecution of adult sexual assault cases a longitudinal analysis of the impact of a sexual assault nurse examiner program. *Violence against Women*, 18(2), 223-244.

Nederland, Veilig Thuis, Perspectief Herstelbemiddeling en slachtofferadvocatuur brengen hun aanbod op zo'n manier bijeen dat het slachtoffer dat als één geheel ervaart. Deze integrale hulp wordt gecoördineerd; zo worden de kansen voor het slachtoffer op herstel optimaal en tijdig benut.

Elk regionaal CSG wordt gevormd door een samenwerking tussen genoemde eigenstandige organisaties uit de verschillende sectoren en disciplines. De zestien regionale samenwerkingen vormen samen het landelijk dekkend netwerk CSG waar slachtoffers van seksueel geweld terecht kunnen voor hulp (medisch, psychologisch, herstel), veiligheid en (straf)recht. Ongeacht of het seksueel geweld korter of langer dan 7 dagen geleden plaatsvond, ongeacht of het fysiek of online plaatsvond, en ongeacht gender, leeftijd of achtergrond.

De zestien centra zijn 24/7 gratis bereikbaar via het landelijk telefoonnummer 0800-0188: dit is tot op heden uniek in Europa. Ook kunnen slachtoffers terecht voor begeleiding en toeleiding tot hulp via de chat. Dit wordt gefaciliteerd door het LCSG. Verder ondersteunt het LCSG de regionale samenwerking door het bewaken van de kwaliteit van de hulp aan slachtoffers (op basis van landelijk en gezamenlijk vastgestelde wetenschappelijk onderbouwde kwaliteitscriteria) en het registreren en analyseren van data. Het LCSG functioneert als een expertisecentrum, waar wetenschappelijk onderzoek de hulp en deskundigheid in de centra onderbouwt en innoveert. Dat doet het met periodieke visitatie op basis van de eerder genoemde kwaliteitscriteria en met een eigen opleidingsplatform (CSG Academie) om kennis en kunde van de professionals werkzaam in de samenwerkingsverbanden kwalitatief en up to date te houden.

De betrokken partners zijn in staat gebleken om in een verkokerd landschap tot samenwerking te komen die leidt tot zodanige hulp aan slachtoffers, dat de huidige Nederlandse situatie grotendeels al voldoet aan wat de Richtlijn vraagt in artikel 26 en 29. Dat is gelukt met medewerking van departementen, ziekenhuizen, landelijke strafrechtsorganisaties, hulp- en ggz-organisaties en gemeenten. Het is een goed voorbeeld van opgavegerichte samenwerking in complexe vraagstukken tussen centrale en decentrale overheden en tussen professionals vanuit zeer verschillende domeinen, professies en sectoren.⁴ Zie hiervoor ook Bijlage 1: Totstandkoming landelijk netwerk CSG 1999-2025).

Geen nieuwe organisatie nodig

Bijkomend voordeel van de huidige situatie is dat geen nieuwe organisatie nodig is. Door samen te werken hebben bestaande partijen hun eigen expertise onderling zo georganiseerd dat het slachtoffer de integrale en gecoördineerde hulp na seksueel geweld ervaart als één geheel. En dat op zichzelf leidt tot een hogere kwaliteit.

⁴ GREVIO (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence). *First thematic evaluation report. Building trust by delivering support, protection and justice – Netherlands*. Gepubliceerd op 21 oktober 2025, te raadplegen via <https://rm.coe.int/first-thematic-evaluation-report-on-the-netherlands/488028f8df>.

De borging van deze samenwerking is de afgelopen jaren ook steeds verder doorontwikkeld. Op dit moment wordt voor elke regionale samenwerking een convenant gesloten tussen de genoemde samenwerkingspartners. Hiervoor heeft LCSG in samenspraak met de partners een model ontwikkeld waarin landelijke standaardafspraken ten aanzien van de kwaliteit, privacy en onderlinge samenwerking zijn opgenomen. Via dit convenant verbinden de partners zich nog sterker aan de eisen die gesteld worden aan de gezamenlijke hulp. Verder wordt er door de samenwerkingspartners in de volgende actuele trajecten gewerkt aan de verbetering en doorontwikkeling van de multidisciplinaire, domein-overstijgende hulp:

Gezamenlijke aanpak

Het samenwerkingsverband Centrum Seksueel Geweld met de partijen Veilig Thuis, Slachtofferhulp Nederland, Perspectief Herstelbemiddeling, het OM en de politie hebben het initiatief genomen om hulp aan slachtoffers van seksueel geweld te verbeteren. Zij doen dit in samenwerking met het ministerie van Justitie en Veiligheid (J&V), het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Op het moment van schrijven wordt een gezamenlijk ontwikkelde werkwijze (met daarin een goed afgestemd en georganiseerd eerste contact, een dagelijks multidisciplinair triage-overleg (MDT-overleg), en coördinatie van de integrale hulp door de inzet van een regiehouder voor elke casus) getest in twee CSG-regio's.⁵

Online seksueel geweld

Slachtoffers van seksueel geweld hebben, ongeacht of het fysiek of online is gebeurd, hulp nodig. Op het gebied van online seksueel geweld worden daarom de krachten gebundeld met partijen die hierop specifieke expertise hebben, namelijk Offlimits en Fier in samenwerking met het Fonds Slachtofferhulp. Die samenwerking heeft de afgelopen jaren vorm gekregen onder de vlag van het consortium 'Boundaries'. Dit heeft onder andere geresulteerd in een gezamenlijke backoffice voor slachtoffers die zich via de chat melden, zodat tegelijkertijd kan worden gewerkt aan de hulpverlening aan het slachtoffer en het verwijderen van ongewenst beeldmateriaal (zoals artikel 23 EU Richtlijn ook verplicht). Ook worden hier initiatieven op het gebied van *online hulpverlening* ontplooid.

3. Bestaande situatie in relatie tot de eisen uit de Richtlijn

De Richtlijn verplicht lidstaten om minimum basisvoorzieningen te faciliteren rondom de bescherming en ondersteuning van slachtoffers van seksueel geweld. De Richtlijn vraagt daarbij om een eenduidige en uniforme aanpak.

Een groot deel van de in de Richtlijn opgenomen verplichtingen komt overeen met de geïntegreerde en gecoördineerde hulp die reeds door het bestaande landelijke CSG-netwerk wordt geboden.

---

⁵ Kamerstukken II 2025/26, 34843/36658, nr. 127. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34843-127.html>.

In de Richtlijn opgenomen verplichtingen die het landelijk CSG-netwerk realiseert (✓) en de verplichting waar het CSG tot nu toe afhankelijk is van de overheid om die na te komen (-)

- ✓ Goed uitgeruste, gemakkelijk, geografisch verspreide toegankelijke crisiscentra of verwijzingscentra
  - Voor doeltreffende traumabewuste ondersteuning
  - Voor klinische behandeling
  - Toegang tot medische en forensische onderzoeken
  - Tijdige toegang tot gezondheidsdiensten
- ✓ Coördinatie van geïntegreerde, multidisciplinaire hulpverlening
- ✓ Coördinatie tussen de centra onderling
- ✓ 24/7 kosteloos beschikbare telefonische hulplijn en beveiligde en toegankelijke ICT-dienst
- ✓ Informatievoorziening op orde, regelmatige bewustmakingscampagnes

- Voldoende personele en financiële middelen voor het verlenen van de diensten.

4. Knelpunten in de huidige situatie

Niet alles gaat al goed. Zo zijn de verantwoordelijke overheden er ondanks vele gesprekken die al meer dan een decennium gevoerd worden, nog steeds niet in geslaagd om te komen tot eenduidigheid in financiering, verantwoording en inrichting van besluitvorming.

Financiering

De financiering van de bestaande regionale centra loopt via de 35 centrumgemeenten Vrouwenopvang: elk afzonderlijk regionaal samenwerkingsverband wordt gefinancierd uit de Decentralisatie-uitkering Vrouwenopvang ("DU VO"); de financiering van het LCSG via een specifieke uitkering ("SPUK").

De huidige (en overigens ook de voorgestelde) inrichting van de geldstroom is niet alleen kwetsbaar, maar brengt ook een gebrek aan overzicht en controle met zich mee doordat de positie van de regionale samenwerkingen afhankelijk is van gemeenten. Dit leidt tot ongelijkheden in de hulpverlening, elk jaar opnieuw lange onderhandelingen over budgetten en hoge administratieve lasten bij zowel gemeenten als de regionale CSG's, en de onzekerheid of elk jaar het benodigde budget verkregen kan worden. Deze wijze van financiering biedt onvoldoende zekerheid doordat gemeentelijke afwegingen worden gemaakt. Hierdoor bestaat het risico op het inboeten op de geboden kwaliteit van hulp met als gevolg dat het slachtoffer niet tijdig perspectief en herstel wordt geboden. Om de Richtlijn te implementeren, is een stabiele vorm van financiering vereist.

Verantwoording

De bestuurders van alle samenwerkende partijen in de regio's zijn verantwoordelijk. De betrokken artsen en verpleegkundigen leggen verantwoording over hun deel van het werk af aan (uiteindelijk) het ziekenhuis waar ze werken. De politiemensen leggen

verantwoording af binnen hun organisatie en voor de kwaliteit van het werk aan het Openbaar Ministerie: et cetera. In sommige gevallen leggen de bestuurders verdere verantwoording af aan de departementen of gemeenten waar zij onder vallen. Daarnaast sturen ook de ministeries J&V en VWS in afstemming met VNG op een bepaalde manier op het geheel van de samenwerking, binnen de zogeheten 'landelijke tafel CSG'. Hoewel dit in de praktijk aardig werkt, zou het de voorkeur verdienen als er meer helderheid over de verantwoordingslijnen zou bestaan. Ook dit moet passend worden gemaakt aan hoe er in de praktijk multidisciplinair en domein-overstijgend wordt gewerkt: zodat ook de besluiten over het CSG evenwichtig multidisciplinair worden genomen.

Inrichting van besluitvorming

Op dit moment is de besluitvorming over de samenwerking zeer versnipperd belegd. Het is niet helder wie in Nederland - anders dan alle betrokkenen samen - besluit over hoe het CSG zich ontwikkelt, welke keuzes er gemaakt worden in prioritering van doorontwikkeling van inhoud of inrichting. In de praktijk geeft LSCG, altijd met de inhoud voor ogen, hier richting aan.

LSCG probeert al vele jaren om in deze situatie verandering te brengen, ook in de vele gesprekken die gevoerd zijn voorafgaand aan dit wetsvoorstel. LSCG had de hoop dat de implementatie van de Richtlijn zou leiden tot het vereenvoudigen en meer werkbaar maken van de huidige situatie. In plaats daarvan wordt er verder versnipperd en verkokerd en wordt de huidige situatie alleen nog maar verder gecompliceerd. Het wetsvoorstel is daarmee een flinke stap terug in de tijd en vormt een risico voor de kwaliteit die op dit moment in de complex georganiseerde omgeving kan worden geleverd. In de volgende paragraaf wordt onderbouwd waarom.

5. Een analyse van het wetsvoorstel

Het voorstel beoogt de verplichtingen ten aanzien van de hulp aan slachtoffers van seksueel geweld te realiseren door de invoering van artikel III. In dit artikel wordt voorgesteld om een hoofdstuk, hoofdstuk 4a, toe te voegen aan de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 ("Wmo"). In hoofdstuk 4a worden bepaalde taken geformuleerd en wordt de sturing op de uitvoering van die taken en verantwoordelijkheden belegd bij het College van Burgemeester en Wethouders ("College").

In artikel 4a.1.1 en artikel 4a.2.1. is opgenomen dat het College ervoor zorgt dat:

- er een toegankelijke ondersteuningsdienst voor slachtoffers van seksueel geweld is;
- de ondersteuningsdienst de ondersteuning doeltreffend en op traumabewuste wijze verleent;
- een goede samenwerking tussen de ondersteuningsdienst seksueel geweld en Veilig Thuis, de politie, Slachtofferhulp Nederland en de hulpverlenende instanties wordt bevorderd;
- de ondersteuningsdienst zich op zodanige wijze organiseert, zich kwalitatief en kwantitatief van personeel en materieel voorziet en voor een zodanige verantwoordelijkheidstoedeling zorgdraagt, dat 'een en ander leidt of

redelijkerwijs moet leiden tot een goede uitvoering van de ondersteuning aan slachtoffers van seksueel geweld'.

In verschillende passages van de MvT lijkt men over het hoofd te zien dat het CSG niet een instantie is waarmee de samenwerking nog moet worden bevorderd, maar juist de plek waar deze samenwerking sinds 2012 al daadwerkelijk vorm krijgt. Het CSG wordt in de MvT geduid als gespecialiseerde zorgorganisatie, en dat is dus absoluut niet wat het CSG is. Het CSG is de benaming voor de samenwerking tussen relevante organisaties die de multidisciplinaire en domein-overstijgende hulp verlenen als 'een geheel'. Deze verkeerde interpretatie van de huidige situatie en daarbinnen de rol van CSG, maakt dat er bij de totstandkoming van het wetsvoorstel een verkeerde inschatting is gemaakt van de wijzigingen die door dit wetsvoorstel worden aangebracht ten opzichte van wat er al is.

De wijziging die wordt aangebracht, leidt vervolgens tot een verslechtering van de bestaande situatie, op een aantal punten:

Verdere versnippering en verkokering in plaats van verdere samenhang

Het toch al buitengewoon complexe landschap van partijen die moeten en willen samenwerken ten behoeve van goede hulp aan het slachtoffer, wordt verder versnipperd en verkokerd. De wetgever voegt een nieuwe partij toe aan het landschap, die geacht wordt *samen te werken met* genoemde partners; terwijl de bestaande regionale samenwerkingsverbanden *worden gevormd door* die partners. De ondersteuningsdienst seksueel geweld heeft daarmee geen enkele relatie met de zorgvuldig bottom-up opgebouwde bestaande regionale samenwerkingen.

Financiering wordt nog complexer

Alle zestien regionale CSG's bedienen inwoners van meer dan één gemeente. Toch wordt de financiering van de geïntegreerde en gecoördineerde hulp toebedeeld aan gemeenten (het College). Al in de aanloop naar dit wetsvoorstel is meermalen door LCSG toegelicht dat deze keuze niet past bij de wijze waarop de bestaande samenwerking vorm heeft gekregen. De samenwerking bestaat namelijk ook uit partijen die niet onder de sturing en verantwoordelijkheid van gemeenten vallen, zoals politie, ziekenhuizen en ggz-organisaties. Voor wat betreft de financiering geeft het wetsvoorstel en de toelichting daarop geen richting aan hoe een de over 342 gemeenten verdeelde geldstroom kan leiden tot een geïntegreerde en gecoördineerde samenwerking. In de praktijk zal dit betekenen dat de coördinator van een regionaal CSG voor de geldstroom in gesprek zal moeten treden met alle afzonderlijke gemeenten, dat levert een ondraaglijke administratieve druk op zowel aan de zijde van CSG als aan de zijde van gemeenten.

Het wetsvoorstel vermeldt niet dat het juist de bedoeling van de wetgever is om afscheid te nemen van de huidige situatie waarin binnen de context van het CSG wordt samengewerkt aan datgene waartoe de Richtlijn verplicht. Alleen als dat wel het geval zou zijn, is de gemaakte keuze wellicht te volgen.

Verantwoording en inrichting besluitvorming zijn niet goed uitgewerkt

Grote verwarring bestaat bij LCSG bij lezing van artikel 4a.2.1, dat het College verantwoordelijk maakt voor dat (lid 1) de in te richten ondersteuningsdienst daadwerkelijk doeltreffend en op traumabewuste wijze ondersteuning verleent en dat (lid 2) de ondersteuningsdienst zich zo organiseert en zich kwalitatief en kwantitatief zodanig van personeel en materieel voorziet en voor een zodanige verantwoordelijkheidstoebedeling zorgdraagt, dat een en ander leidt of redelijkerwijs moet leiden tot een goede uitvoering van de ondersteuning aan slachtoffers van seksueel geweld.

Hoe ziet dit eruit in de ogen van de wetgever? Het LCSG vraagt zich af of er een dienst is die in opdracht van het College gezag krijgt over politie en ziekenhuizen als zij hun eigen werk doen. Het vraagt zich bovendien af of de ondersteuningsdienst dan zelf artsen en psychologen in dienst moet nemen. En het vraagt zich af hoe dan forensisch-medisch onderzoek wordt gedaan: dat is immers sporenonderzoek ten behoeve van bewijs van een strafzaak. Wordt inderdaad alle ondersteuning bedoeld die de Richtlijn vereist in de artikelen 26 en 29? Op zijn minst zou hierover veel duidelijker uitwerking beschikbaar moeten zijn alvorens op dit punt een goed besluit kan worden genomen. Zoals het er nu staat lijkt het in het ergste geval te gaan om een wetsvoorstel waarbij alle inzicht in de feitelijke situatie rondom slachtoffers van seksueel misbruik ontbreekt.

Gegevensverwerking klopt niet

In het wetsvoorstel is verder het voorstel opgenomen om de bevoegdheid tot het verwerken van persoonsgegevens bij de ondersteuningsdienst te beleggen en daarmee de ondersteuningsdienst verwerkingsverantwoordelijk te maken. In de bestaande situatie zijn alle partners binnen de samenwerking zelf als organisatie verantwoordelijk voor het veilig verwerken van persoonsgegevens conform geldende privacyregels. Het wetsvoorstel geeft geen inzicht in de manier waarop de aangekondigde gegevensverwerking in de praktijk vorm zou moeten krijgen. Bovendien is er frictie ten aanzien van de voorgestelde maximale bewaartermijn van vijf jaar voor dossiers. Het is onduidelijk waar deze dossiers op zien, nu de taken op inhoud zijn belegd bij andere instanties dan de ondersteuningsdienst. Overigens is ten aanzien van die termijn op zich ook bezwaar te maken, door te wijzen op slachtoffers die in hun kindertijd zijn misbruikt: zij zouden hun dossier moeten kunnen raadplegen als zij volwassen zijn.

Onduidelijke terminologie

Met artikel III van het voorstel wordt ook artikel 1.1.1 Wmo gewijzigd. Daarbij ontbreekt de definiëring van "seksueel geweld" waardoor het onduidelijk is wat exact de reikwijdte is van dit begrip binnen de Wmo. Wel is het voorstel om in artikel 1.1.1 Wmo "geweld tegen vrouwen" te definiëren. Daarmee zou de indruk kunnen ontstaan dat de voorgestelde bepalingen in de Wmo alleen zien op hulp aan vrouwelijke slachtoffers van seksueel geweld. LCSG gaat ervanuit dat dat niet de bedoeling kan zijn.⁶

⁶ Wat het LCSG betreft zou een definitie in elk geval de volgende onderdelen moeten bevatten: voor alle slachtoffers ongeacht wanneer het seksueel geweld heeft plaatsgevonden (korter of langer geleden), ongeacht gender, leeftijd en achtergrond, ongeacht of het fysiek of online plaatsvond, ongeacht of het door bekenden of onbekenden is gepleegd, ongeacht binnen- of buitenshuis, in alle varianten en gradaties.

Ten slotte

Het wetsvoorstel staat in de ogen van LCSG om bovengenoemde punten haaks op het uitgangspunt van de MvT bij het wetsvoorstel zelf, om de werkwijze van een ondersteuningsdienst seksueel geweld 'zorgvuldig, kenbaar en uniform' te regelen. Het staat ook haaks op de gezamenlijke wens (van ervaringsdeskundigen en professionals, het Rijk én gemeenten) om te komen tot een 'goed georganiseerd hulpverleningslandschap', waarbinnen de bestaande hulpverlening en samenwerking adequater wordt georganiseerd en verdere versnippering wordt tegengegaan.

En niet onbelangrijk, het staat ook haaks op de vrijwel unanieme oproep van de Tweede Kamer tot 'landelijke uniforme zorg en hulp voor slachtoffers van seksueel geweld in wet- en regelgeving vanaf 2027'.⁷

6. Wat dan wel?

De Richtlijn stelt dat een landelijk uniforme en multidisciplinaire en domein-overstijgende aanpak nodig is om adequate hulp te kunnen bieden aan alle slachtoffers van seksueel geweld. Vanuit jarenlange expertise en ervaring stelt LCSG dat deze aanpak op dit moment grotendeels is gerealiseerd. Daarmee voldoet Nederland voor een groot deel aan wat vereist is op basis van de Richtlijn. LCSG adviseert de wetgever om in co-creatie met LCSG en de partners die deel uitmaken van de (regionale) samenwerking te onderzoeken waar nog werk te doen is om volledig aan de Richtlijn te voldoen en samen een plan te maken over hoe daar te komen.

Daarnaast verzoekt LCSG om de bestaande structuur te steunen en te versterken, door langlopende vraagstukken rondom financiering, verantwoording en inrichting van besluitvorming na ruim tien jaar goed vorm te geven door deze te laten aansluiten bij wat er is neergezet. Op die manier kan de geïntegreerde en gecoördineerde hulp die er nu is voor slachtoffers van seksueel geweld een duurzame plek krijgen. Vanuit deze duurzame plek kan verder gebouwd worden aan nog betere kwaliteit en nog betere afstemming van taken van de diverse organisaties.

Wat het LCSG betreft vraagt dit om verankering van de multidisciplinaire samenwerking, en een structurele geldstroom bijvoorbeeld in de vorm van netwerkfinanciering. Deze en overige randvoorwaarden heeft het LCSG neergelegd in een notitie die zij eerder in het wetgevingsproces heeft gedeeld. Deze notitie is bij deze consultatie gevoegd.

LSCG en alle partners van CSG gaan graag verder in gesprek vanuit de opgave: goede, integrale en gecoördineerde hulp voor slachtoffers van seksueel geweld.

⁷ Kamerstukken 2024/25, 36725-VI-25. Geraadpleegd via <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2025Z13850&did=2025D31391>.

Bijlage 1: Totstandkoming landelijk netwerk CSG 1999-2025

In Nederland bestond multidisciplinair aanbod voor slachtoffers van seksueel geweld 25 jaar geleden nog niet. In 1999 deed NISSO in opdracht van het ministerie van VWS een onderzoek naar de zorg voor slachtoffers van seksueel geweld in Nederland.⁸ Het bleek dat zij tegen een versnipperd systeem met wachttijden aanliepen bestaande uit professionals die onvoldoende expertise hadden en onnodig vaak vroegen naar 'wat er is gebeurd'. In het onderzoek werd aangetoond dat slachtoffers hierdoor ontmoedigd raakten en significant meer tijd nodig hadden voor hun verwerking. Daarom werd aanbevolen om in Nederland multidisciplinaire Rape Centers op te zetten. Onderzoek in de Verenigde Staten van prof. Rebecca Campbell toonde namelijk aan dat slachtoffers sneller herstellen en eerder aangifte doen wanneer de zorg wordt geïntegreerd en gecoördineerd.^{9;10}

De oprichting van de eerste Centra Seksueel Geweld

Het eerst 'multidisciplinaire Rape Center' in Nederland werd bottom up door professionals uit de verschillende sectoren in de praktijk opgericht in 2012, onder de naam 'Centrum Seksueel Geweld (CSG)'. Centrum in de zin van 'gecentreerde hulpverlening'. Binnen dit centrum kon alle beschikbare en benodigde expertise samenhangend gecentreerd worden, om versnippering en fragmentatie of niet op elkaar afgestemde hulp te voorkomen. Het Deense model ('hospital based sexual assault centre') diende als voorbeeld voor het Nederlandse CSG.¹¹ Daarom was dit eerste centrum gesitueerd op de Spoedeisende Hulp (SEH) in het UMC Utrecht ('hospital based'). Het werd gevormd door een samenwerkingsverband waarmee de multidisciplinaire hulp verleend kon worden, tussen bovengenoemd ziekenhuis, de politie Utrecht en de forensische artsen van de Forensisch Medische Maatschap Utrecht (FMMU, voor meerderjarige slachtoffers) en de Forensische Polikliniek Kindermishandeling (FPKM, voor minderjarige slachtoffers). Dit centrum richtte zich in die tijd voornamelijk op slachtoffers ≤7 dagen geleden en werd gefinancierd vanuit het Fonds Slachtofferhulp. Enkele maanden later volgde de tweede locatie in Nijmegen. Dit betrof een samenwerkingsverband tussen de zedenpolitie, het Radboud UMC, het Universitair Gezondheidscentrum Heyendaal (UGC Heyendaal) en de GGD. De zedenpolitie en forensisch artsen van de GGD verrichtten het sporenonderzoek. In de SEH van het Radboud UMC werden de slachtoffers opgevangen, UGC Heyendaal verrichtte de nazorg en de adviesfunctie van dit regionale CSG.¹² Met als hoofddoel: eenduidige, op elkaar afgestemde inzet.

⁸ Ensink, B., & Van Berlo, W. (1999). *Indringende herinneringen. De ontwikkeling van klachten na een verkrachting [Intrusive memories: Development of psychological problems after sexual assault]*. Utrecht: NISSO/Delft: Eburon

⁹ Campbell, R., Patterson, D., & Lichty, L. F. (2005). The Effectiveness of Sexual Assault Nurse Examiner (SANE) Programs A Review of Psychological, Medical, Legal, and Community Outcomes. *Trauma, Violence, & Abuse*, 6(4), 313-329.

¹⁰ Campbell, R., Patterson, D., & Bybee, D. (2012). Prosecution of adult sexual assault cases a longitudinal analysis of the impact of a sexual assault nurse examiner program. *Violence against Women*, 18(2), 223-244.

¹¹ Bramsen, R. H., Elklit, A., & Nielsen, L. H. (2009). A Danish model for treating victims of rape and sexual assault: The multidisciplinary public approach. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 18(8), 886-905.

¹² Vanoni, M., Lünemann, K. D., Kriek, F., Drost, L., & Smits van Waesberghe, E. (2014). *Meerwaarde integrale opvang en hulpverlening aan slachtoffers van seksueel geweld. Exploratief onderzoek naar de Centra Seksueel Geweld in Utrecht en Nijmegen*. Amsterdam/Utrecht: Regioplan/Verwey-Jonker Instituut.

Figuur 1: Visuele weergave van de samenwerkende professionals

Ontstaan van een landelijk netwerk: pragmatisme en 'werken met wat er is'

Na deze twee locaties werd gekeken of het wenselijk was om het centrum-idee waarin intersectoraal en multidisciplinair wordt samengewerkt tussen professionals over Nederland uit te breiden met als visie dat de integrale, multidisciplinaire hulp tussen de sectoren hulp-straf(recht)-veiligheid overal bereikbaar en beschikbaar is. Dat bleek zo te zijn, dus in 2013 volgde Limburg, en werden ook in Amsterdam, Twente en Friesland voorbereidingen getroffen om integrale hulp in de acute fase integraal te faciliteren. In 2015 volgden de locaties Drenthe, Friesland, Groningen, Rotterdam en Twente-Achterhoek. In 2016 openden Amsterdam-Amstelland, Flevoland & Gooi- en Vechtstreek, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zwolle. In 2017 openden Brabant-Oost en Zeeland. In 2018 West-Midden Brabant. Daarmee was sprake van een landelijk dekkend netwerk, waarbij elk slachtoffer met 1 uur rijden op locatie kon zijn.

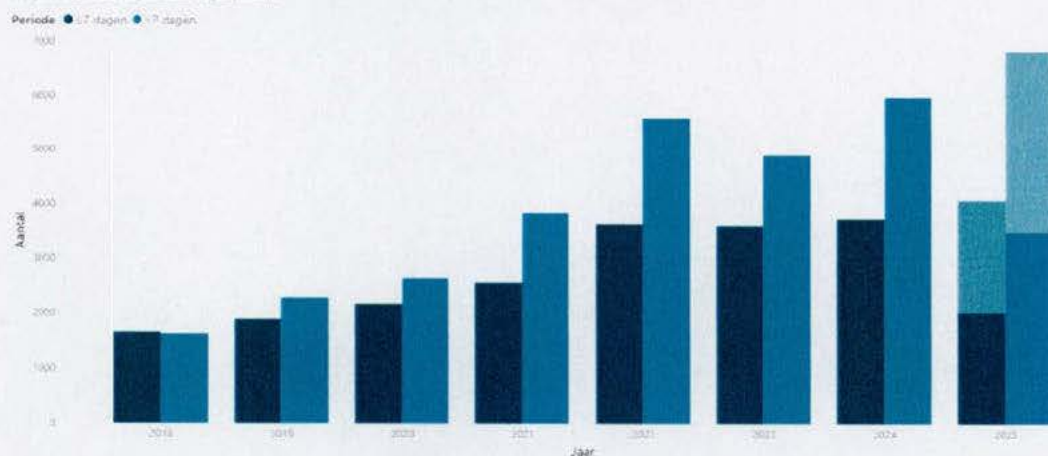
Figuur 2: Landelijk netwerk van 'Rape Centers'

Het CSG als netwerk is ontstaan door initiatieven tot samenwerking op het operationele niveau. De initiatieven in elke regio zijn bottom-up ontstaan als een type *grassroots* beweging. Een groep van toegewijde centrale kartrekkers heeft het CSG in de pioniersfase opgezet en ontwikkeld.¹³

Het CSG is in de afgelopen jaren verder geprofessionaliseerd (bijvoorbeeld met de oprichting van de Stichting Landelijk Centrum Seksueel Geweld (LCSG), waarin de landelijke taken belegd werden, zoals de 24/7 telefonische bereikbaarheid en de chatfunctie) en heeft een plek verworven in de samenwerking met andere belangrijke partijen op het gebied van seksueel geweld. Er is uitgebreide expertise opgebouwd op het gebied van multidisciplinaire, domein-overstijgende samenwerking, maar ook op de psychologische, lichamelijke en seksuele gevolgen van seksueel geweld, stress- en overlevingsreacties, traumagericht begeleiden en hulp aan partners, ouders en naasten. Het CSG coördineert hulp, geeft informatie en advies, biedt online hulpverlening, watchful waiting, kortdurende begeleiding, consultatie aan professionals en meer. Op wetenschappelijk gebied zijn er tientallen artikelen in peer reviewed tijdschriften gepubliceerd over onderzoek dat binnen het CSG wordt gedaan.

In de afgelopen jaren is het CSG, mede door ontwikkelingen zoals de nieuwe Wet Seksuele Misdrijven, meer zichtbaar en herkenbaar geworden en is het aantal meldingen van slachtoffers toegenomen. Daarbij vormen slachtoffers van seksueel geweld dat langer geleden heeft plaatsgevonden inmiddels de grote meerderheid.¹⁴

Ontwikkeling van het aantal aanmeldingen/adviesvragen van seksueel geweld kort (<7 dagen) en langer (>7 dagen) geleden van 2018 t/m 2025
 *Prijzingsfase voor 2025 is getaxande op jan-juni-2025

¹³ Schiffelers, M. J., Terpstra, N., Ardon, D., Slothouwer, M., Douglas, S., Noordegraaf, M., Schruijer, S & van der Spek, M. (2021). *Toekomstbestendig Centrum Seksueel Geweld: Een bestuurlijke en organisatorische evaluatie ten behoeve van de doorontwikkeling van het CSG*. USBO Advies/Universiteit Utrecht. In opdracht van het WODC.

¹⁴ Stichting Landelijk Centrum Seksueel Geweld (2025). *Komst nieuwe wet gaat gepaard met toename hulpvragen: Meer druk bij het Centrum Seksueel Geweld sinds invoering Wet Seksuele Misdrijven*. Geraadpleegd via <https://centrumseksueelgeweld.nl/meer-druk-bij-het-centrum-seksueel-geweld-sinds-invoering-wet-seksuele-misdrijven/>.

The logo for Centrum Seksueel Geweld (CSG) is a dark blue circle containing the white letters 'CSG'. It is positioned in the top left corner of the page, partially overlapping a teal abstract shape.

Centrum **Seksueel Geweld**

Bijlage 2 (separaat bijgevoegd): Uitgangspunten wettelijke verankering van het Centrum Seksueel Geweld (20250124 Notitie Wettelijke verankering Centrum Seksueel Geweld)

Stichting Landelijk
Centrum **Seksueel Geweld**

 80223257

 info@centrumseksueelgeweld.nl

 0800 - 0188

The logo for Centrum Seksueel Geweld (CSG) is a white circle containing the dark blue letters 'CSG'. It is positioned in the bottom right corner of the page, partially overlapping a teal abstract shape.

202600021

Aan de informateur mevrouw R. Letschert
p/a Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Apeldoorn, 17 december 2025

Onderwerp: brief van ROM-Nederland voor de informateur t.b.v. kabinetsvorming

Geachte mevrouw Letschert,

Namens de regionale ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's) in Nederland wil ik u graag input geven voor het komende regeerakkoord. Wij werken dagelijks aan kansen voor nieuwe economische groei en een sterke economische positie van Nederland, in opdracht van onze aandeelhouders Rijk en Provincies. **Door onze slagkracht te vergroten zal meer economische groei ontstaan** dankzij succesvolle nieuwe en bestaande innovatieve bedrijven en clusters die bereid zijn te innoveren en te investeren. Tegelijk werken we aan noodzakelijke verbetering van randvoorwaarden voor die groei, zoals ook Peter Wennink in zijn rapport betoogt.

Wij, negen ROM's, landelijk samenwerkend als ROM-Nederland, zetten ons vol ambitie -al ruim 50 jaar diep verankerd in de regio's- in voor de groei van nieuwe innovatieve economie. We doen dat langs **vier routes** die een **enorme impuls** geven aan de **economie**. Hier is laaghangend fruit waar nog veel te makkelijk aan voorbij wordt gegaan. De vier routes zijn:

Route	Bijdrage van regionale ontwikkelingsmaatschappijen
Risicodragend investeren in nieuwe bedrijven	Met een 100% revolverende investeringsportefeuille van € 2,5 miljard met daarin ~1.500 startups (lees: nieuwe bedrijven) zijn we de meest actieve venture capital investeerder van Nederland. In 2024 investeerden we > € 200 miljoen in 350 nieuwe bedrijven.
Bevorderen van innovatie door bestaande bedrijven	We versterken cruciale regionale ecosystemen van innovatieve bedrijvigheid door het vormen van consortia (ook over regionale en nationale grenzen heen), optuigen van Europese projecten, betrekken van mkb bij NGF-projecten, ontwikkelen van fieldlabs, bijdragen aan campusontwikkeling. We trekken hiermee jaarlijks vele honderden miljoenen aan private investeringen naar de regio's en creëren op jaarbasis vele duizenden hoogwaardige banen bij bestaande bedrijven.
We trekken buitenlandse bedrijven naar Nederland	In 2024 haalden we – vaak in samenwerking met NFIA - 155 buitenlandse bedrijven naar Nederland, die in drie jaar ruim € 4 miljard investeren en 4.500 banen zullen creëren (met een intentieverklaring, ondertekend).
We verbeteren randvoorwaarden voor (regionale) economische groei	We helpen mee de randvoorwaarden voor groei te verbeteren, bijv. door in opdracht van KGG als landelijk trekker tot 2030 500 smart energie hubs in Nederland uit te rollen. Ook zijn we in opdracht van EZ de landelijk trekker van de European Digital Innovation Hubs (EDIH) in samenwerking met organisatie als FME en KMU; via de EDIH's werken we aan de verhoging van de arbeidsproductiviteit van het mkb.

Wij kunnen in Nederland al direct aan de slag om onze economische groei te verhogen (van 0,9 % groei naar 1,5% groei) door de bestaande infrastructuur die al jaren haar meerwaarde bewijst te versterken.

Economische groei – ook op de strategische groeimarkten voor Nederland – begint bij bedrijven in alle regio's, de kurk waar onze innovatieve economie op drijft. Door de genoemde vier routes te versterken kan een nieuwe regering een stevige impuls geven aan de regionale economie.

Hiervoor zijn twee dingen nodig:

- **Meer risicokapitaal voor vroege fase startups**
- **Structureel (meer) budget voor versterking van regionale ecosystemen.**

We zien als ROM's veel potentieel in onze regio's, dat momenteel door gebrek aan kapitaal en capaciteit niet ontsloten kan worden. We zien ook dat het opschalen van idee naar markt veel tijd kost; met het vooruitzicht van meer kapitaal voor opschaling via een Nationale investeringsinstelling zal nu al moeten worden gewerkt aan de grotere pijplijn van succesvolle startups. Dit vraagt dat er navent meer investeringsmiddelen beschikbaar komen om belangrijke innovaties snel van vroege fase idee naar scale-ups in de markt te helpen. De ROM's zijn hiervoor de aangewezen infrastructuur.

- ➔ Verdubbel om te beginnen ons kapitaal voor meer slagkracht om te investeren, dat betekent € 300-€500 miljoen additioneel risicokapitaal per strategische groeimarkt.

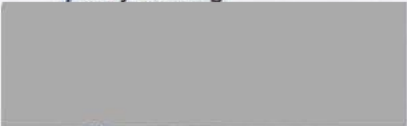
Naast risicodragend investeren in innovatieve ondernemingen is essentieel dat Nederland investeert in excellente randvoorwaarden voor ondernemers, óók in de regio. Alleen dan kunnen investeringen in technologie en bedrijven maximaal renderen. Daarvoor is naast extra kapitaal een significante verhoging nodig van het structurele budget voor ecosysteemversterking. De middelen uit het Europees Fonds voor de Regionale Ontwikkeling (EFRO) kunnen hierin een rol spelen. Met meer budget kunnen de ROM's bijdragen aan een effectieve ontwikkeling en uitvoering van het innovatie- en industriebeleid, en kan versnippering van loketten voor ondernemers worden aangepakt.

- ➔ Verdubbel om te beginnen het huidige EZ-budget voor ROM's van € 12,5 miljoen naar € 25 miljoen op jaarbasis. Dit budget kan direct bovenregionaal worden ingezet voor een structureel landelijke aanpak van ecosysteemversterking ten behoeve van directe economische groei in onze strategische groeimarkten.

Tot slot willen we benadrukken dat bovengenoemde investeringen ook echt **investerings** zijn: de ROM's hebben langjarig bewezen dat 1) hun fondsen meer dan 100% revolverend zijn én een hefboom (>3) naar additionele private investeringen bieden, en 2) de gesubsidieerde ontwikkelactiviteiten rechtstreeks leiden tot miljarden investeringen in de Nederlandse regio's, onder meer via EU-middelen en door buitenlandse bedrijven.

Graag zijn wij bereid tot nadere toelichting op deze brief.

Met vriendelijke groet,
Wendy de Jong

Voorzitter ROM-Nederland

Bijlage: Het belang van regio's en ROM's

Het belang van regio's en van ROM's

Regionale ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's) zijn actief op de terreinen waar veel van de grote uitdagingen van Nederland zich bevinden: energie, landbouw, voedsel, veiligheid, water, wonen, gezondheid en mobiliteit. Ook spelen zij een belangrijke rol bij de ontwikkeling van sleuteltechnologieën, zoals hightech, semiconductors, fotonica en AI. Dat doen ze met resultaat:

- ◆ In 2024 ontvingen **538 projecten en programma's € 236 miljoen** voor innovatie, waarmee het totaal sinds 2021 uitkwam op € 1 miljard.
- ◆ Hetzelfde jaar werd **€ 215 miljoen voor 367 investeringen** ingezet. Het totaal aantal portfoliobedrijven van ROM's groeide tot 1.137.
- ◆ En er werd **via 155 internationale bedrijven € 2 miljard aan internationale investeringen** uitgelokt: > 4.500 hoogwaardige arbeidsplaatsen de komende jaren.

De regio en de regionale economie zijn belangrijk voor het verdienvermogen en de toekomst van Nederland. Vanuit de regio dragen innovatieve startups, scale-ups en innovatief mkb bij aan behoud en uitbouw van de concurrentiepositie van Nederland binnen Europa en in de wereld.

ROM's laten al meer dan vijftig jaar zien hoe je missiegedreven innovatiebeleid effectief diep in de regio kunt verankeren. Nationale strategieën worden gekoppeld met de regionale uitvoeringskracht van ROM's en bedrijven, om maatschappelijke vraagstukken op te lossen, transitie vorm te geven en het verdienvermogen van versterken. Omgekeerd helpen ROM's de kracht van de regio te ontsluiten door startups, scale-ups en bestaand innovatief mkb te ondersteunen bij hun groei.

Door innoveren, investeren en internationaliseren krijgen startups, scale-ups en mkb toegang tot kapitaal, kennis en markten. Zo bevorderen ROM's ondernemerschap, versterken het mkb, dragen bij aan innovatie en staan sterk in de regio. Dat vraagt om een stabiel vestigingsklimaat, meer investeringen in innovatie en bredere toegang tot Europese middelen. Dit is essentieel om doelen en wensen voor innovatie en verdienvermogen te realiseren. Zodat Nederlandse regio's plannen kunnen helpen realiseren.

Het belang van sterke ecosystemen

Sterke ecosystemen zijn belangrijk om plannen daadwerkelijk te realiseren. In ecosystemen versterken overheid, kennisinstellingen en bedrijfsleven elkaar en worden aan de hand van goede (financierings)instrumenten en publiek-private samenwerking dromen in daden omgezet. Ecosystemen die hun toegevoegde waarde al decennia laten zien, zoals Brainport en Food Valley, maar ook jongere initiatieven, zoals Bio Science Park Leiden en het circulaire energiecluster in Arnhem.

Het belang van goed benutten wat er al is

Om het succes voor de regio, voor regionale economische ontwikkeling en daarmee voor het verdienvermogen van Nederland verder te versterken, zijn niet zozeer nieuwe regels en afspraken nodig, maar moet de ruimte binnen bestaande regels en afspraken worden benut. Europese instrumenten, regelingen en subsidies kunnen beter worden benut door afstemming en samenwerking binnen, door en met de regio's.

Zo kunnen we **hogere arbeidsproductiviteit**, **meer verdienvermogen** en **strategische autonomie** (elementen ook uit het Draghi-rapport van afgelopen jaar) realiseren door:

- **langjarig stabiel vestigingsklimaat**, gericht op stimuleren van innovatie, minder regeldruk, leveringszekerheid (energie; water), en investeringen in vaardigheden;
- **nieuwe technologieën breed toegankelijk** maken binnen regio's, zodat de hele keten profiteert en met name innovatieve startups en scale-ups hun potentieel beter benutten;
- **kopposities versterken** in schone technologie, semicon, fotonic en circulariteit, onder meer via de Nationale Technologiestrategie en investeringen in dual-use technologie;
- **versterken van de positie** van innovatie startups, scale-ups en het innovatieve mkb door passende aandacht en maatregelen binnen de **EU Innovation Act**;
- **vereenvoudigen van de toegang tot EU-programma's en subsidies** voor innovatie startups, scale-ups en innovatief mkb, om binnen ecosystemen hun rol te kunnen pakken.

Het belang van uitvoeringskracht: de ROM's en het SecFund

Dual use-toepassingen dragen bij aan de strategische autonomie van Nederland. De ministeries van Justitie & Veiligheid en Defensie kijken hier nadrukkelijk naar, maar voor startups, scale-ups en innovatief mkb is dit een nieuwe markt, met diverse knelpunten. Vanuit hun betrokkenheid bij specifiek deze doelgroep leveren de ROM's via het SecFund (www.secfund.nl) een bijdrage aan het bereiken van startups, scale-ups en innovatief mkb door Defensie. Ook zijn ROM's partners van innovatiehubs en MINDbases van het ministerie van Defensie. Het SecFund is begin 2025 gelanceerd en werkt richting 100 miljoen euro voor dual use-toepassingen.

Het belang van samenwerking

Het succes van bestaande instrumenten en maatregelen voor economische ontwikkeling en versterking in de regio is in belangrijke mate resultaat van samenwerking tussen relevante partijen zoals ROM's, RVO, Invest-NL, Invest-International en TNO. Deze organisaties hebben op eigen initiatief afspraken gemaakt die onnodige overlap omzetten in succesvolle krachtenbundeling. Vanuit ieders positie komen deze organisaties tot daad-, slag- en uitvoeringskracht ten behoeve van innovatieve bedrijven, startups en scale-ups.

Het belang van een nationale investeringsinstelling mét onafhankelijke ROM's

Naast deze inspanningen hebben innovatie en ondernemerschap een verdere impuls nodig. Versterking van de Nederlandse kapitaalmarkt, betere doorgroei van startup naar scale-up en

verder en betere aansluiting tussen lokale, regionale, nationale en Europese fondsen zijn nodig. Een nationale investeringsinstelling, die bestaande en toekomstige initiatieven bundelt op basis van een duidelijke investeringsagenda, kan een verdere impuls geven aan de financiering van innovatie en ondernemerschap. Vanuit hun eigenstandige, onafhankelijke rol én in goede samenwerking met landelijke en regionale partners dragen ROM's daar vervolgens verder aan bij. Met voldoende, goede proposities die ecosystemen rond bijvoorbeeld circulariteit, hightech en sleuteltechnologieën versterken.

Het belang van uitvoeringskracht: ROM's en NTS

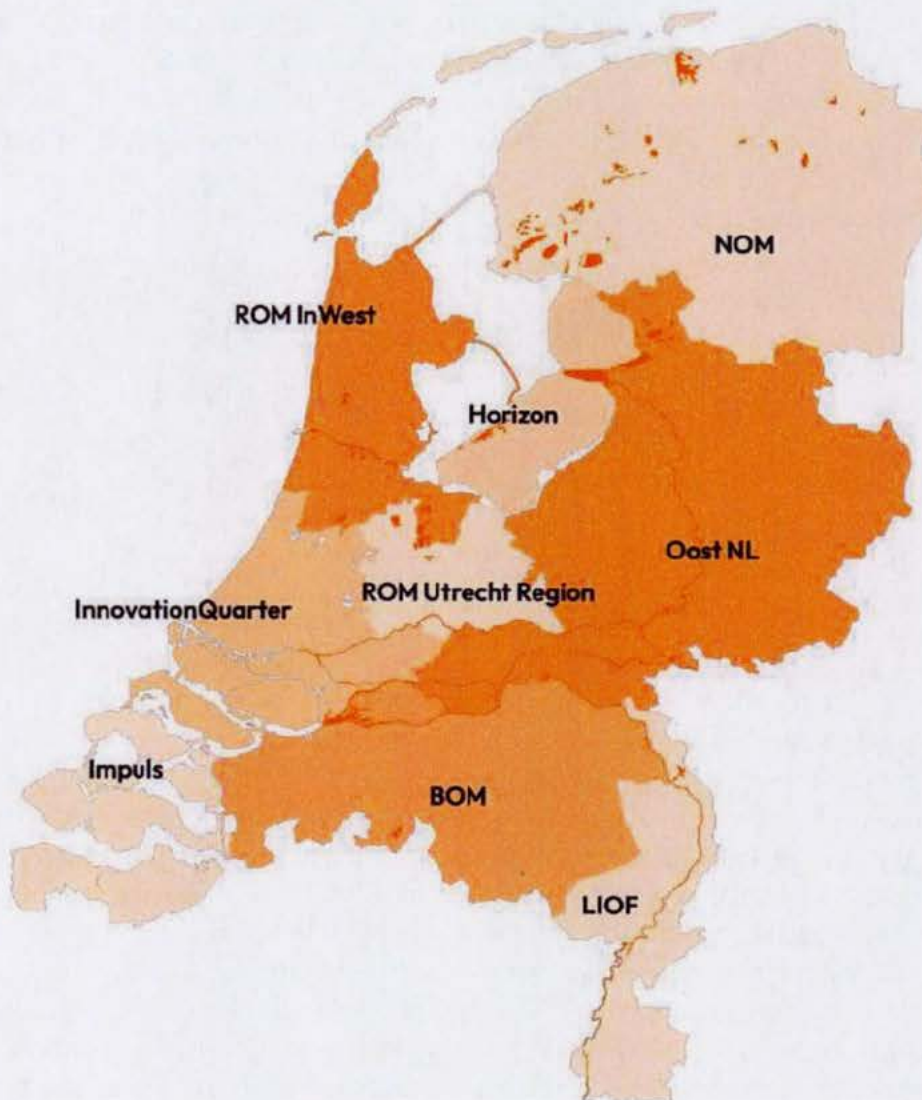
Om resultaat te kunnen boeken bij de ontwikkeling van het Nederlands technologiebeleid, is actie en coördinatie nodig. De ontwikkeling van regionale versterkingsplannen voor de Nationale Technologiestrategie (NTS) creëert concrete waarde voor ondernemers. ROM's hebben ruim 750 ondernemers gesproken binnen NTS-waardeketens als regeneratieve geneeskunde en semicon en creëren hiermee een unieke brug tussen technologie en markt, en tussen rijksoverheid en regio. Zodat technologie en technologiebeleid daadwerkelijk bijdragen aan bedrijven en hun activiteiten. En daarmee aan welvaart en welzijn in Nederland.

Het belang van meer dan 50 jaar aanjagers van de regionale economie

De benodigde breedte en diepte is terug zien in wat ROM's al meer dan 50 jaar doen:

1. ROM's zijn **een belangrijke motor** die diep in de regio's de innovatieve economische bedrijvigheid in Nederland aanjaagt vanuit een maatschappelijk perspectief, om bij te dragen aan oplossingen voor grote maatschappelijke vraagstukken en tevens het duurzaam verdienvermogen van Nederland te helpen versterken.
2. Stevig verankerd leveren ROM's innovatieve bedrijven via **innoveren, investeren, internationaliseren** toegang tot kapitaal, kennis en buitenlandse markten.
3. Door **bovenregionale samenwerking vanuit hun landelijk dekkend netwerk** zijn de ROM's een belangrijke schakel tussen nationaal beleid en regionale ontwikkelingen. Ze brengen kennis van de regio en het regionale mkb bij beleidsmakers, en verbinden nationale programma's en initiatieven met regionale ontwikkelingen.
4. De afgelopen tien jaar is dat landschap fors ten goede veranderd, met onder meer Invest-NL, TechLeap, incubators en het landelijk dekkend netwerk van de ROM's. Hierdoor vormen zij in **het startup-landschap een keten van dienstverlening** om innovatie aan te jagen met als doel meer succesvolle en sneller groeiende startups te helpen realiseren.
5. ROM's zijn een **belangrijke partner van het bestaande innovatieve mkb**, via concrete innovatieprojecten, investeringen en internationale contacten. Sterkere ROM's leiden tot meer ondersteuning van ondernemingen, tot snellere groei en tot meer slagkracht.
6. ROM's werken steeds meer via de triple helix benadering en **bundelen de krachten met strategische partners zoals Invest-NL, topsectoren, TNO, hogescholen en mbo**. Ze trekken samen op, maken gebruik van elkaars kennis en netwerk.

ROM Nederland

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

ROM-Nederland
T.a.v. Mevrouw W. de Jong
Postbus 1026
7301 BG Apeldoorn

Kenmerk: 202600022

Den Haag, 5 januari 2026

Geachte mevrouw De Jong,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

De Tweede Kamer
T.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

202600023

Amersfoort, 10 december 2025

Geachte mevrouw Letschert,

U staat voor de opdracht om richting te geven aan de toekomst van Nederland. Eén vraagstuk springt eruit: de mentale gezondheid van jongeren. Het IBO stelt dat hier de **grootste maatschappelijke winst** te behalen valt¹. Driekwart van de psychische aandoeningen ontstaat vóór het 25e jaar, maar slechts 30% van de jongeren krijgt tijdig hulp². Ook jongeren zelf vragen met klem om iets wat nu nog ontbreekt in het stelsel: toegankelijke, jongerenvriendelijke support met peer involvement in **laagdrempelige inloopcentra**³. Zelfs het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en het Trimbos-instituut bevestigden deze week opnieuw dat de mentale gezondheid van jongeren verder verslechtert, vooral door een gebrek aan tijdige ondersteuning en passende eerste opvang⁴.

Wij roepen u op om de mentale gezondheid van jongeren tot topprioriteit te maken. Niet langer inzetten op one-stop, maar beginnen met een **first-stop**: een plek waar jongeren eenvoudig binnenlopen, direct een leeftijdgenoot spreken en samen bepalen welke vervolgstappen passend zijn. Lokaal en integraal geïmplementeerd en in verbinding met wat er lokaal beschikbaar is en wat jongeren nodig hebben.

Voorbeelden van zo'n first-stop voorziening bestaan al, waarbij @ease een goed werkende interventie is. Onze aanpak is effectief in het vroeg signaleren van problemen en **voorkomt zwaardere zorg**⁵. In 2025 werd @ease door de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OECD) zelfs benoemd tot één van de **beste ter wereld** op het gebied van effectiviteit, kostenefficiëntie en schaalbaarheid⁶.

Deze aanpak kan morgen al landelijk worden opgeschaald. Ze verlaagt de druk op huisartsen en jeugdhulp, sluit aan bij de uitgangspunten van AZWA en is **financieel verantwoord** binnen bestaande preventie- en GGZ-budgetten. Dit is precies het soort oplossing waar een nieuw kabinet naar zoekt: uitvoerbaar, bewezen en maatschappelijk rendabel.

¹ IBO Mentale Gezondheid en GGZ - Uit Balans (2025)

² Trimbos - De psychische gezondheid van de Nederlandse bevolking (2010)

³ Universiteit van Maastricht - Peer involvement and accessibility as key ingredients for 21st century youth mental health care services (2022)

⁴ RIVM & Trimbos - Monitor Mentale Gezondheid Jongeren (2025)

⁵ Universiteit van Maastricht - Evaluating changes in functioning and psychological distress in visitors of the @ease youth mental health walk-in centres (2024)

⁶ OECD - Health Promotion and Prevention, Best Practices in Public Health (2025)

Wij vragen u in het regeerakkoord een duidelijke en structurele prioriteit te geven aan de mentale gezondheid van jongeren, met daarbij de volgende richtinggevende keuzes:

- Een landelijke ambitie dat iedere jongere toegang heeft tot laagdrempelige, veilige en directe mentale steun, gebaseerd op bewezen **first-stop principles** zoals bij @ease in de praktijk worden gebracht
- Structurele, **voorspelbare financiering** binnen preventie- en GGZ-budgetten, zodat effectieve voorzieningen duurzaam kunnen worden voortgezet en niet afhankelijk blijven van tijdelijke projectmiddelen
- Verankering van **preventieve jeugdsteun** in samenwerking met gemeenten en het onderwijs, gericht op vroegsignalering, veerkracht en tijdige doorverwijzing

Mevrouw Letschert: het versterken van jongeren is niet ingewikkeld! De kennis, de mensen en de bewezen, kostenefficiënte initiatieven zijn er al. Wat nu nodig is, is politieke steun.

Jongeren verdienen niet alleen toegang tot laagdrempelige hulp, maar ook een stem in hoe die ondersteuning wordt vormgegeven. U bent van harte welkom bij @ease om te ervaren hoe wij dat hebben ingericht en hoe jongeren deze support ervaren.

Namens het bestuur, het team en alle vrijwilligers van stichting @ease,

Arianne Westhuis
Directeur stichting @ease

en

Prof. dr. Thérèse van Amelsvoort
Hoogleraar Transitiepsychiatrie bij Universiteit van Maastricht en medeoprichtster stichting @ease

---

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Stichting @ease
T.a.v. Mevrouw A. Westhuis
Stationsplein 127
3818 LE Amersfoort

Kenmerk: 202600024

Den Haag, 5 januari 2026

Geachte mevrouw Westhuis,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600025

> Retouradres Postbus 15, 2700 AA Zoetermeer

Prof. dr. R.M. Letchert
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Postadres
Postbus 15
2700 AA Zoetermeer

Telefoon 14 079
www.newtownalliantie.nl

Datum
17 december 2025

Onderwerp: Kansen in de New Towns

Geachte mevrouw Letschert,

New Towns zoals Helmond, Zoetermeer en Almere zijn gebouwd in de vorige periode dat er grote woningnood was, 50-60 jaar geleden. De *New Towns* zijn sindsdien uitgegroeid tot volwaardige steden. Hoewel ze onderling verschillen hebben ze veel dezelfde opgaven en daarom hebben 7 New Town gemeenten zich verenigd in de New Town Alliantie: Almere, Capelle aan den IJssel, Helmond, Nieuwegein, Nissewaard, Purmerend en Zoetermeer.

De New Towns hebben de potentie om als sterke leefsteden bij te dragen aan de grote vraagstukken van nu. Wij willen met het nieuwe kabinet aan de slag met een innovatieve aanpak in de New Towns om niet alleen een huis, maar een thuis te bieden aan onze inwoners. De ruimte en schaal van de New Towns maken het mogelijk om antwoorden te vinden op de opgaven van nu: woningtekort, energietransitie, eenzaamheid en gezondheid. Dit vraagt echter wel om een gezamenlijke aanpak. Om dit te verzilveren is een gezamenlijke integrale aanpak nodig op het gebied van Kansen voor onze jeugd, Bestaanszekerheid en Goed wonen.

New Towns functioneren anders dan organisch gegroeide steden. Zo kennen ze na 50-60 jaar een enorme vernieuwingsopgave ineens: scholen, bruggen, woningen zijn allemaal tegelijk aan renovatie toe. Er is sprake van een versnelde achteruitgang van de woonkwaliteit, sociale cohesie, bestaanszekerheid en ontwikkelmogelijkheden voor jongeren. De instroom van kwetsbare bewoners concentreert zich steeds meer in specifieke wijken en buurten.

De New Town-gemeenten en partners zetten zich in, maar de uitdagingen overstijgen onze mogelijkheden en vragen om een gezamenlijke aanpak met het Rijk. Slechts een paar wijken kwalificeren al voor het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV), terwijl we grote gebieden snel zien verslechteren zo blijkt ook uit het verkenningsrapport [Zorgen voor New Towns](#). Nu ingrijpen voorkomt straks repareren.

Zo willen wij met het nieuwe kabinet aan de slag met een innovatieve aanpak in de New Towns:

► **Voortvarend aan de slag met een innovatieve New Town-aanpak**

Innovatie en daadkracht zit in het DNA van de New Towns. Er is letterlijk en figuurlijk ruimte voor groei en verbetering. De New Towns werken samen met maatschappelijke partners uit onder andere het sociale domein, woningbouwcorporaties en scholen in integrale programma's. Denk daarbij aan de ontwikkeling van innovatieve woonvormen, voortvarende verduurzamingsprogramma's in wijken met grote energiearmoede, en vooroplopen met een (preventie)aanpak die kansen geeft aan jongeren en de jeugdzorg betaalbaarheid houdt. De New Towns laten op dit moment hun interventies doorrekenen op

maatschappelijke impact. Veranker daarom een integrale en langjarige New Town-aanpak in het Rijksinstrumentarium om de kansen te benutten én nog grotere uitdagingen voor te blijven.

► **Huis én thuis voor 1 miljoen mensen**

In de komende jaren bouwen de 7 alliantiegemeenten 110.000 nieuwe woningen en benutten ze de kansen van splitsen en optoppen. Dat is ook essentieel voor differentiatie van het woonaanbod en balans in de (bestaande wijken van de) New Towns. Met meer differentiatie neemt de leefbaarheid, het draagvlak voor voorzieningen en de bestaanszekerheid toe. Laat daarom de Rijksinzet voor volkshuisvesting en woningbouw bijdragen aan het differentiëren van het woonaanbod en het verbeteren van de leefbaarheid in de New Towns. Pak daarbij de naoorlogse wijken en de New Towns gelijktijdig aan.

► **Leren van New Towns bij grootschalige woningbouw**

Als New Town Alliantie delen we kennis, ervaringen en interventies– gericht op wat wérkt. En de lessen die we nú leren, zijn breder toepasbaar. Benut de ervaringen uit de New Towns voor de ontwikkeling van nieuwe grootschalige woningbouwlocaties en innovatieve woonvormen.

Tot slot

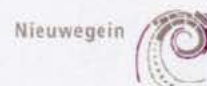
Wij vragen u om de New Towns nadrukkelijk te betrekken in de onderhandelingen en het formatieproces. De geschiedenis laat zien dat samenwerking tussen het Rijk en gemeenten grote impact kan hebben. De New Towns zélf zijn daar het levende bewijs van. Wij gaan graag samen aan de slag met het vervolg. Om leefsteden te zijn én te blijven, waar mensen zich thuis voelen en kunnen groeien.

Met vriendelijke groet,

M.J. (Michel) Bezuijen
Burgemeester van Zoetermeer en voorzitter van de New Town Alliantie

Mede namens:

W.H.J.M. (Hein) van der Loo, burgemeester van Almere
J. (Joost) Manusama, burgemeester van Capelle aan den IJssel
S.C.C.M. (Sjoerd) Potters, burgemeester van Helmond
M.J.Th.G. (Marijke) van Beukering, burgemeester van Nieuwegein
C.H.J. (Cor) Lamers, waarnemend burgemeester van Nissewaard
E. (Ellen) van Selm, burgemeester van Purmerend

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

New Town Alliantie
T.a.v. Burgemeester Bezuijen
Postbus 15
2700 AA Zoetermeer

Kenmerk: 202600026

Den Haag, 5 januari 2026

Geachte Burgemeester Bezuijen,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600027

AANGETEKENDE

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 200018
2500 EA Den Haag

Datum

18 december 2025

Ons kenmerk

20251218BND-tweedekamer

Betreft / Onderwerp

Werkgelegenheid

Doorkiesnummer

Email contactpersoon

Bijlage(n)

1

Geachte mevrouw Letschert,

FNV maakt zich ernstig zorgen over het behoud van groene banen en de stagnerende verduurzaming in de recycling- en afvalsector. Het voornemen om het heffingspunt van de polymerenheffing (€567 miljoen) te verschuiven van fossiele polymerenproducenten naar de afvalsector leidt tot oneerlijke concurrentie, extra bedrijfsfaillissementen en verlies van hoogwaardige werkgelegenheid. Hierdoor komen de doelen voor circulariteit, energietransitie en klimaat verder buiten bereik, en dreigt Nederland zijn koploperpositie te verliezen door nationale koppen en averechts beleid.

FNV vraagt de formerende partijen om beleid dat groene werkgelegenheid versterkt en de sector duurzaam en concurrerend houdt. Concreet:

1. Geen polymerenheffing op afval

Voer de breed gesteunde motie Stultiens (36 812 nr. 82) uit en hef de belasting niet bij de afvalsector. Ook VVD, CDA, D66 en PvdA/GroenLinks steunen dit.

2. Gelijke behandeling CO₂-heffing voor AVI's

Geef afvalverbrandingsinstallaties dezelfde vrijstelling als de industrie totdat CO₂-opslaginfrastructuur (zoals Aramis) beschikbaar is. Zonder handelingsperspectief verliezen AVI's contracten aan buitenlandse verwerkers. Daarnaast leidt verschuiving van afvalverwerking van hoogwaardige Nederlandse installaties naar landen met laagwaardigere technieken tot hogere CO₂-emissies en extra milieuvervuiling.

3. Versterk Europese samenwerking

Europa stort jaarlijks >50 miljoen ton restafval, goed voor 78 Mton CO₂eq aan methaan. Nederlandse AVI's hebben 5% overcapaciteit waarmee storten en daaruit volgende emissies kunnen worden voorkomen, én extra hernieuwbare energie kan worden geproduceerd uit Europees afval. FNV wil dat AVI's niet gedwongen worden afgebouwd, maar dat we Europees samenwerken en verduurzamen.

4. Versnel uitrol warmtenetten

Benut AVI's voor duurzame warmtelevering en verminder afhankelijkheid van buitenlands gas. De hernieuwbare energieproductie groeit naar verwachting van 15,9 PJ (2024) naar 17,7 PJ (2030), terwijl technisch tot 40 PJ mogelijk is.

5. Realiseer CO₂-afvang (CCUS)

AVI's willen investeren in CO₂-afvang voor glastuinbouw, chemie en permanente opslag. Investerings blijven onzeker zolang er geen garantie is dat AVI-capaciteit tijdens de SDE-periode van 15 jaar niet gedwongen wordt afgebouwd.

6. Stimuleer vraag naar gerecyclede grondstoffen

Maak het gebruik van recycklaat én design-for-recycling verplicht bij het op de markt brengen van producten. Vergroot de markt voor gerecycled materiaal met stevig circulair inkopen. Stimuleer actief goed ontwerp dat hergebruik faciliteert, recycling maximaliseert en het toepassen van gerecyclede grondstoffen standaard maakt.

FNV pleit voor behoud én verdere verduurzaming van de recycling- en afvalsector. Met deze maatregelen blijft groene werkgelegenheid behouden, wordt nieuwe duurzame industrie opgebouwd en kunnen Nederlands klimaat- en circulaire doelen daadwerkelijk worden gehaald. Daarbij verwachten wij van de overheid ook een serieuze start met de uitvoering van de motie-Beckerman (32852 nr.162), waarin wordt opgeroepen tot het opzetten van een transitiefonds voor medewerkers (afvalwerknemersfonds). Zo'n fonds is noodzakelijk om werknemers in de afvalsector te ondersteunen bij de overgang van een lineaire naar een circulaire economie, zeker wanneer bestaande verwerkingsroutes (storten, verbranding) worden afgebouwd ten gunste van meer hergebruik, reparatie en recycling.

Hoogachtend,

Mevrouw H. Yagoubi
Bestuurder

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

FNV
T.a.v. Mevrouw H. Yagoubi
Postbus 1555
3500 BN Utrecht

Kenmerk: 202600028

Den Haag, 5 januari 2026

Geachte mevrouw Yagoubi,

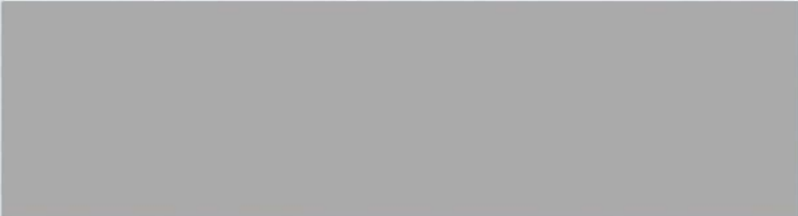
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600029

Tweede Kamer der Staten-Generaal
T.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum: 19 december 2025
Onderwerp: Investeer in zorgprofessionals

Geachte mevrouw Letschert,

Een nieuw regeerprogramma vraagt om gerichte investeringen en moedige keuzes. De mogelijke coalitie staat voor grote uitdagingen, vooral in de zorg. In het aanzetstuk van D66 en CDA worden eerste lijnen geschetst, maar er is weinig aandacht voor de gevolgen van maatregelen voor zorgprofessionals, zoals verpleegkundigen, verzorgenden en begeleiders. Zij kunnen de groeiende zorgvraag nu al niet bijbenen, wat ten koste gaat van de patiënten. Graag delen wij in deze brief enkele overwegingen over de impact op de samenleving.

Het voornemen om het basispakket (deels) te bevriezen en het eigen risico te verhogen, ontnemt kwetsbare mensen de toegang tot zorg. Dat leidt op termijn tot complexere zorgvragen en duurdere behandelingen. De gevolgen van zorg weghalen bij de patiënt, komen terecht bij de zorgprofessionals.

De wens om zorgkosten te drukken, heeft in de afgelopen jaren een uithollend effect gehad op sociale voorzieningen. Bezuinigingen raken het kloppend hart van de zorg. Wanneer een patiënt binnenkomt, die zorg had kunnen krijgen waardoor een opname niet nodig was, is dat zowel pijnlijk als kostbaar.

Een gedeelde wens is dat de zorgsector niet groeit ten koste van andere sectoren. Dat betekent niet dat er geen gerichte investeringen nodig zijn voor zorgprofessionals. Nu niet investeren in het opleiden van voldoende zorgprofessionals, ondermijnt de toekomstige zorg. Daardoor stijgen de kosten even hard als de werkdruk.

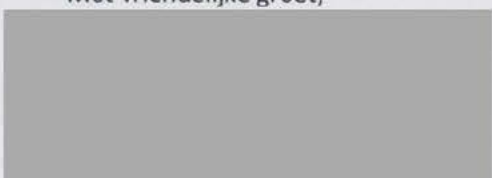
Wij roepen op om geen onomkeerbare besluiten te nemen zonder draagvlak of zonder ons te consulteren over de gevolgen. Voor de veiligheid en gezondheid van zorgprofessionals zijn in onze ogen de volgende investeringen noodzakelijk:

1. Zorg voor voldoende, goed toegeruste professionals.
2. Zorg voor werkende technologie en de juiste hulpmiddelen.
3. Garandeer een veilige werkplek.
4. Investeer in mentale gezondheid en ondersteuning.
5. Investeer in een eerlijk en concurrerend salaris.

In de bijgevoegde *Investeringsagenda voor de gezondheid van zorgprofessionals* zijn deze investeringen uitgewerkt.

Alleen als zorgprofessionals hun werk goed kunnen doen, krijgen patiënten de zorg die ze nodig hebben. Investeer daarom in vertrouwen en goede voorwaarden voor zorgprofessionals.

Met vriendelijke groet,

Voorzitter NU'91
Beroepsorganisatie voor zorgprofessionals

**IEDERE EURO
DUBBEL EN
DWARNS WAARD**

INVESTERINGSAGENDA
VOOR GEZONDHEID VAN
ZORGPROFESSIONALS

Inhoudsopgave

INLEIDING	2
INVESTERINGSPUNT 1	4
Zorg voor voldoende, goed toegeruste professionals	
INVESTERINGSPUNT 2	6
Zorg voor werkende technologie en juiste middelen	
INVESTERINGSPUNT 3	8
Garandeer een veilige werkplek	
INVESTERINGSPUNT 4	10
Investeer in de mentale gezondheid en ondersteuning van zorgprofessionals	
INVESTERINGSPUNT 5	12
Investeer in een eerlijk en concurrerend salaris	
TOT SLOT	14

Inleiding

Fysieke en mentale gezondheid in relatie tot werk

De zorgvraag in Nederland groeit, maar het aantal zorgprofessionals dat die zorg moet verlenen, blijft sterk achter. Sterker nog: door ons huidige zorgsysteem branden zorgprofessionals op. Politici spreken hun waardering uit, maar onderaan de streep blijft het daarbij. Zij investeren onvoldoende in deze cruciale beroepsgroep. Zonder gezonde zorgprofessionals is er geen toekomstbestendige zorg.

Het is niet alleen het zorgsysteem dat tegen haar grenzen loopt. Vooral de gezondheid van zorgprofessionals zélf ligt onder druk. Uit een peiling van NU'91 in mei 2025 blijkt dat één op de twee zorgprofessionals zich na een dienst uitgeput voelt. Ruim veertig procent heeft pijn als gevolg van hun werk en één op de drie ervaart klachten door onregelmatig werken.

Veel zorgprofessionals zijn uitgeput, zowel fysiek als psychosociaal. Twee op de vijf ervaart structureel stress en frustratie door het werk. Een kwart voelt zich tekortschieten naar patiënten en heeft voortdurend het gevoel iemand in de steek te laten. Goede zorg voor iedereen lijkt onmogelijk geworden. Dat knaagt en veroorzaakt op den duur morele en emotionele uitputting. De politiek moet nu ingrijpen om te voorkomen dat de beroepsgroep straks collectief een burn-out heeft.

Daarnaast zijn de werkomstandigheden vaak onveilig. Zorgprofessionals staan bovenmatig veel bloot aan agressie, grensoverschrijdend gedrag en menselijk leed. De maatregelen om het werk veilig te maken, zijn onvoldoende.

NU'91
voor zorgprofessionals

Leeswijzer

Om de zorg weer prioriteit te geven, zijn maatregelen nodig. Daarom is deze investeringsagenda opgesteld door NU'91, de beroepsorganisatie voor verpleegkundigen, verzorgenden en aanverwante beroepen. De agenda bestaat uit vijf punten waarop gerichte politieke actie nodig is om de werkomgeving en gezondheid in de zorg structureel te verbeteren. Ze zijn gebaseerd op wat zorgprofessionals zelf aangeven, op praktijkervaring en op inzichten uit (inter)nationaal onderzoek. Zij sluiten aan bij de inzet van NU'91: het versterken van de maatschappelijke positie van zorgprofessionals en het behartigen van hun belangen.

- * Waar patiënt staat, kan ook cliënt of bewoner gelezen worden.
- * Waar wordt gesproken over zorgprofessional, kan verpleegkundige, verzorgende of een aanverwant beroep gelezen worden. Met aanverwante beroepen doelen we onder andere op anesthesiemedewerkers, ok-assistenten, begeleiders in de gehandicaptenzorg, etc. Voor de volledige lijst, scan je de QR-code.

De samenleving hecht veel waarde aan het werk van zorgprofessionals, maar die waardering uit zich niet in een eerlijke beloning. De manier waarop nu met de zorgprofessionals wordt omgegaan, is een recept voor uitval, uitstroom en stilstand. We hebben voldoende, goed toegeruste zorgprofessionals nodig, waar we goed voor zorgen en die zich gesteund, gezien en gehoord voelen.

Kortom, politici: u bent aan zet. U moet deze crisis agenderen en structureel aanpakken. Investeer in de gezondheid van zorgprofessionals en zet deze investeringen in uw verkiezingsprogramma centraal. Daarmee beschermt en ondersteunt u zorgprofessionals beter, zodat zij gezond en met voldoening hun werk kunnen doen. De toekomst van de zorg en gezondheid van oude en nieuwe generaties hangt af van investeringen die u nú doet om het werk, de werkomgeving en de gezondheid van professionals duurzaam te verbeteren.

Zorg is mensenwerk. Investeren in onze zorgprofessionals is investeren in de toekomst van ons allemaal.

INVESTERINGS-
PUNT

Zorg voor voldoende, goed toegeruste professionals

Zorgprofessionals willen hun vak goed uitoefenen: met voldoende collega's, gezonde werktijden en zeggenschap over hun rooster. Maar juist aan deze voorwaarden ontbreekt het steeds vaker. Structurele onderbezetting leidt tot overwerk, werkdruk, te weinig hersteltijd en te hoge fysieke belasting. Dat vergroot het risico op burn-out.

Als je met onvoldoende collega's voor steeds meer patiënten moet zorgen, betekent dat keuzes maken tussen twee kwaden. Het leidt tot morele stress: je weet wat patiënten nodig hebben, maar kunt het niet leveren. Onvoldoende personeel schaadt de kwaliteit, toegankelijkheid en veiligheid van zorg. Internationaal onderzoek toont aan dat voldoende personeel op een afdeling tot betere zorg en een grotere beroepstevredenheid leidt. Er zijn minder overlijdens, complicaties en infecties. Daarnaast zorgt het voor sneller herstel, een kortere ligduur en minder heropnames.

Bovendien is ons huidige zorgstelsel gebouwd op marktlogica en concurrentie, terwijl goede zorg gebaat is bij samenwerking, continuïteit en vertrouwen. Deze systeemlogica werkt versnippering in de hand. Dat maakt het lastig om professionals te behouden en het belemmert domeinoverstijgende samenwerking. Hervorming van het stelsel is nodig, zodat publieke waarden als solidariteit, toegankelijkheid en kwaliteit leidend zijn in plaats van concurrentie of rendement.

Tot slot is er een onwenselijke concurrentie tussen cao's binnen de zorgsector, zowel in loon als secundaire arbeidsvoorwaarden. Hierdoor neemt de druk op sectoren waarin de arbeidsvoorwaarden achterblijven toe, omdat zorgprofessionals die voorwaarden met elkaar gaan vergelijken. Uiteindelijk kiezen zij voor de beste cao.

oproep aan de politiek

Het vraagt om politieke keuzes die de structurele onderbezetting niet normaliseren en accepteren, maar bestrijden.

- Kwaliteit en veiligheid van zorg hangt samen met voldoende personeel. Er is een ondergrens aan veilige zorg. Verlaag die grens niet, maar veranker veilige personeelsnormen wettelijk.
- De politiek moet inzetten op het harmoniseren van arbeidsvoorwaarden voor zorgprofessionals in alle sectoren. Een sectoroverstijgende cao voor verpleegkundigen, verzorgenden en aanverwante beroepen is een logisch en noodzakelijk instrument om onwenselijke concurrentie tegen te gaan. Daarnaast maakt het de uitwisseling tussen sectoren makkelijker en neemt het drempels weg.
- Erken de essentiële waarde van zorg voor onze samenleving door zorgopleidingen volledig gratis te maken. Zo investeren we niet alleen in de professionals, maar ook de toekomst van de zorg en gezondheid van onze maatschappij.
- Hervorm het zorgstelsel: zet samenwerking en publieke waarden boven marktwerking.

INVESTERINGS-
PUNT

2

Zorg voor werkende technologie en juiste middelen

Zorgprofessionals moeten kunnen vertrouwen op juiste hulpmiddelen, betrouwbare technologie en voldoende voorraad. Te veel zorgprofessionals werken met ondeugdelijke of haperende middelen. Dat vergroot het risico op fouten, fysiek letsel en onnodige werkdruk. Technologie en hulpmiddelen moeten het werk verlichten, niet verzwaren. Zorgprofessionals zijn nu te vaak kostbare tijd kwijt, omdat ze zelf creatieve oplossingen bedenken of moeten improviseren.

oproep aan de politiek

Inzetten op werkende technologie en voldoende, juiste middelen vraagt om stevige politieke keuzes en maatregelen.

Nieuwe technologie in de zorg – van e-health tot digitale dossiers – kan de zorg verlichten. Maar alleen als de zorgprofessionals op de werkvloer mee kunnen beslissen over de inzet en inrichting ervan. Nu gebeurt dat te weinig. ICT-systemen worden van bovenaf ingevoerd, zonder echte inspraak van de eindgebruiker: de zorgprofessional. Het resultaat? Dure oplossingen die juist frustreren en de werkdruk onnodig verhogen. Zorgprofessionals willen dat systemen voor hen werken en niet andersom.

Er is een nieuwe technologiseringsgolf gaande: kunstmatige intelligentie (AI). Gezien de razendsnelle en ingrijpende ontwikkelingen is een ad-hocbenadering onvoldoende. Er is blijvende regie en betrokkenheid nodig om (werken in) de zorg toekomstbestendig én mensgericht te houden. Politieke sturing is noodzakelijk om ervoor te zorgen dat innovaties niet uitsluitend worden gedreven door commerciële belangen.

- Stel op nationaal niveau een onafhankelijke, permanente taskforce in die zich specifiek richt op de impact en toepassing van kunstmatige intelligentie (AI) in de zorg. Verpleegkundigen en verzorgenden dienen hierin een structurele en gelijkwaardige stem te hebben. Deze taskforce heeft als doel tijdig te signaleren, adviseren én anticiperen op zowel kansen als risico's van AI.
- Investeer in voortdurende scholing en ontwikkeling, met specifieke aandacht voor digitale vaardigheden en AI-geletterdheid. Geef zorgprofessionals eigen regie over scholingsbudgetten en ontwikkelruimte, zodat zij effectief met nieuwe technologieën kunnen werken. Bied zorgprofessionals basiskennis en praktijkgerichte trainingen aan over AI in relatie tot hun werk, zodat zij technologie als versterkend en niet als bedreigend ervaren.

INVESTERINGS-
PUNT

3

Garandeer een veilige werkplek

De veiligheid van zorgprofessionals moet topprioriteit zijn. Zij worden dagelijks geconfronteerd met agressie, racisme, intimidatie en (seksueel) grensoverschrijdend gedrag. Zowel door patiënten als door hun naasten. Dat leidt tot angst, stress en langdurig verzuim. Meer dan een kwart van de zorgprofessionals overweegt hierdoor zelfs de zorg te verlaten. De toenemende krapte maakt het een groot publiek gezondheidsrisico. Zerotolerancebeleid hiertegen is nodig voor het behouden en aantrekken van professionals. Het moet geen optie zijn, maar een wettelijke norm voor zorgorganisaties.

Aan cao-tafels ziet NU'91 prille ontwikkelingen. Werkgeversorganisaties staan niet meer pertinent afwijzend tegenover voorstellen die de veiligheid moeten verbeteren. Dat biedt mogelijkheden om maatregelen op cao-niveau te treffen. Tegelijkertijd zien we dat noodzakelijke afspraken over veiligheid niet altijd gemaakt kunnen worden vanwege wettelijke grenzen. Dat kan en moet anders.

Een veilige werkplek gaat verder dan de afwezigheid van geweld. Het betekent ook: voorbereid zijn op rampen en crisissituaties. Denk aan pandemieën, cyberaanvallen of maatschappelijke onrust. De recente bezuinigingen op pandemische paraatheid van het kabinet-Schoof zijn een pijnlijk voorbeeld van hoe kortzichtig beleid professionals onnodig kwetsbaar maakt voor een volgende pandemie.

oproep aan de politiek

Het vraagt om stevige politieke keuzes en maatregelen om de veiligheid op de werkvloer niet langer afhankelijk te laten zijn van toeval of goed werkgeverschap.

- Bevorder de ruimte om anoniem aangifte te doen en bied gegarandeerde prioriteit bij de behandeling van deze zaken door politie en justitie. De overheid moet hierin de regie nemen. Investeer structureel in capaciteit bij politie en justitie, duidelijke normen voor werkgevers en nationale regels waarin elke vorm van geweld tegen zorgverleners met zero tolerance wordt benaderd. Alleen dan weten zorgprofessionals dat aangifte doen zin heeft en dat zij beschermd worden.
- Voer één onafhankelijke, landelijke klachtencommissies in voor alle zorgprofessionals. Toegang tot een klachtencommissie is momenteel afhankelijk van de instelling. Deze willekeur leidt tot rechtsongelijkheid en ondermijnt vertrouwen in de afhandeling van klachten. Een landelijke commissie verhoogt de meldingsbereidheid, versterkt de sociale veiligheid en garandeert professionele, objectieve afhandeling van klachten.
- Maak het wettelijk mogelijk om een zorgrelatie te beëindigen wanneer de veiligheid van zorgprofessionals door patiënten in het geding is. Zorginstellingen moeten hun zorgplicht af kunnen wegen tegen de veiligheid van hun personeel. Zo kan een veiligere werkplek gecreëerd worden.
- Reserveer middelen voor crisissituaties, waaronder pandemieën, uitval van systemen of langdurige personele tekorten. Wie de samenleving beschermt bij nieuwe dreigingen, mag rekenen op bescherming van de overheid. Zorgprofessionals die tijdens plotselinge gezondheids crises fysiek of mentaal blijvend zijn getroffen, verdienen erkenning én compensatie. Richt een collectief, publiek gefinancierd compensatiefonds op voor zorgverleners die onder risicovolle omstandigheden blijvende gezondheidsschade hebben opgelopen.

INVESTERINGS-
PUNT

4

Investeer in de mentale gezondheid en ondersteuning van zorgprofessionals

De zorg is topsport, maar zonder de faciliteiten om fysiek, mentaal en moreel te herstellen. Plekken voor herstel, psychologische hulp of preventieve zorg zijn niet voor alle professionals vindbaar of direct toegankelijk.

Zorgprofessionals staan dagelijks bloot aan menselijk leed, agressie, onvoorspelbare werktijden en structurele onderbezetting. Dat leidt tot uitval, verzuim en uitstroom.

De mentale zorgcrisis is geen individueel probleem. Het is het gevolg van hoe ons zorgsysteem werkt en politieke keuzes. Het is code rood voor de mentale gezondheid van zorgprofessionals. Nog steeds ontbreekt erkenning en kijken politici weg voor de mentale zorgcrisis die nu gaande is.

Wie zich inzet voor de publieke zaak, verdient publieke erkenning, bescherming en ondersteuning. Het is onaanvaardbaar dat zorgprofessionals ziek worden van hun werk, terwijl ze zorgen voor de gezondheid van anderen. De samenleving kan zich geen verdere uitstroom en uitputting veroorloven.

oproep aan de politiek

Het is tijd dat de politiek deze crisis serieus neemt. Dat vraagt om politieke keuzes die inzetten op gezond blijven, herstel en duurzame ondersteuning.

- Zorg voor budget en vergoeding van hulp. De emotionele, morele en mentale belasting in de zorg is hoog. Reserveer daarom middelen voor goede nazorg bij professionals met mentale, morele of emotionele schade als gevolg van hun werk. Vergoed psychologische hulp voor zorgprofessionals structureel in het basispakket.
- Richt een landelijk PTSS-fonds in voor zorgprofessionals met PTSS. Zorgprofessionals mogen niet de dupe worden van de trauma's die zij oplopen tijdens hun werk. Mensen die de publieke zaak dienen, verdienen meer bescherming en erkenning.
- Neem de mentale zorgcrisis serieus en zet investeringen in de mentale gezondheid van zorgprofessionals in het verkiezingsprogramma en structureel op de politieke agenda.

INVESTERINGS-
PUNT

5

Investeer in een eerlijk en concurrerend salaris

Het salaris in de zorg blijft achter bij vergelijkbare beroepen in andere publieke sectoren. Dat staat haaks op de maatschappelijke waardering voor zorgprofessionals. Wie zorgprofessionals serieus neemt, moet dat ook op de loonstrook laten zien.

Zeker voor helpenden, verzorgenden en begeleiders is het vaak onmogelijk om een financieel zelfstandig bestaan op te bouwen zo lang zij in de zorg blijven werken. Dat veroorzaakt financiële stress, jaagt professionals het vak uit en belemmert nieuwe instroom.

Een eerlijk salaris, goede secundaire arbeidsvoorwaarden en ontwikkelingsperspectief behouden professionals en trekken nieuwkomers aan. Als je de loonkloof laat bestaan, bespaar je nu geld. Maar je verliest later mensen.

Het verloop in de zorg is duur. Elke vertrokken zorgprofessional kost tot € 42.000, onder meer aan wervingskosten en verlies aan productiviteit. Voor dat bedrag houd je iemand bijna een jaar in dienst. En bij ieder vertrek verliezen patiënten vertrouwde gezichten en kan de continuïteit en veiligheid van zorg in gevaar komen. Inzetten op behoud loont.

oproep aan de politiek

Het vraagt om stevige politieke keuzes om de structurele salarisachterstanden weg te werken en zorgprofessionals bestaanszekerheid te bieden.

- Werk de salarisachterstanden weg. Zorg dat lonen gelijk worden getrokken ten opzichte van vergelijkbare (publieke) sectoren. Reserveer hiervoor geoormerkt budget in de Rijksbegroting voor loonontwikkeling.
- Zorg dat iedere zorgprofessional een financieel zelfstandig bestaan op kan bouwen.

TOT SLOT

Kies voor de zorg, kies voor haar professionals

Het is hoog tijd voor minder mooie woorden en meer structurele daden. Investeren in professionals betekent meer gezondheid, welvaart en geluk. Iedere euro die je investeert in zorgprofessionals, levert twee tot vier euro op voor de samenleving. Internationaal onderzoek toont aan dat iedere procent stijging in het aantal verpleegkundigen leidt tot 0,02% langere levensverwachting van burgers. Dat levert 2,4% economische groei op.

Voor zorgverzekeraars levert investeren in de zorgprofessionals minder complicaties op, minder heropnames, infecties en langdurige behandelingen. Het draagt bij aan een hogere kwaliteit van zorg, snellere hersteltrajecten en kortere ligduur in ziekenhuizen en andere zorginstellingen. Investeren is een duurzame keuze, die zich dubbel en dwars terugverdient. Niet alleen voor de toekomst van professionals, maar voor de hele zorgsector en de samenleving,

Van kostenpost naar winstpost

De baten zijn overduidelijk. Zorgen voor zorgprofessionals levert veel meer op dan het kost. Het versterkt het zorgsysteem, de samenleving en de economie. Investeren in verpleegkundigen en verzorgenden is geen kostenpost, maar een structurele winstpost.

Het tekort aan zorgprofessionals is een enorm publiek gezondheidsrisico. Benader het daarom als een overheidstaak, niet als een werkgeversprobleem. Het ombuigen van gezondheid en welzijn van onze zorgprofessionals verdient de hoogste prioriteit. Gezonde zorgprofessionals betekent gezonde burgers en dus een gezonde samenleving.

Maak gezondheid van zorgprofessionals een speerpunt in uw partijprogramma. Iedere euro in hun gezondheid levert dubbel en dwars op. Kies voor zorgprofessionals. Investeer in de mensen die voor ons zorgen.

De keuze is aan u.

NU'91
voor zorgprofessionals

Nevelgaarde 52
3436 ZZ Nieuwegein

030 - 296 41 44
info@nu91.nl

nu91.nl

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

NU'91
T.a.v. Mevrouw M. van Kooten
Postbus 9044
3430 RA Nieuwegein

Kenmerk: 202600030

Den Haag, 5 januari 2026

Geachte mevrouw Van Kooten,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hooqachtend,

Rianne Letschert
Informateur

> Retouradres Postbus 20301 2500 EH Den Haag

Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. R.M. Letschert
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

**Nationaal Coördinator
Antisemitismebestrijding**
Ministerie van Justitie en
Veiligheid

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
www.ncab.nl

Contactgegevens
E info@ncab.nl
T 070 370 17 14

Datum 9 december 2025
Betreft Aandachtspunten antisemitismebestrijding 2025-2029

Geachte mevrouw Letschert, *beste Rianne,*

Sinds 7 oktober 2023 is het aantal meldingen van antisemitisme verdubbeld. Het afgelopen jaar is de situatie verder verslechterd. Dat vraagt om een krachtig en duurzaam antwoord van de overheid.

De **Strategie Bestrijding Antisemitisme 2024-2030** beschrijft hoe we de komende jaren het hoofd bieden aan de opkomende Jodenhaat. De acties uit deze aanpak liggen verspreid over de verschillende ministeries, lokale overheden en partijen in de samenleving. Uitvoering van deze maatregelen is van essentieel belang. Joden zijn immers een integraal onderdeel van de Nederlandse samenleving en hebben, net als alle minderheden, recht op een veilige toekomst. Antisemitismebestrijding is een gezamenlijke verantwoordelijkheid. We dienen immers onze samenleving en onze rechtstaat te beschermen.

Het bekendmaken en bevorderen van kennis van Joods leven, als tegengif tegen Jodenhaat, is een belangrijke ambitie uit de strategie, die meer aandacht behoeft. Vanuit de gedachte "onbekend maakt onbemind" werkt de NCAB, samen met de Joodse gemeenschappen in Nederland, aan zichtbaarheid en versterking van Joods leven. Gegeven de historische verantwoordelijkheid van de overheid en de omvang van de Joodse gemeenschap is ondersteuning van belang. Het opnemen en expliciet benoemen van het **bevorderen van Joods leven als onderdeel van het mandaat van de NCAB** is een belangrijke stap in de versterking van de slagkracht van het instituut.

De NCAB houdt daarnaast aandacht voor drie belangrijke thema's:

- Veilig Joods kunnen zijn is een grondrecht. Antisemitisme ondermijnt de fundamentele principes van de rechtstaat en beperkt Joden in het beleven van hun identiteit. Het Veiligheidsfonds Joodse instellingen ondersteunt organisaties financieel voor het treffen van veiligheidsmaatregelen.
- Kennis over de Holocaust is cruciaal om antisemitisme te herkennen en weerbaar te zijn tegen discriminatie en haat. Een permanente inspanning is nodig om Holocausteducatie toegankelijker te maken en houden.
- Sociale media spelen een grote rol bij de explosieve toename van online antisemitisme. Betere handhaving en de snelle implementatie van de Digital Services Act (DSA) zijn van belang om een vuist te kunnen maken tegen online haat.

Nationaal Coördinator
Antisemitismebestrijding
Ministerie van Justitie en Veiligheid

**Nationaal Coördinator
Antisemitismebestrijding**
Ministerie van Justitie en
Veiligheid

Datum
9 december 2025

Het bureau van de NCAB signaleert ontwikkelingen op het gebied van antisemitisme en treedt op als adviseur, aanjager en verbinder. De organisatie brengt niet alleen expertise op het gebied van antisemitisme binnen de overheid samen, maar coördineert en faciliteert bovenal samenwerking tussen verschillende ministeries en maatschappelijke organisaties op zowel nationaal als internationaal niveau.

Indien u vragen heeft of verdere informatie wenst, zijn wij graag bereid hier met u over te spreken en nader toelichting te geven. U kunt hiervoor contact opnemen via 070-3701714 of info@ncab.nl.

Met vriendelijke groet,

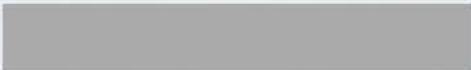
Eddo Verdoner
Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding
T.a.v. De heer E. Verdonner
Postbus 20301
2500 EH Den Haag

Kenmerk: 202600032

Den Haag, 5 januari 2026

Geachte heer Verdonner,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600033

Aan: De onderhandelaars voor het Regeerakkoord en de formateur

CC: Minister van Economische Zaken, De heer M. Karremans

Betreft: Noord-Nederland als groeimotor: gezamenlijke kansen voor de techniek- en industriector

Geachte onderhandelaars, geachte mevrouw Letschert,
Geachte heer Karremans,

Noord-Nederland bevindt zich op een belangrijk kantelpunt. Onze regio beschikt over uitzonderlijke mogelijkheden om uit te groeien tot het duurzame industrie- en energiecluster van Nederland. Juist nu D66, CDA en VVD meeonderhandelen over de toekomst van ons land, zien wij grote kansen om gezamenlijk stappen te zetten die zowel de regionale als de nationale economie versterken.

De industrie- en technieksector in Noord-Nederland is van strategisch belang: voor energiezekerheid, innovatie, groene groei en hoogwaardige werkgelegenheid. Bedrijven, onderwijsinstellingen, netbeheerders en publieke partners werken nauw samen om deze positie verder uit te bouwen. Tegelijkertijd zien we dat een aantal knelpunten het tempo en de slagkracht van deze ontwikkeling remt. Door deze punten gezamenlijk op te lossen, kunnen we de groeipotentie volledig benutten en tegelijk de landelijke doelen voor verduurzaming, innovatie en economische versterking dichterbij brengen.

Wij zien twee centrale thema's waarop uw mogelijke coalitieakkoord het verschil kan maken:

1. Een sterke en toekomstbestendige energie-infrastructuur

Onze regio biedt unieke mogelijkheden: ruimte, water, wind, waterstofproductie, havens en sterke industriële clusters. Toch lopen bedrijven aan tegen netcongestie en onvoorspelbare energieprijzen, waardoor investeringen worden uitgesteld.

Versnelling van energie-infrastructuur, netverzwaring en verduurzamingstrajecten, inclusief de waterstofketen, maakt het mogelijk om:

- de industrie te vergroenen,
- nieuwe bedrijven aan te trekken,
- innovatieve technologieën op te schalen,
- en nationale klimaatdoelen te behalen.

Wij zien dit niet als een kostenpost, maar als een strategische investering in de economische toekomst van Nederland.

2. Voorspelbaar en consistent langetermijnbeleid

Investeerders en bedrijven vragen om helderheid over vergunningen, milieuruimte, energie-infrastructuur en lange-termijn beleidskaders met regelruimte.

Met stabiel beleid ontstaat:

- ruimte voor investeringen,
- versnelling van innovaties,
- een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor industrie, havens en energieprojecten.

Een Groen Industriepact voor Noord-Nederland kan hierin richting geven en het vertrouwen van bedrijven en investeerders versterken.

Een gezamenlijke kans

Noord-Nederland bezit unieke kwaliteiten:

- ruimte,
- havens en zee,
- groene energiepotentie,
- vakmanschap en betrouwbare technische ketens,
- sterke industrieclusters met bewezen veerkracht.

Wij willen deze kwaliteiten optimaal gebruiken. Dat vraagt om een hechte samenwerking met het nieuwe kabinet, waarbij wij ons graag constructief opstellen.

Ons verzoek

Wij vragen u om in het mogelijke coalitieakkoord aandacht te geven aan de volgende punten:

1. **Versnelde en voorspelbare investeringen in duurzame energie**, inclusief betaalbare en stabiele energie voor industrie.
2. **Ondersteuning voor energie-intensieve industrie** op weg naar strategische verduurzaming.
3. **Versimpeling en versnelling van vergunningstrajecten** voor industrie, havens en energieprojecten.
4. **Een Groen Industriepact Noord-Nederland**, dat investeringszekerheid biedt en innovatie stimuleert.
5. **Consistent beleid voor grote investeerders**, afgestemd op Europese ontwikkelingen en gericht op duurzame groei.

Samen vooruit

Noord-Nederland heeft Nederland decennialang vooruitgeholpen, met de graanschuur, met turfwinning, zout, met aardgas. Vandaag willen wij vooral vooruitkijken, naar een toekomst waarin onze regio opnieuw een motor is van innovatie, verduurzaming en economische groei.

Wij nodigen u graag uit voor een gesprek om te bespreken hoe we deze kansen gezamenlijk kunnen realiseren. Onze deuren staan open, en wij denken graag mee met uw onderhandelaars en met de minister.

Met vriendelijke groet,

Janny Klei, Ron Mulder, Jolanda Blaauw, Harm Hubbeling, Mick Modderman, Peter Boelens

Congres Maintenance & Industry Noord-Nederland:

Samen sterk voor de toekomst van onze industrie

Contact

Voor vragen of nadere toelichting op deze brief kunt u contact opnemen met:

De heer Ron Mulder- Organisator
Maintenance & Industry Congres Noord-Nederland
email: [REDACTED]
Telefoonnummer: [REDACTED]

Bijlage 1 Ondertekenaars, formatiebrief Maintenance & Industrie Noord-Nederland 2025

nr	Bedrijf	Naam	Functie
1	Van der Heide Groep	Thealize Roorda	Commercieel Directeur
2	Engineero BV	Bjorn Markering	DGA
3	Haskoning	Piet de Boer	Senior Veiligheid
4	Charles Recruitment	C.S. Crawford	DGA
5	Interay Solutions	S.G.Land	Managing Director
6	Machinefabriek Bosker	Rob Haak	Directeur
7	Eaton Crouse-Hinds	Wim Gremme	Area Sales Manager
8	Tempsteel	Marcel Thomassen	Salesmanager
9	Landstra de Groot online Media	Gert de Groot	Eigenaar
10	Qemetica NI Silco bv	J.B. Hudepohl	Plant Manager
11	IJssel Technology Services	Meint-Teije Oost	Sales Manager
12	MontiPower Industries BV	J.F. Doddema	CEO
13	Lubo International	Marcel Hartman	Commercieel Manager
14	Tauw BV	Harm Hubbeling	Sr. Projectmanager
15	Steekflens B.V.	Gijs uit Beijerse	General Manager
16	Sigma Nova	Auke Meijer	Eigenaar
17	Mammoet Nederland BV	Rudi Mulder	Project Manager
18	Stichting iTanks	Ron Vaz Dias	Directeur Connecting the Dots
19	Unique Lights	Jacco Visser	Account Manager
20	Regenesys BV	Onno van der Kuip LL.M	Algemeen Directeur
21	Stichting HyNorth	René Schutte	Directeur
22	Skydronepictures	H. Garst	Eigenaar
23	ESV Technisch Adviesbureau	Rein Ronda	Accountmanager

Bijlage 1 Ondertekenaars, formatiebrief Maintenance & Industrie Noord-Nederland 2025

24	Avermann Nederland BV	Jehan Hoekstra	General Manager
	Nederlandse Aardolie		
25	Maatschappij BV	S. Vroemen	Productie Manager
26	Stercore Holding BV	H.W.M. Kusters	CTO
27	Wikkelbedrijf Keizer B.V.	Robert Keizer	Directie
28	Powerfulproducts.nl	Robert Keizer	Directie
29	Process at Work BV	Paul Derks	Directeur
	Verwater Industrial Services		
30	Noord Oost BV	Marcel Drok	Area Manager

Maintenance & Industry Congress Noord-Nederland.

De heer R. Mulder

Here weg 20
9906 PE Bierum.

PKXL 175656
19-12-25 13:51
NEDERLAND

€ 2,62

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Prof. Dr. Rianne Litschert
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Maintenance & Industry Noord Nederland
T.a.v. De heer R. Mulder
Hereweg 20
9906 PE Bierum

Kenmerk: 202600034

Den Haag, 5 januari 2026

Geachte heer Mulder,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

De Tweede Kamer
Bureau Woordvoering
Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Uw kenmerk -
Ons kenmerk Ons kenmerk
Bijlage(n) 1

Telefoon +31 43 389 73 64
Maastricht 19 december 2025
Verzonden

Onderwerp

Kansen en opbrengsten Limburgse proposities

Geachte mevrouw Letschert en vertegenwoordigers van de onderhandelende partijen,

Op 17 november jongstleden zonden wij de toenmalige informateur en de vertegenwoordigers van onderhandelende partijen [een brief](#) namens een brede coalitie van Limburgse triple helix-partijen. Hierin hebben wij drie bouwstenen aangereikt die onmisbaar zijn voor het benutten van het potentieel van Limburg:

1. Voer **actief industriebeleid** om de onmisbare basisindustrie op o.a. Chemelot te helpen met haar verduurzamingsopgave en zo de kansen van innovatieve chemie als groeimarkt te benutten. Zorg ervoor dat duurzaam investeren loont.
2. Bied **extra ruimte voor het werven en binden van talent** in onze unieke internationale regio: het belang en de kansen van Limburg en Nederland stoppen niet bij onze landsgrenzen.
3. Vergroot de **financiële slagkracht** van Limburg zodat we complexe opgaven en uitzonderlijke kansen nog nadrukkelijker regionaal kunnen beetpakken: samen krijgen we meer voor elkaar.

Steun voor bovengenoemde bouwstenen brengt niet alleen op korte termijn kansen binnen handbereik, maar creëert ook ruimte om structureel de brede welvaart in Limburg te versterken. De basis daaronder wordt gevormd door de proposities die Limburg samen met het Rijk invulling geeft rond de [Einstein Telescope](#), de [verduurzaming van Chemelot](#) en de [Limburg Defensie Agenda](#). Daarnaast wordt gewerkt aan een propositie voor de vorming van een Medtech hub in Zuid-Limburg, voortbouwend op een reeds volwassen Brightlands Maastricht Health Campus met groot groeipotentieel. Opgeteld bij onze bredere investeringen in de regionale economische programmering (waaronder alle Brightlands campussen), leggen wij met de proposities een stevig fundament onder de status van groeiregio die onlangs in de Nota Ruimte aan Limburg is toegekend. Een status die kansen en concrete opbrengsten biedt voor Limburg en voor Nederland, mits we samen direct in actie komen. Het recente rapport van de heer Wennink onderschrijft eens te meer de potentie die onze regio in dit kader heeft.

Tegelijkertijd is het benutten van de beschikbare kansen ook bittere noodzaak. De autonome demografische ontwikkelingen in Limburg vragen om extra impulsen om het arbeidspotentieel op peil te

kunnen houden. Bovendien staan bestaande cruciale industrieën, zoals die op Chemelot, onder druk en is onze regionale economie meer en meer afhankelijk geworden van de publieke en zorgsector. De genoemde proposities bieden daar tegenwicht aan, ze dragen bij aan het behoud van werkgelegenheid en het creëren van nieuwe hoogwaardige banen. Dat is noodzakelijk om Limburgs talent aan onze regio te binden, maar ook om nieuwe gezinnen aan te trekken via binnenlandse migratie, en talent uit het buitenland voor Limburg te interesseren. Onze regio volgt een gerichte human capital agenda, waarin we bestaande en nieuwe werkgelegenheid koppelen aan een aantrekkelijke en betaalbare woonomgeving, toegespitst onderwijs, uitstekende bereikbaarheid en een bloeiend ecosysteem van vier Brightlands innovatiecampussen die wetenschap en ondernemerschap met elkaar verbinden.

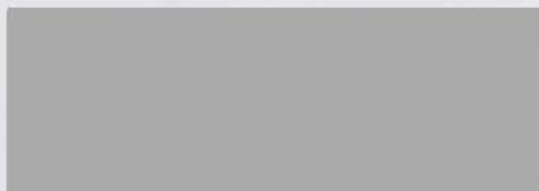
De optelsom van onze proposities en de onderliggende human capital agenda maakt het mogelijk om de negatieve demografische trend te dempen, **met tot wel 48.000 nieuwe banen per 2040 en een stijging van het BBP per Limburger van 7.000 euro**. Limburg zet derhalve in op een duale groeistrategie: via economische groei en gerichte bevolkingsgroei.

Deze strategie is niet enkel gebaseerd op overtuiging, maar op concrete en cijfermatige onderbouwing ten aanzien van behoud van werkgelegenheid en potentiële banengroei, versterking van het BBP per inwoner van de provincie, en impact op het vestigingsklimaat voor talenten en bedrijven. Graag reiken wij u deze onderbouwing via bijgaand presentatie aan, zodat u samen met ons scherp in beeld krijgt hoe onze proposities en interventies de Limburgse economie blijvend gaan versterken. En welke acties nodig zijn om die opbrengst te realiseren vanuit structurele samenwerking tussen Rijk en regio.

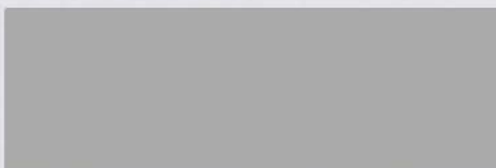
Wij vragen u de inhoud van deze brief en de bijlage onderdeel te maken van de gesprekken die u de komende tijd voert, en zijn uiteraard van harte bereid om onze proposities en de onderliggende strategie persoonlijk nader aan u toe te lichten.

In afwachting van uw reactie, verblijven wij, hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Limburg,

Emile Roemer, voorzitter

Diederik Timmer, secretaris

Limburg

Economische kansen en opbrengsten van onze proposities

Provincie Limburg

Ons waarom | Het belang van Limburgse groei

Inleiding

Het begrip 'economische groei' heeft de voorbije jaren een steeds genuanceerdere invulling gekregen. Ingegeven door het inzicht dat ongebreidelde groei onze aarde te zeer belast en daarnaast niet automatisch leidt tot rechtvaardige verdeling van welvaart. Termen als 'brede welvaart' en 'post-growth economy' hebben daarom aan populariteit en impact gewonnen.

Tegelijkertijd is de harde realiteit dat Europa en dus ook Nederland moeite heeft om haar sterke positie in het mondiale speelveld te behouden. Geopolitieke spanningen zetten de verhoudingen daarbinnen verder op scherp. Nederland ziet haar economische slagkracht afnemen, terwijl de kosten van maatschappelijke opgaven groeien. In een samenleving waarin een steeds kleiner deel van onze bevolking actief economisch kan bijdragen, en een steeds groter deel vanwege leeftijd maatschappelijk afhankelijk wordt. Een gezonde economische groei is daarom noodzakelijk.

De veranderde wereldorde voegt daar een extra dimensie aan toe: de noodzaak om de strategische autonomie van ons land te versterken en veiligheid en weerbaarheid te vergroten. Nederland moet regie krijgen en houden op de onmisbare schakels in productieketens van maatschappelijk waardevolle producten. In de huidige tijd wil je voor cruciale grondstoffen, halffabricaten en eindproducten immers zo min mogelijk afhankelijk zijn van andere landen.

Limburg wil aan beide aspecten met volle kracht bijdragen: groei van productiviteit en het versterken van strategische autonomie. Dat doen we aan de hand van een serie van proposities die samen met het Rijk zijn en worden ingevuld. Denk aan het Limburgs Bod voor een Duurzaam Chemelot, de inspanningen rond de Einstein Telescope, de Limburg Defensie Agenda, en een nieuw te ontwikkelen Medtech Hub in Zuid-Limburg. Opgeteld vormen deze proposities een sterk economisch fundament waarmee Limburg de schaa sprong kan maken die haar als groeiregio in de conceptnota Ruimte is toegeschreven. Het onlangs verschenen

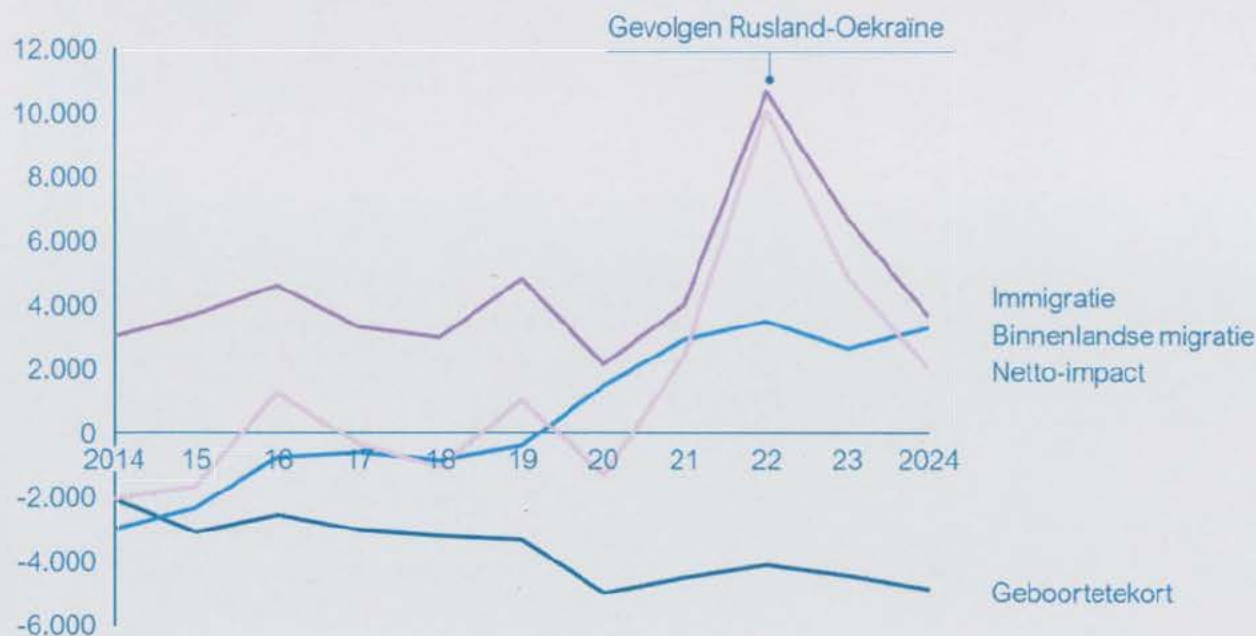
rapport van Peter Wennink onderschrijft de potentie die Limburg in dat kader heeft.

Tegelijkertijd is het benutten van de beschikbare kansen ook bittere noodzaak. Limburg ondervindt nu al de gevolgen van een krimpende beroepsbevolking en een industrie die het in mondiaal perspectief zwaar heeft. In die zin is onze regio het voorland voor de rest van Nederland, en dus meteen ook de ideale plek om vanuit een doordachte, integrale strategie de noodzakelijke trendbreuken te realiseren. Als voorbeeld voor hoe deze beweging ook elders binnen Nederland en Europa gestalte kan krijgen.

In dit boekje treft u de cijfermatige onderbouwing en analyses onder de strategie die Limburg hanteert om demografische trends te ondervangen, productiviteit te verhogen en daarmee bij te dragen aan de strategische autonomie van Nederland.

De urgentie | Demografie en het 0-scenario

Bevolkingsontwikkeling Limburg, 2014-2024

De samenstelling van onze bevolking

Als we niets doen, dan verliest Limburg richting 2040 zo'n 13 procent van haar arbeidspotentieel. Het gevolg van vergrijzing.

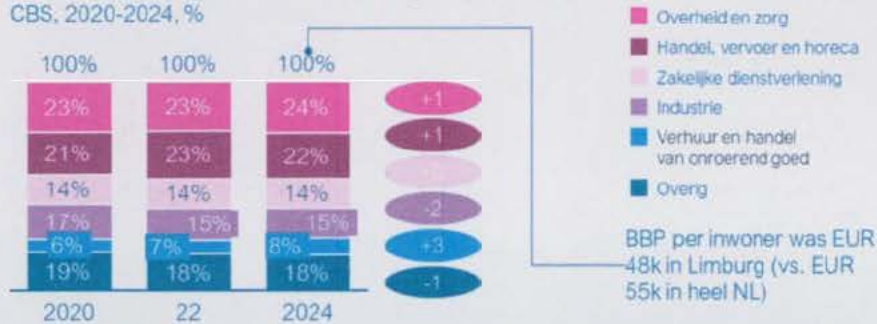
We gaan van ca. 2,5 werkenden per 65-plusser vandaag, naar minder dan 2 op 1 in 2040.

De vergrijzing wordt versterkt door een groeiend geboortetekort dat ontstaat bij minder dan 2,1 kinderen per vrouw. In Nederland is dat nu 1,43 en in Limburg 1,35.

De groep ouderen wordt groter, en die groep wordt ook steeds ouder. Daardoor is sprake van dubbele vergrijzing.

De urgentie | Demografie en het 0-scenario

Bruto toegevoegde waarde basisprijzen per bedrijfstak,
CBS, 2020-2024, %

Vestigingsdynamiek – aantal vestigingen,
KVK & LISA, 2020-2024, x1.000 vestigingen

De samenstelling van onze economie

De samenstelling van de Limburgse economie was al zwaar gekanteld richting de publieke- en zorgsector. De afgelopen periode zien we daar een daling van het aandeel van de industrie bij komen. Daardoor versmalt de basis van het BBP per inwoner, dat tot € 7000 lager ligt dan in heel Nederland.

Dit zijn niet alleen kale cijfers; ze weerspiegelen het vertrek van bedrijven op de Chemelot site en het verlies van de auto-industrie: Limburgse werkgelegenheid in de maakindustrie.

Daarbij zijn richting de toekomst de indirecte effecten én

baan-effecten specifiek van de industrie enorm: 30.000 banen staan op het spel.

Een tegenbeweging komt niet als vanzelf tot stand. Limburg kent lagere vestigingscijfers van bedrijven dan elders in Nederland: 110 per 10.000 inwoners vs. bijvoorbeeld 199 in Noord-Holland. Ook het Limburgse aandeel in snel groeiende bedrijven is relatief klein.

Berusten in negatieve autonome demografische effecten binnen een tanende arbeidsmarkt is geen optie. Berusten in een economische samenstelling die niet robuust is, evenmin. Er is dringende actie nodig, vanuit een doordachte, integrale strategie.

Ons doel | Dubbele groei

Terug naar een gezonde balans

Het keren van de geschetste nadelige trends vraagt groei, van de Limburgse beroepsbevolking, haar productiviteit en dus van de regionale economie.

De rationale daarachter: als Limburg voldoende hoogwaardige banen heeft, dan kunnen we ons Limburgs talent behouden, nieuwe gezinnen aantrekken via binnenlandse migratie, en gericht vanuit het buitenland talent aantrekken. Opgeteld wordt daarmee de demografische trend gedempt. **Een duale groeistrategie dus: via economische groei en gerichte bevolkingsgroei.**

Een hoge arbeidsdruk is als aantrekkingsfactor een bekend economisch principe. Alleen als er voldoende aantrekkelijk werk beschikbaar is, maakt de intrinsieke landschappelijke en culturele rijkheid van

Limburg het verschil tussen vertrekken, blijven of komen.

Het creëren van arbeidsdruk zorgt voor een gezonde spanning tussen werkgelegenheid en de totale bevolkingsomvang. Op de korte termijn stijgt de arbeidsdruk in Limburg autonoom, maar minder hard dan in de rest van Nederland. In de wat verdere toekomst wordt landelijk een daling in arbeidsdruk verwacht.

Het verschil in arbeidsvraag en arbeidsdruk tussen Limburg en Nederland is met +2 procentpunt toegenomen sinds 2014 (van +3ppt naar +5ppt). Indien arbeidsvraag-druk in gelijke mate afneemt als in Nederland zou Limburg 2 procentpunt (33.000) van haar banen verliezen.

Om dit effect te compenseren, en om dan ook op niveau van Nederland in 2040 te komen, zouden er in totaal **48.000 nieuwe banen** bij moeten komen ten opzichte van huidige

verwachting. Banen die tegelijkertijd hoogwaardig moeten zijn om ook onze achterblijvende productiviteit de adresseren. Ook hier vraagt gelijke tred houden met Nederland een impuls, gericht op minimaal een plus van **€ 7.000 BBP per hoofd van de bevolking.**

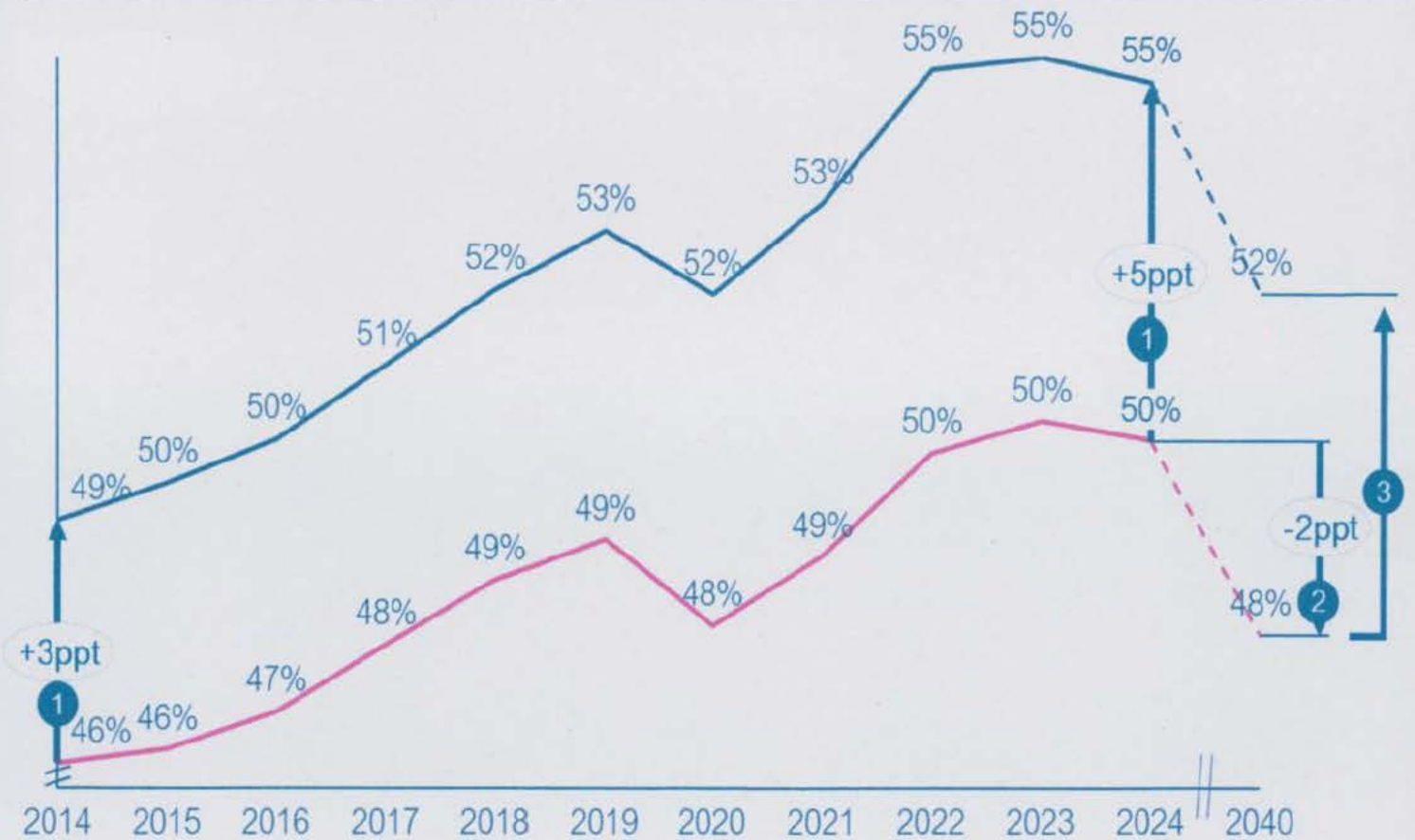
+ 48.000
banen

+ € 7000
BBP per capita

Arbeidsvraag

Het verschil in arbeidsvraag-druk tussen Limburg en Nederland is met +2 procentpunt toegenomen sinds 2014 (van +3ppt naar +5ppt). Indien arbeidsvraag-druk in gelijke mate afneemt als in Nederland zou Limburg 2 procentpunt (33.000) van haar banen verliezen.

Arbeidsvraag-druk (totale werkgelegenheid 15-65¹ vs. totale aantal inwoners), %

Onze aanpak| Een propositie-gedreven aanpak

Hoe Limburg haar potentie als groeiregio kan waarmaken

Limburg heeft volop potentie om te groeien. Dat blijkt uit onze proposities, en ook uit de ontwerpnota Ruimte en de recente industriebrief van het Rijk. Verder versterkt door de adviezen van Peter Wennink. In Limburg is fysieke ruimte om te groeien (meer dan in de Randstad), liggen goede (inter)nationale vervoersverbindingen, gekoppeld aan een mooie woonomgeving en een stevige kennis- en innovatie-infrastructuur. Opgeteld voldoende mogelijkheid om te komen tot een heuse schaa sprong.

Een schaa sprong betekent groei in mensen en bedrijven. Meer robuuste en hoogwaardige werkgelegenheid en een goed vestigingsklimaat. Dit bereiken we aan de hand van de economische proposities die Limburg met het Rijk invulling geeft. Onderzoek toont aan dat we daarmee de voorspelde afname van arbeidspotentieel per 2040 (minus 13 procent) kunnen terugdringen tot een afname van 4 procent. Mits we samen, Rijk en regio, de juiste interventies doen.

Nota ruimte

Zuid-Limburg

Ontwerp Nota Ruimte: "We initiëren een schaa sprong met onderscheidende ruimtelijk-economische ontwikkeling in de regio's Groningen-Assen, Twente en Zuid-Limburg. De nu al aanwezige grote steden, een regionaal onderscheidende economische potentie en de topvoorzieningen voor kennis, hoger onderwijs en cultuur zijn hierbij het vertrekpunt. Op termijn kunnen deze regio's een aanzienlijk groter aandeel krijgen in de verstedelijkingsopgaven dan alleen op basis van de huidige omvang en autonome ontwikkeling voor de hand zou liggen"

Noord Limburg

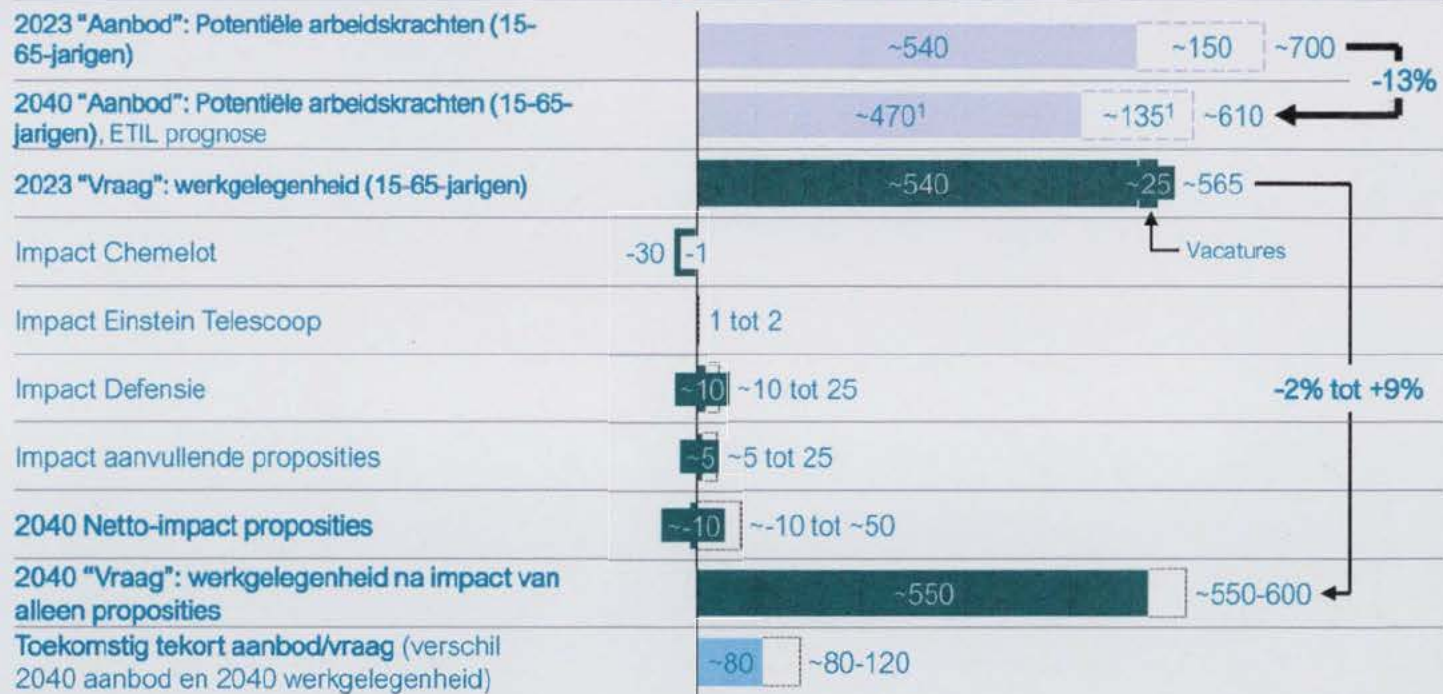
In Noord- en Midden-Limburg wordt ruimtelijk-economische ontwikkeling ook gestimuleerd. Het is een regio waar het bouwen van woningen kan worden opgeschaald, waar nog ruimte is op het mobiliteitsnetwerk en waar extra bedrijvigheid toegevoegd kan worden. M.a.w. hier is ruimte voor groei.

Impact van onze proposities

Onze gerichte strategie op basis van de proposities raakt 2/3^e van de werkgelegenheid in Limburg. Met dit pakket kan de 13% autonome daling met 9 procentpunt worden gecompenseerd.

Aanbod (werkzaam)
  Aanbod (niet werkzaam)
  Vraag (werkgelegenheid)
  Bovengrens bandbreedte
  Tekort

Langetermijn effect, '000, 2025-'40

Kansen en opbrengsten van onze proposities nader geduid

Werkgelegenheidseffecten en
geplande acties

Chemelot | Effect -30.000/-1.000

Duurzaam en concurrerend

De propositie rond de verduurzaming van Chemelot gaat over **behoud van werkgelegenheid** en economische waarde. Dit wordt niet de groeimotor van Limburg wat banen betreft, omdat de natuurlijke trend van automatisering en digitalisering drukt op de werkgelegenheid in deze sector. Echter het aandeel van Chemelot in de Limburgse economie is met 30.000 banen zo groot, dat overheidsinterventie gericht op behoud daarvan van wezenlijk belang is. Voor Limburg en voor Nederland. Niet alleen in economisch opzicht, maar ook vanwege het belang voor de strategische autonomie van Nederland en Europa. In de huidige tijd van geopolitieke spanningen is het van groot belang dat Nederland zelf kan beschikken over (productie van) cruciale grondstoffen, chemische verbindingen en (half)fabricaten. Geproduceerd op de meest duurzame manier. In het Limburgs Bod voor een Duurzaam Chemelot zijn de circulaire ambities, de kansen en de uitdagingen van de site in detail beschreven.

De concurrentiepositie van Chemelot in het mondiale speelveld staat stevig onder druk. Dat leidt nu al tot sluitende fabrieken, lage bezettingsgraden, en terughoudendheid in investeringen.

Tegelijkertijd is de actiebereidheid bij de private partijen, de Provincie, het Rijk en Europa nooit groter geweest. Dit momentum willen wij pakken. Verduurzaming is randvoorwaarde voor behoud.

De snelste weg naar klimaatneutraliteit en circulariteit is de route van het gebruik van bestaande installaties en die te voeden met circulaire grondstoffen en klimaat-neutrale energie. Zoveel mogelijk gebruikmakend van aanwezige logistieke infrastructuur en nabijheid van klanten en markten, maar vooral van technologische kennis en innovatie, bijvoorbeeld vanuit de Brightlands Chemelot Campus die op het terrein gevestigd is. Daarbij is integratie van fabrieken van essentieel belang: het product, het energieoverschot of het afval van de ene fabriek, voedt de andere.

Al deze zaken komen op Chemelot samen:

- *Robuuste, volledig geïntegreerde site op wereldschaal*
- *Locatie centraal in de Europese markt*
- *Sterke bestaande logistieke infrastructuur*
- *Kennis, technologie op de site en innovatie op de Brightlands Chemelot Campus*

Dit biedt Limburg, Nederland en Europa de unieke kans om de consument, landbouw en industrie vanuit de eerste klimaat-neutrale en

circulaire chemie- en materialen-hub van wereldschaal, van echt duurzame kleding, auto's, verpakkingen, medicijnen, voedingsmiddelen, woninginrichting, huishoudelijke en medische apparaten en nog veel meer te kunnen voorzien.

Dit vraagt dat wij bestaande parallelle, maar los van elkaar lopende projecten integreren in één masterplan.

In de kern gaat dit plan:

- ✓ **Limburgse productie in Europees verband een gelijk speelveld bieden en daarmee duurzaam concurrentie vermogen creëren.**
- ✓ **De CO2 uitstoot reduceren van de behouden productie capaciteit en daarmee de footprint van maatschappelijk noodzakelijke producten verkleinen.**
- ✓ **Een sturende governance realiseren die private investeringen ontsluit, en optimaliseert op Chemelot niveau in plaats van bedrijfsniveau.**
- ✓ **Regie voeren op groeiende en vervangende bedrijvigheid op de Chemelot Industrial Site richting nieuwe duurzame en circulaire ketens.**

Einstein | Effect + 1.000/+2.000

Fundamenteel innovatief met maximale uitstraling

De propositie rond de Einstein Telescope (ET) gaat over **innovatie en toekomstig verdienvermogen**. In onze berekeningen zijn we conservatief geweest met de schattingen van impact op werkgelegenheid en bredere economie. Een vergelijking met CERN is niet misplaatst, en daar zijn de economische effecten vele malen groter dan wij hier al aannemen. De potentiële impact van de ET propositie op het verdienvermogen van Limburg kan verder worden vergroot met het uitbouwen van een innovatief ecosysteem: een fysieke locatie waar kennisinstellingen en bedrijven elkaar treffen om technologieontwikkelingen voor de detector breder toe te kunnen passen. Daar is al een begin mee gemaakt via de ETpathfinder; een schaalmodel waarmee nu al onderzoek kan worden gedaan. Door deze hub nu zo groot mogelijk te maken, kan deze blijven floreren.

Naast de cruciale gezamenlijke inzet op de locatiekeuze, is het daarom zaak het omliggende systeem al te gaan ontwikkelen, bestaande uit de ET infrastructuur en faciliteiten, de strategische partnerketen en het innovatie-ecosysteem.

- ✓ **Versterken van gezamenlijke EMR-bid en het Limburgs aandeel daarin** door de

eigen bijdrage, belangen en randvoorwaarden actief in te brengen in centrale bidcoördinatie via EMR-Taskforce. Dit helpt om Limburgse sterktes, inclusief lopende ET-projecten, infrastructuur, innovatie en kennis, structureel opgenomen te krijgen in de gezamenlijke euregionale propositie en uitvoering.

- ✓ **Verkennen van mogelijkheden voor (gedeeltelijke) vestiging van internationale ET-toeleveranciers** samen met LIOF en de ET-EMR projectgroep door bestaande inventarisaties (ET2SMEs, ET4Business) te benutten, Limburgse vestigingscondities in kaart te brengen en binnen EMR een gecoördineerde aanpak af te stemmen.
- ✓ **Stimuleren van clusterkoppelingen voor ontwikkeling ET-sleuteltechnologieën en dual-use toepassingen** door samenwerking te versterken tussen onderwijs, kennisinstellingen en bedrijven met economische clusters (bijv. Brainport, Aken, Leuven) via gezamenlijke roadmaps en projecten, om schaalvoordelen en internationale markttoegang te vergroten.

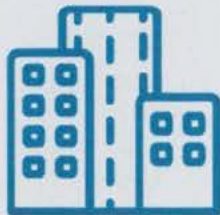
- ✓ **Ondersteunen van doorontwikkeling ETpathfinder tot kern voor innovatie en talentontwikkeling** in de regio, door cofinanciering en opschaling van instrumentatie en scheppen van voorwaarden die spin-offs en aanpalende innovatie stimuleren (bv. via incubators en publiek-private samenwerkingen)
- ✓ **Stimuleren van ET-gerelateerde startups en spin-offs** door R&D-programma's (ET4Business, ET2SMEs) te verbinden met ondernemerschap en incubators (zoals Brightlands), mogelijke toegang tot durf- en groeikapitaal te vergroten en met NL/BE/NRW een complementaire fysieke hub/campus voor vestiging te coördineren
- ✓ **Creëren van een sluitende leerlijn van instroom tot doorstroom** door samenwerking tussen onderwijs, onderzoek en bedrijfsleven te versterken (door bv. brugprogramma's, Master Fysica) en ondersteuning via LIOF in te zetten voor business development en betere aansluiting van opleidingen op de arbeidsmarkt (zoals Einstein Academy, Smart Skills Lab).

Einstein | Effect + 1.000/+2.000

Fundamenteel innovatief met maximale uitstraling

Economische waarde:

Realiseren van 3 tot 4x investeringskosten in economische en maatschappelijke waarde-creatie.

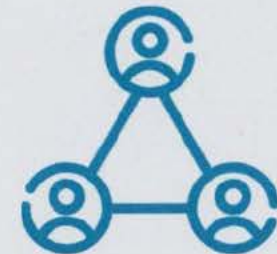
Innovatiekracht:

Impuls aan ontwikkeling van sleuteltechnologieën met brede (dual-use) toepassingen, extra impuls voor R&D, patenten en spin-offs.

Positionering:

Positioneren van Limburg als internationaal hightech kenniscentrum, met sterke aantrekkingskracht op bedrijven en talent.

Defensie | Effect + 7.000/+24.000

Sterke maak-industrie in de defensie supply chain

Nieuwe Limburgse maakindustrie

De Defensie propositie is dé drijver van onze beoogde Limburgse **banengroei**. Onze sterke historie in de maak-industrie samen met een sterke geografische uitgangspositie met al veel defensie activiteiten vormt een enorme groeiemarkt.

Na het wegvallen van de autoproductie in Born (2023), waarbij 4.500 banen verdwenen, stond Limburg, en met name de regio rondom de VDL-fabriek, voor een forse economische uitdaging. Dankzij de strategische samenwerking van VDL Groep en Defensie, die begin 2025 is gestart, heeft Limburg in korte tijd het fundament gelegd voor een dynamisch DefTech-cluster. Samen met kennisinstellingen, overheid en andere partners willen wij, als Provincie Limburg, deze ontwikkeling versnellen tot een nationale groeimotor van veiligheid, innovatie en duurzame werkgelegenheid.

De Defensiepropositie biedt significante kansen voor nieuwe werkgelegenheid waarbij berekeningen laten zien dat er 10.000 – 24.000 banen gecreëerd kunnen worden met enerzijds de productie van drones,

voertuigen en batterijen in de voormalige VDL Nedcar-fabriek; nu voor Defensie en later voor andere civiele toepassingen. En anderzijds de realisatie van een hightech defensie innovatiehub rondom de VDL locatie in Born waarmee het effect ver buiten de fysieke VDL locatie gaat reiken.

Door in te zetten op 'dual-use' toepassingen kan deze propositie relevant blijven ongeacht veranderingen in de huidige geopolitieke situatie.

Defensie als katalysator

Onze uitgangspositie om groei te realiseren in defensie is sterk.

- VDL beschikt over een grote productiefaciliteit waar momenteel de productie van defensiegerelateerde producten wordt opgeschaald. Daarnaast biedt de nu nog onbenutte capaciteit ruimte voor nieuwe bedrijven om gebruik te maken van bestaande hoogwaardige productie-infrastructuur.
- Limburg telt circa 120.000 mkb-bedrijven (8-10% van de totale mkb-bedrijven in

Nederland), van zzp'ers tot middelgrote bedrijven. Daarnaast biedt de nabijheid van de Brainport-regio Eindhoven toegang tot een ecosysteem van technologiegerichte mkb-bedrijven, waarvan de kennis en capaciteiten ook voor DefTech-toepassingen benut kunnen worden.

- Limburg heeft relevante kennisinstellingen, zoals Brightlands Smart Service Campus, die zich richten op digitale technologieën en AI, en Brightlands Chemelot Campus, die over expertise in materialen en composieten beschikt.
- Defensie heeft één van haar zes MINDbases gevestigd op de Chemelot Campus, met een focus op slimme materialen.
- De Limburgse defensie aanwezigheid is reeds robuust en biedt veel verbindingsopties zoals hierna geïllustreerd.

Defensie | Effect + 7.000/+24.000

Sterke maak-industrie in de defensie supply chain

Er is acute behoefte aan het versterken van de Nederlandse Defensie industrie. Limburg heeft via de Limburg Defensie Agenda, als eerste regio in Nederland, concreet inzichtelijk gemaakt welke bijdrage zij in dit kader kan leveren. We zetten in op een robuust maakindustrie eco-systeem met een focus op innovatie; flexibiliteit, efficiënte processen en hoge arbeidsproductiviteit. Hoog adaptief en dus makkelijk in staat om zich aan te passen aan wijzigingen in de markt, marktvraag en technologie.

Met een unieke locatie voor productie in Born (VDL-NedCar) en de fysieke ruimte ook buiten de muren van deze locatie voor de vestiging van andere aanpalende bedrijvigheid, heeft Limburg een belangrijke troef in handen om een positie op te bouwen in de Defensie-industrie.

Zeker in combinatie met de Brightlands Campussen maar ook met RWTH in Aachen; de universiteiten van Luik/Hasselt en Eindhoven. Deze unieke verbindingen maken Limburg niet alleen een hotspot voor defensieproductie, maar ook voor defensie-innovatie.

In Limburg kunnen we nieuwe aspecten van

weerbaarheid en veiligheid ontwikkelen én maken. En daar koppelen we ook de volledige onderwijswaaier aan: van MBO tot WO, zodat we talent met de juiste competenties en vaardigheden aan deze industrie kunnen verbinden.

Wij versnellen de Limburgse defensie agenda richting een def-tech cluster. Hiertoe hebben wij al eerste wapenfeiten gerealiseerd:

- ✓ VDL is gestart met productie van drones, UGV's en *high-density* batterijen voor Defensie. Dit creëert **direct een industrieel ankerpunt** in de regio. Daarnaast heeft de fabriek resterende capaciteit voor ontwikkeling en productie van DefTech-gerelateerde producten.
- ✓ Regionale kennisinstellingen (Brightlands-campussen) en Limburgse Ontwikkelings- en Investeringsmaatschappij (LIOF) hebben een gezamenlijke propositie voorgelegd aan Defensie om effectief en langdurig samen te werken aan het versterken van **de capaciteitsontwikkeling van Defensie** en het verdienvermogen van de regio.
- ✓ VISTA College, Defensie en de Provincie

Limburg hebben een intentieverklaring ondertekend om hun samenwerking rondom de opleiding en **instroom van jongeren richting Defensie** te versterken.

Hier voegen wij aan toe, na afstemming met onze Staten:

- ✓ **Wij stellen kwartiermaker(s) aan** om sterker te verbinden wat wij al hebben. Dit o.a. middels virtuele innovatiehubs en gerichte events. Gebaseerd op de kennis over vroege fase ontwikkeling van nieuwe innovatie hubs.
- ✓ **Wij investeren met een startkrediet van € 15 miljoen** in fysieke ruimte en faciliteiten, groei bezetting van VDL fabriek én bevordering van MKB aansluiting op de waardeketen.

Zo bouwen wij aan een Nederlands/Limburgse def-tech hub.

Sterk regionaal fundamenteel voor defensie

Door slim voort te bouwen op de al bestaande infrastructuur kan Limburg de snelheid maken die nodig is in de opschaling van onze Nederlandse defensiekracht.

Effect: ● Sterk ● Gematigd ● Zwak

Voorzieningen: 🏰 Kazerne & oefenterrein 🏭 Industrie ★ Amerikaanse bruikleen 🛡️ NAVO operatie & logistiek 👤 Brigade KMAR ↔️ Infrastructuur

Toevoeging

- I Hightech maakindustrie 🏭
- IA VDL fabriek
- IB Hightech innovatiehub

Hightech maak-ecosysteem inspelend op €1,2 mrd nationaal budget voor drone-industrie

NL defensie

Uitbreiding kazernes en oefenterreinen inspelend op urgente trainingsbehoefte Defensie

NAVO faciliteiten

Uitbreiding faciliteiten gericht op logistieke opslag- en overslaghub NAVO

Bestaande locatie van defensievoorzieningen

Luitenant-generaal Bestkazeme
Hoofdlocatie grondgebonden luchtverdedigingsroepen
700 militair / 100 civiel / 700 familie

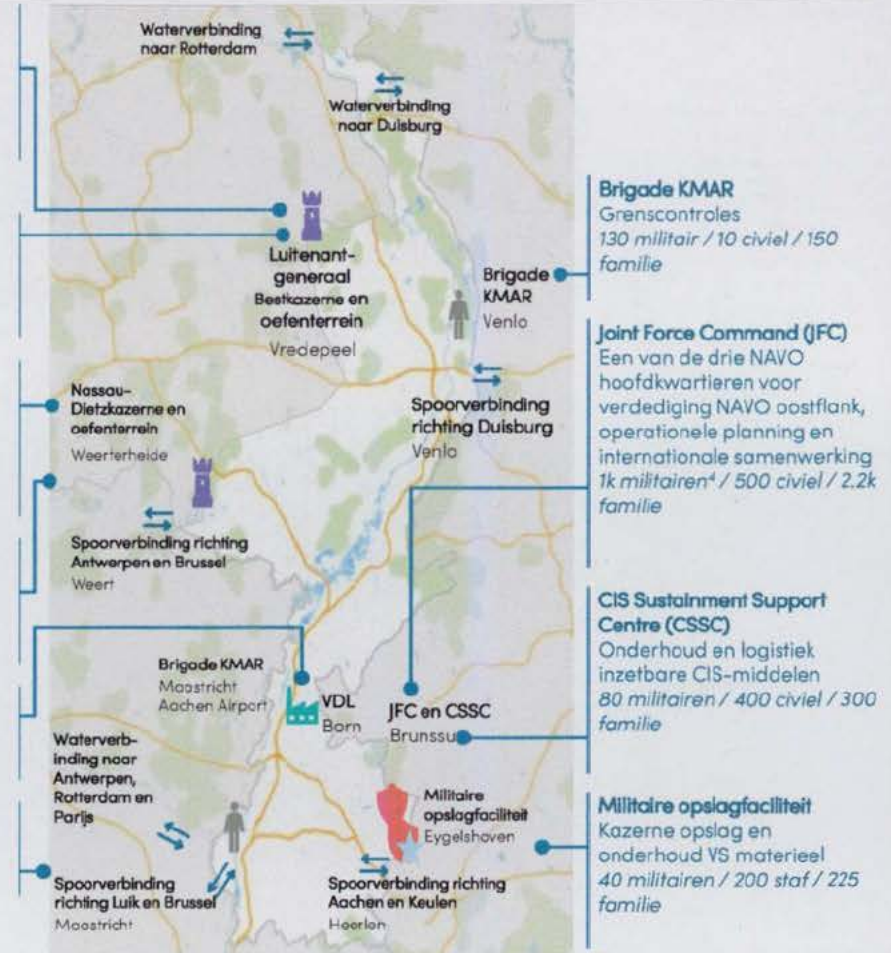
Oefenterrein Vredepeel
Oefenterrein grondgebonden luchtverdediging
Capaciteit van 700 militairen

Nassau-Dietz kazeme³
Kazerne momenteel in gebruik als COA
Magelijke capaciteit van 250 militairen

Oefenterrein Weerterheide
Compagnieverband training, wordt uitgebreid
Capaciteit van 150 militairen

VDL
Productiefaciliteit drones en voertuigen

Brigade KMAR & grensbewaking
Grenscontroles airport
85 militair / 10 civiel / 120 familie

Medtech hub | 7.000-12.000

Toepassingsgerichte innovatie in lokale zorg markt

De propositie rond Medtech en LifeSciences gaat over gezondheid en zorg, **over innovatie én over toepassing op de werkvloer**. Het gaat over welzijn én over welvaart, want LifeSciences en MedTech zijn ook in toenemende mate een pijler onder de Limburgse economie.

De regio beschikt over een academisch ziekenhuis (MUMC+) met een robuuste medische faculteit (FHML). De aanwezigheid van eerste-, tweede- en derdelijnszorg- is een uitzonderlijke situatie die unieke kansen biedt en maakt dat de brede zorgpraktijk in de directe nabijheid van het academisch onderzoek is gepositioneerd: een troef voor het snel en effectief omzetten van kennis naar werkende innovaties in de zorgomgeving. Het MUMC+ is direct fysiek verbonden met de Brightlands Maastricht Health Campus, die inmiddels het volwassen stadium heeft bereikt, maar nog volop potentieel heeft voor doorgroei naar een internationale innovatie-hub.

De Universiteit Maastricht heeft met ReGEN Biomedical, ondersteund vanuit het Nationale Groeifonds, een hypermoderne productiefaciliteit in huis, met de potentie om uit te groeien tot de ASML van regeneratieve

geneeskunde. **Ook op andere inhoudelijke terreinen als, eiwitgebaseerde technologieën (Nutrim, MERLN), beeldvorming en scanning en medische materialen (MERLN, M4i, Scannexus) is de regio hoogontwikkeld.**

Ook aan de tech-kant zien we krachtige ontwikkelingen met productie op de Brightlands Chemelot Campus (Lonza) en supply chain innovaties in Parkstad (MedLands) en de Health AI & Data Alliance onder aanvoering van de Brightlands Smart Services Campus. **De gezondheid- en zorgsector is een van de grotere sectoren in de Limburgse economie** en ook in de toekomst zal deze een belangrijk aandeel blijven houden.

Limburg ziet zich geconfronteerd met een bevolking die steeds ouder wordt en een stijgende zorgvraag heeft. Aandacht voor gezondheid en zorg zijn nodig, naast voortdurende ontwikkeling op kennis en competenties, om de arbeidspopulatie 'werkfit' te houden. Limburg loopt daarmee voorop in Nederland. Juist deze voorsprong zetten we om in economische kansen. Limburg kan dienen als 'living lab' voor Nederland, waar innovaties versneld vanaf tekentafel direct hun weg vinden naar de

werkvloer om de hoek en vervolgens verder de wereld in. Niet voor niets is 'Life Sciences & Biotechnologie', innovaties op het gebied van gezondheidszorg en biologische technologieën, een van de vier technologische domeinen in het rapport Wennink (2025).

Dat betekent naast meer inzetten op preventie ook inzetten op het ontwikkelen en implementeren van technische toepassingen die de zorg beter maken, ontlasten en betaalbaar houden, door deze dichter bij huis te organiseren. Aan de basis hiervan staan **gebruikersgedreven zorginnovaties** die de productiviteit verhogen, wachttijden verkorten en zorg verbeteren.

Wij kunnen sterk worden in adoptie van zorginnovaties. Dit vraagt om bundeling van krachten op onderzoek, doorontwikkeling en valorisatie. Daarvoor is verdere versterking van het R&D-fundament nodig, met aandacht voor AI, robotica, imaging en datagedreven oplossingen, start-up en scale-up financiering, talentontwikkeling, maar vooral ook praktijk-omgevingen om 'hands on' de toepassing te verbeteren. Zo kunnen de zorg en zorgprocessen veiliger en betaalbaar worden.

Overige groeifactoren | Effect + 1.000/+13.000

Opbrengsten van breder economisch beleid

Propositie	 Ontwikkeling van landbouwsector	 Uitbouwen belevenis-economie	 Bouwen aan smart logistics hub	 Bouwen aan smart services hub	 Ontwikkelen aantrekkelijke woonregio
Beschrijving	De ontwikkeling van hoogwaardigere producten en verschuiving naar een duurzame voedsel-productie-industrie .	Vergroten van toerisme naar bestaande trekpleisters via culinaire routes, gespecialiseerde wandel-/fietsroutes en inzetten erfgoed.	Transformatie van doorvoerregio naar smart logistics centrum door integratie van AI, IoT en datacenters in de toeleveringsketen	Versterken van Limburgs dienstverlening sector met toepassing van automatisatie, AI en data analytics	Profilieren van Limburg als aantrekkelijke en betaalbare woonlocatie voor werknemers uit omliggende economische hotspots
Impact	1 <i>Direct</i>	Groei van Greenport Venlo Groei van hoogwaardigere landbouwproducten Doorontwikkeling van reguliere landbouw	Meer werkgelegenheid in horeca, gidswerk, evenementen, belevingscentra Veelal seizoensgebonden banen	Groei korte termijn directe banen door bouw smart logistiek centra Groei lange termijn banen in logistiek centra	Groei in werkgelegenheid door ontwikkeling van nieuwe diensten) & verbeteren van bestaande diensten Krimp in service banen door automatisering
	2 <i>Indirect</i>	Nieuwe ketenpartners in foodtech Groei in agri-tech suppliers en onderhoud	Groei van lokale toeleveranciers & transport , zoals producenten streekproducten	Nieuwe bedrijvigheid en toeleveranciers in voorraadsystemen en packaging. Stimulans voor aanleg infra	Groei in banen rondom automatisatie/ software ontwikkeling Groei in banen in vastgoed-investeringsfondsen en toeleveranciers van de bouw
	Aanpalend	Kennisinstellingen profiteren van onderzoeksprojecten	Creatieve sector profiteert Vastgoedontwikkeling in toeristische hotspots	Hightech bedrijven en startups in AI, robotics & IoT	Heerlen als hub voor toegepaste (dienstverlening) AI Aanpalende effecten door groei

Propositie	Werkgelegenheid - banen, #k		Impact op type banen		Rationale
	Baseline	Impact (delta vs. baseline)	Overwegend praktisch	Kennis werk	
Ontwikkeling van de landbouwsector 	1	16	0-2	⬇️	Geen groei verwacht in traditionele landbouw door o.a., stikstof, stabiele groei in Brightlands initiatieven (bv., glastuinbouw)
	2	3	0	⬇️	
	Totaal	19	0-2		
Uitbouwen belevenis-economie 	1	43	5-7	➡️	Herstel van marktaandeel werkgelegenheid naar pre-COVID niveau
	2	40	3-5	➡️	
	Totaal	83	9-14		
Bouwen aan smart logistics hub 	1	25	(1)-0	➡️	Netto-effect van lagere groei logistieke sector (~1-5% per jaar) dan afname door automatisering (~5%)
	2	69	(1)	➡️	
	Totaal	94	0		
Ontwikkelen aantrekkelijke woonregio 	1	Niet gekwantificeerd	1-2	➡️	Impact van verwachte groei in werknemers Brainport & stabiele % waarvan woonzaam in Limburg
	2			➡️	
	Totaal		1-2		
Bouwen aan smart services hub 	1	23	(3)-(1)	➡️	Automatisering verdringt praktisch werk , beperkte groei in niche kennisbanen in o.a. Cybersecurity
	2	55	(6)-(4)	⬇️	
	Totaal	78	(9)-(5)		

+1 tot 13

➡️ Hoog ➡️ Middel ⬇️ Laag

1 Direct 2 Indirect 3 Aanpalend

Wij bereiken hiermee ons doel van 48k banen met een potentieel van 50k banen!

De beschreven proposities samen met autonome groei vanuit de bredere Limburgse economie, laten een reëel pad zien naar de noodzakelijke banengroei. Zo kunnen wij onze dubbele groei strategie realiseren.

**Flankerende inzet
om economische
proposities te
versterken**

**Hoe onze impulsen
leiden tot bredere
economische effecten**

Inbedding in een faciliterend vestigingsklimaat |

Van innovatie clusters, naar Limburg brede impact (I)

Het toekomstfonds

Innovatie vraagt kapitaal met durf. Ons huidig fondsenlandschap is sterk ontwikkeld, maar biedt nog geen dekkend instrumentarium. Ontbrekende financiering betekent vertrek of falen van nieuw ondernemerschap en kansen op werkgelegenheid. In Limburg vond in de periode '20-'24 ~3,7% van de Venture Capital investeringen in Nederland plaats, terwijl Limburg verantwoordelijk is voor 5 tot 6% van het Nederlandse BBP.

Met een fondsomvang van € 100 miljoen en ruimte voor cofinanciering vangen wij dit op én bouwen we een pijplijn aan projecten om samen met de Nationale Investeringsbank en de NABI te laten groeien. Wij leggen dit Q1 voor aan onze Staten.

Wij vragen naadloze aansluiting van ons fonds op nieuwe instrumenten uit het Wennink-rapport.

Limburg centraal

Nationaal en internationaal groeit het besef dat steden een toenemende rol vervullen in het aanjagen van innovaties. Innovatiedistricten (of campussen) zijn steeds meer onderdeel van stedelijke ontwikkeling.

Daarbij wordt een nieuw beeld neergezet: niet meer de geïsoleerde bedrijfs- of universiteitscampus op de groene weide ver buiten de stad, maar als geïntegreerd onderdeel van een bruisend stedelijk gebied. Zoals we dat in Limburg met de vier Brightlands Campussen al doen.

Innovatiedistricten zijn direct verbonden met de stedelijke omgeving en samenleving en zijn goed bereikbaar, vaak op loopafstand van (historische) binnensteden en openbare vervoersknooppunten. Deze nabijheid bevordert interactie, samenwerking en connectiviteit, wat essentieel is voor een modern innovatie-ecosysteem. Een stedelijk innovatiedistrict combineert ruimtelijke, economische en sociale kwaliteiten om innovatie en economische groei te stimuleren. Het onderscheidt zich door een stedelijke

functiemenging waarin bedrijven, onderzoeksinstellingen, overheden en andere actoren samenkomen in een compact en toegankelijk gebied. Deze districten bieden een mix van huisvesting, werkplekken en ontmoetingsruimtes, die de interactie tussen verschillende disciplines en sectoren bevordert.

Dit is een wezenlijk element van 'Limburg Centraal' waar wij als provincie met de 6 Limburgse Intercity-steden de verstedelijking van Limburg gestalte geven.

Wij vragen om Rijks(h)erkenning als grootstedelijk uitvoeringsprogramma, toekenning als prioritaire woningbouwlocatie, financiële ondersteuning bij infra- en gebiedsontwikkeling en versnelling van de spoorknooppunten.

Inbedding in een faciliterend vestigingsklimaat |

Van innovatie clusters, naar Limburg brede impact (II)

Adoptie en innovatie in MKB

Limburg is bovengemiddeld gespecialiseerd in industrie, dat geldt ook voor het MKB. Wij willen dat onze kracht in innovatie en valorisatie, ook rendeert bij het Limburgse MKB en daarmee het verdienvermogen van Limburg en Nederland duurzaam versterkt. Dat vraagt om extra inzet van adoptie van innovatie door het MKB; immers de toepassing van innovaties door het MKB vergroot hun toekomstbestendigheid, draagt bij aan hun concurrentiekracht, verhoogt hun arbeidsproductiviteit en stelt hen in staat zich makkelijker aan te passen aan snel veranderende marktomstandigheden. Op die manier wordt en blijft het Limburgse MKB ook in de toekomst competitief. Onze regionale ontwikkelingsmaatschappelijk LIOF is daarin een belangrijke schakel, evenals de vier Brightlands campussen. Om de noodzakelijke adoptie door het MKB te versnellen is extra 'loopvermogen' nodig.

We vragen van het Rijk dat zij de regionale bijdragen matcht eventueel via de ROM's om zo de uitvoeringskracht te versterken op onderdelen als startup-begeleiding, netwerkvorming, community building, etc.. Wij bouwen daarbij voort op internationale best-practices van MKB stimuleringsprogramma's.

Onderwijs en kennis

Een goed opgeleide beroepsbevolking is de basis van ons verdienvermogen. Hoogwaardig en goed bereikbaar onderwijs vormt een essentiële schakel voor het behoud en aantrekken van talent in een concurrerende economie. Limburg heeft nu nog de beschikking over een breed palet aan onderwijs voor praktisch (mbo) en theoretisch (hbo en universitair) opgeleiden. Door dalende studentaantallen staat de bekostiging hiervan onder druk en daarmee de diversiteit van het onderwijsaanbod in onze regio. Daarnaast hebben innovatie,

vergrijzing, robotisering en strategische autonomie een ander toegespitst opleidingsaanbod nodig.

Het rapport Wennink vraagt scherpe investeringen in technisch talent, digitale geletterdheid en internationale arbeidsmobiliteit. Limburgse partners bieden via het Talent Charter, trinationale curricula en het leven lang leren-platform een kant-en-klare proefregio voor arbeids- en onderwijs-vernieuwing binnen een Europese context.

Limburg vraagt om vernieuwing van de bekostigingssystematiek, structurele bekostiging van grensregio-specifieke onderwijsmodellen en landelijke experimenteerruimte.

Inbedding in een faciliterend vestigingsklimaat |

Van innovatie clusters, naar Limburg brede impact (III)

Internationalisering en horizontale as

Limburg is omgeven door internationale grenzen. Er schuilt een enorme belofte in grensoverschrijdende samenwerking. De praktijk is echter weerbarstig en het verbinden over landsgrenzen heen loopt tegen veelal administratieve en juridische belemmeringen op. De oproep van Wennink om de regeldruk aan te pakken zou zich ook moeten uitstrekken tot grensoverschrijdende samenwerking. Op het niveau van projecten en individuele contacten loopt dat meestal soepel, totdat het institutioneler of structureler wordt. Het is nodig dat binnen de EU en tussen lidstaten de grenzen voor samenwerking op onderwijs, onderzoek en ondernemen geslecht worden.

Wij zien met name veel potentie op de horizontale as die België (Vlaanderen) via

Limburg met Duitsland (NRW) verbindt. Deze as vormt een kern in een krachtige, grensoverschrijdende economie doordrenkt van kennis en innovatie. Dankzij een hoogwaardige infrastructuur, geïntegreerde kennisclusters, arbeidsmarktpotentieel en demografische schaal heeft Limburg veel potentieel en kan deze corridor uitgroeien tot een toonaangevende technologische en economische as in Europa. In de ontwerp nota Ruimte van het Rijk wordt dit potentieel van de regio ook erkend.

Met de aanwezigheid van open ruimte, betaalbare voorzieningen, innovatieve bedrijvigheid en een centrale ligging tussen Leuven en Aken is Limburg een logische locatie voor ontmoeting en (neven)vestiging van de bijbehorende topuniversiteiten met kennis en met bedrijfsleven uit de regio. De inzet is om 'huizen' op te zetten waarin KU Leuven en RWTH Aachen (met de UM en Hogeschool Zuyd) onderwijs en onderzoek

aanbieden in vakgebieden die strategisch aansluiten bij hun eigen speerpunten, de regionale sterktes van (Zuid-)Limburg en de maatschappelijke opgaven in de Euregio Maas-Rijn. Met de beschikbaarheid van woon-, werk- en denkruimte ontstaat een krachtig complement op de verticale noord-zuid verbinding en daarmee een solide basis onder de ELAT-driehoek.

De rol van het Rijk – Hoe helpen wij elkaar?

Wij hebben laten zien wat Limburg bereid is om te doen. Écht succes bereiken wij niet alleen. Wij willen met u bouwen aan een gezamenlijke agenda.

Een échte cluster aanpak voor Chemelot en gezamenlijke durf die bevestigt dat dit een cluster van nationaal belang is.

Chemelot

Uw voortgezette steun vanuit Groeifonds en richting het finaal bidbook en besluit.

Defensie

Sterke samenwerking met defensie via langjarige orders en gezamenlijke innovatie.

Einstein

Blijvende vrije ruimte voor regionale investering en een sterk Limburgs aandeel in de MIRT agenda.

Health

Support op de cruciale infrastructuur, en blijvende erkenning van deze cruciale Limburgse sector.

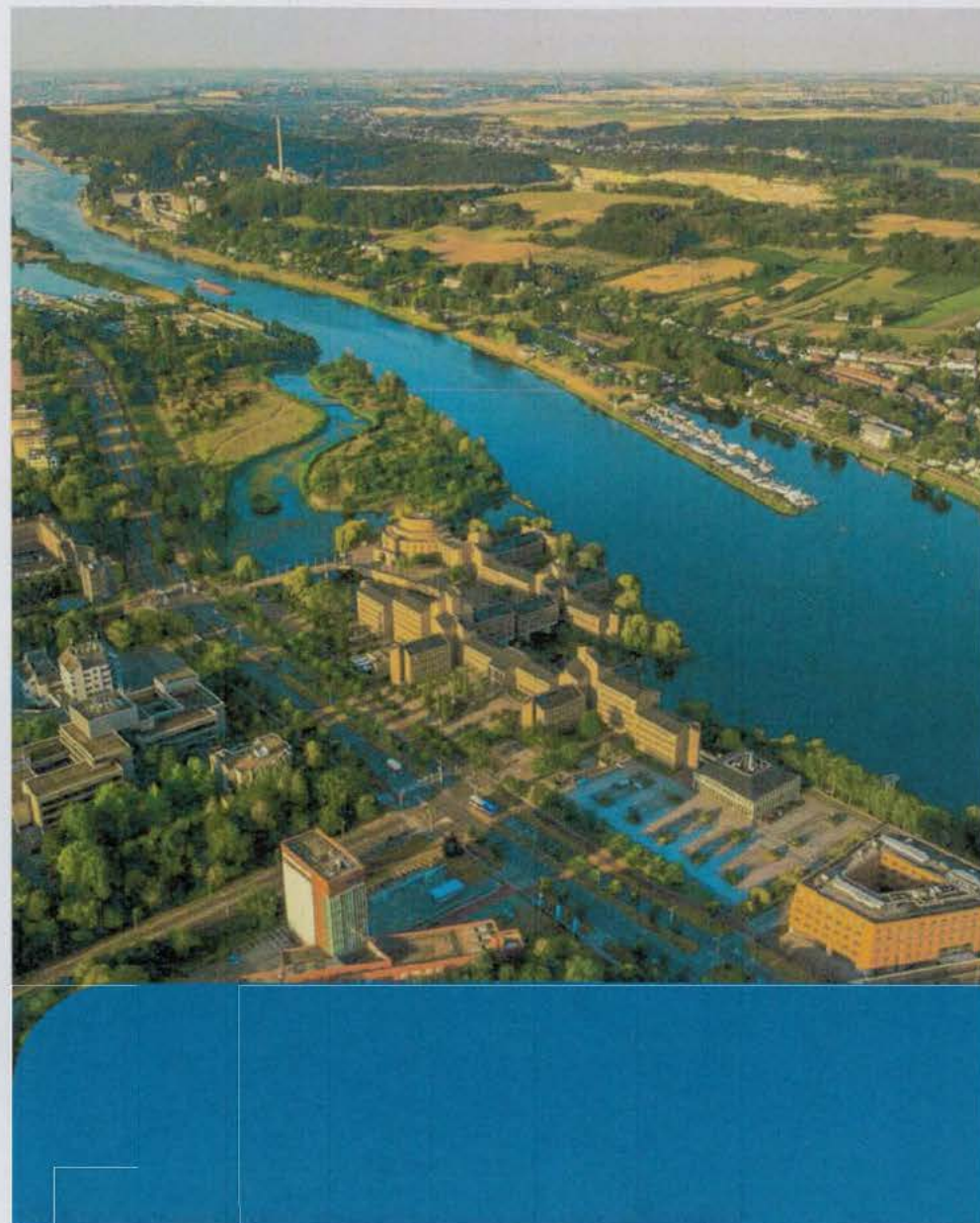
Limburg

Tot slot

Er is maar één overheid, en wij willen bijdragen aan de Nederlands opgave.

- Onze proposities realiseren groei en versterken strategische autonomie.
- Onze innovaties dragen bij aan ons verdienvermogen en het dragen van de maatschappelijke lasten.
- Ons regionaal economisch beleid versterkt het landelijk beleid.

Wij kijken uit naar de samenwerking!

provincie
Limburg

Volg ons op

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Provincie Limburg
T.a.v. de heer E. Roemer
Postbus 5700
6202 MA UTRECHT

Kenmerk: 202600036

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte heer Roemer,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Utrecht, 17 december 2025

2026 0037

Geachte mevrouw Letschert,

Veel anderstaligen in Nederland willen een bijdrage leveren, maar beheersen de Nederlandse taal nog onvoldoende. Dat geldt voor mensen als Abdul, Yousef, Coco en Mohammed, die graag willen meedoen, maar in de praktijk tegen taalbarrières aanlopen. Uit onderzoek en uit onze dagelijkse praktijk blijkt steeds opnieuw: de meest effectieve manier om Nederlands te leren is een combinatie van formeel taalonderwijs en regelmatig informeel taalcontact. Juist die informele gesprekken, met de burens en op de werkvloer, maken het verschil. Vrijwilligers spelen hierin een onmisbare rol: zij ondersteunen de taalontwikkeling en vormen de brug naar écht meedoen.

Onze kernboodschap is daarom:

taalontmoetingen met vrijwilligers zijn essentieel voor succesvolle taalverwerving en participatie, en verdienen vanaf dag één een vaste plek in het taalbeleid.

Op dit moment is taalverwerving door vrijwilligers nog geen structureel onderdeel van het door de overheid gefinancierde taalbeleid. Het beleid is bovendien versnipperd: er gelden verschillende regels voor verschillende groepen anderstaligen, en de invulling verschilt per gemeente. Dit zorgt voor onduidelijkheid, ongelijkheid en gemiste kansen, terwijl praktijkgericht taalaanbod juist bewezen effectief is.

Tegelijkertijd laat de samenleving zien dat het anders kan. Wekelijks zetten tienduizenden Nederlanders zich vrijwillig in om anderstaligen te helpen met taal, werk en het opbouwen van een netwerk, steeds vaker ook op de werkvloer. Deze bestaande maatschappelijke betrokkenheid vormt een sterke basis om taalverwerving sneller en duurzamer te maken.

Wij hopen dat de kabinetsformatie ruimte biedt voor een samenhangende visie op taalverwerving, waarin formeel en informeel leren samenkomen.

Graag gaan wij hierover in gesprek. U kunt mij bereiken via sylvia@hetbegintmettaal.nl.

Hartelijke groet,
Sylvia de Groot Heupner, directeur-bestuurder

أعيادا سعيدة!

शुभ छुट्टियाँ!

Happy holidays!

Mutlu bayramlar!

Joyeuses fêtes!

Щасливих свят!

¡Felices fiestas!

Fijne feestdagen!

Dankzij je betrokkenheid en steun konden we dit jaar opnieuw duizenden taalontmoetingen mogelijk maken. Dank je wel voor je waardevolle bijdrage dit jaar.

We wensen je hele fijne feestdagen en een gelukkig, gezond nieuwjaar!

Hartelijke groet,
Het Begint met Taal

Hartelijke groet

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Het begint met taal
T.a.v. mevrouw S. de Groot Heupner
Daltonlaan 200
3584 BJ UTRECHT

Kenmerk: 202600038

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte mevrouw De Groot Heupner,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

2026 00039

Datum 18 december 2025

Betreft Nederland als koploper in kennis en innovatie

Geachte mevrouw Letschert,

Nederland staat voor grote maatschappelijke en economische uitdagingen. Kennis en innovatie zijn de sleutels tot een sterke, weerbare en toekomstbestendige samenleving. In deze fase van de kabinetsformatie, is het van belang om keuzes te maken die onze positie als koploper op het gebied van kennis en innovatie veiligstellen. Namens de Kenniscoalitie wil ik u enkele handreikingen doen om dit te realiseren. Een economisch sterk, weerbaar en toekomstbestendig Nederland vraagt om gerichte versterking van de gehele keten: onderzoek en ontwikkeling (R&D), infrastructuur, talentontwikkeling, valorisatie, investeringskracht en Europese samenwerking.

De Kenniscoalitie – het samenwerkingsverband van kennisinstellingen en ondernemers – doet hiertoe een aantal aanbevelingen die wij u graag meegeven voor de formatiebesprekingen. Wij wensen u veel wijsheid toe in dit proces en staan vanzelfsprekend klaar om onze voorstellen nader toe te lichten.

Met vriendelijke groet,

Prof. Marcel Levi
Voorzitter

Nederland als koploper in kennis en innovatie

Om Nederland economisch sterk, weerbaar en toekomstbestendig te houden, is het noodzakelijk om de Lissabondoelstelling van 3% investering van het bbp te halen. Daarom pleit de Kenniscoalitie, in lijn met het adviesrapport van Peter Wennink, voor een langjarig R&D-investeringsprogramma dat de brug slaat tussen een sterke wetenschappelijke kennisbasis en de valorisatie van kennis via onder andere start- en scale-ups en het bestaande bedrijfsleven, inclusief het mkb. Een sterke keten van fundamenteel, toegepast en praktijkgericht onderzoek, inclusief voldoende ruimte voor ongebonden onderzoek, levert de inzichten en doorbraken die de basis vormen voor toekomstige innovaties. Maar zonder een robuuste verbinding naar toepassing en praktijk blijven deze baanbrekende innovaties onbenut. Het R&D-programma dat de Kenniscoalitie voorstelt, zorgt voor die verbinding: het stimuleert samenwerking tussen kennisinstellingen en bedrijven, versnelt de ontwikkeling van technologie en maakt de stap naar markt en maatschappij haalbaar.

Een dergelijk R&D-programma kan alleen slagen als de basisfinanciering van kennisinstellingen op orde is en onderzoekers en bedrijven beschikken over moderne onderzoeksinfrastructuur – van digitale netwerken en testfaciliteiten tot experimentele labs. Zonder deze basis is grensverleggend onderzoek onmogelijk. Tegelijkertijd vraagt innovatie om voldoende talent, van universitair tot mbo-gevoerd talent. Nederland moet aantrekkelijk blijven voor (inter)nationale onderzoekers en technici, en investeren in opleidingen en arbeidsmarkttoegang. Dit is cruciaal, zeker in een tijd van krapte.

De noodzaak om op te schalen en te valoriseren wordt steeds urgenter nu het winner-takes-all-principe in de economie terrein wint. Zonder krachtige ondersteuning dreigt Nederlandse kennis vooral in het buitenland tot waarde te komen. Daarom moeten ideeën sneller hun weg vinden naar de samenleving. Dat vraagt om structurele valorisatiekracht binnen innovatieve ecosystemen, waaraan universiteiten, UMC's, hogescholen, mbo-instellingen en TO2-instituten bijdragen. Dit zodat innovaties niet blijven liggen maar daadwerkelijk landen in het bedrijfsleven (incl. het mkb) en bijdragen aan maatschappelijke oplossingen. Voor bedrijven die willen doorgroeien van start-up naar scale-up is voldoende risicokapitaal bovendien onmisbaar. Een nationale investeringsinstelling kan hier het verschil maken door bestaande leemtes te vullen en private investeringen aan te jagen.

Tot slot vormen Europese R&D- en industrieprogramma's een belangrijke hefboom voor extra middelen, internationale samenwerking en vooral voor het opschalen van kennis. Door gericht te cofinancieren en strategische keuzes te maken, kan Nederland zijn kansen benutten in het huidige Horizon Europe met strategische industrieprogramma's, zoals Important Projects of Common European Interest (IPCEI) en de Chips Act, en ook in het toekomstige European Competitiveness Fund. Zo versterken we onze concurrentiekracht én onze positie in Europa.

Kortom: versterking van R&D, infrastructuur, talent, valorisatie, investeringskracht en Europese samenwerking zijn geen losse bouwstenen, maar onmisbare schakels die met elkaar één keten vormen. Alleen door deze keten doelgericht te versterken, bouwen we aan een veerkrachtige, weerbare en slimme samenleving en economie.

De Kenniscoalitie – december 2025

De Kenniscoalitie is een samenwerkingsverband van ondernemers en wetenschappers en bestaat uit Universiteiten van Nederland (UNL), Vereniging Hogescholen (VH), Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra (UMCNL), KNAW, NWO, ZonMw, VNO-NCW, MKB Nederland, ROM Nederland en de instituten voor toegepast onderzoek (TO2-federatie). De Kenniscoalitie streeft gezamenlijk naar optimale omstandigheden om onderzoek en innovatie in Nederland te laten bloeien en fungeert als gesprekspartner voor de overheid.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

NWO
T.a.v. de heer M. Levi
Laan van Nieuw Oost-indië 300
2593 CE DEN HAAG

Kenmerk: 202600040

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte heer Levi,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Ter attentie van de informateur Letschert
p/a Tweede Kamer
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

202600041

Datum: 17 december 2025
Betreft: de positie van vrouwen

Geachte mevrouw Letschert,

Nu de formatie een nieuwe fase in gaat en er concrete plannen voor een regeerakkoord zullen worden uitgewerkt, brengen wij graag de positie van vrouwen onder de aandacht. Deze is anno 2025 nog steeds niet gelijk aan die van mannen in Nederland. Vrouwen verdienen minder dan mannen, kunnen niet altijd rekenen op goede gezondheidszorg, zijn vaker financieel afhankelijk en worden in extreme gevallen zelfs vermoord omdat ze vrouw zijn. De overheid heeft een cruciale rol te spelen in het creëren van een gelijk speelveld door hier actief beleid op te voeren.

Te vaak hebben we meegemaakt dat dit uiteindelijk niet opgenomen werd in het regeerakkoord en aan de Tweede Kamer gelaten werd. Dat is dan ook een belangrijke reden waarom we op plek 43 van de Global Gender Gap Index staan en weinig vooruitgang boeken. We hebben op basis van de verkiezingsprogramma's van D66, CDA en VVD 6 punten opgesteld waar overeenkomst over is en waarvan wij denken dat ze bijdragen aan de positie van vrouwen in Nederland. U kunt in het regeerakkoord ook een verwijzing maken naar deze 6 punten, samen 'Het Pact voor de Positie van Vrouwen' genoemd.

De argumentatie voor deze 6 punten vindt u in de brief die wij naar dhr. Buma stuurden en in ons Puntenplan voor de Positie van Vrouwen. De bijbehorende campagne en Kieswijzer die hieruit zijn voortgekomen zijn door miljoenen mensen bekeken.

We wensen u veel succes met deze taak en horen graag van u als er nadere vragen zijn.

Met vriendelijke groet,

Marieke van Schaik, interim directeur WOMEN Inc.

PACT VOOR DE POSITIE VAN VROUWEN

Vrouwen hebben in Nederland nog altijd minder kansen dan mannen. Vrouwen verdienen minder dan mannen, kunnen niet rekenen op goede gezondheidszorg, zijn vaker financieel afhankelijk en worden in extreme gevallen zelfs vermoord omdat ze vrouw zijn.

Er valt veel te winnen met gendergelijkheid voor Nederland. Een gelijke positie op de arbeidsmarkt versterkt niet alleen de financiële onafhankelijkheid van vrouwen, maar kan volgens McKinsey de hele samenleving tot wel 100 miljard euro opleveren. En recent onderzoek laat zien dat er in de gezondheidszorg in Nederland alleen al door tijdige herkenning en adequate behandeling van slechts 4 aandoeningen van vrouwen al 7,6 miljard euro per jaar te besparen is.

Op basis van de verkiezingsprogramma's hebben wij geconstateerd dat er over de volgende punten consensus is tussen D66, het CDA en VVD. Wij pleiten er dan ook voor dat minimaal deze punten worden opgenomen in het regeerakkoord. Ofwel letterlijk, of met een verwijzing naar de uitvoering van alle punten uit dit Pact voor de Positie van Vrouwen.

- **Een Nationale Strategie Vrouwegezonderheid** die zich richt op zowel vrouwspecifieke als vrouwsensitieve gezondheid met een startbudget van minimaal 10 miljoen, een looptijd van minimaal 10 jaar, waarin financiële middelen worden vrijgemaakt voor maatregelen die nodig zijn, een gedegen consultatie bij het veld en bij vrouwen zelf en een strategisch partnerschap waarin het ministerie van VWS samenwerkt met relevante partijen in het veld en andere ministeries.
- **Goede, (zo goed als gratis) kinderopvang, zonder toeslagen, met een vorm van prijsregulering zodat ouders met een laag inkomen er niet op achteruit gaan** en op termijn toewerkend naar beschikbaarheid voor alle kinderen voor minimaal 2 dagdelen per week.
- **Eenvoudigere verlofregelingen bij de geboorte van een kind, transitieverlof en landelijk mantelzorgverlof** zodat iedereen gelijke kansen heeft op verlof en hier makkelijker gebruik van kan maken.
- **Meer uren werken moet meer lonen en het moet duidelijker zijn wat meer uren werken oplevert** door een eenvoudiger belasting- en toeslagenstelsel en een transparanter loonstrookje.
- **Een Nationaal Actieplan Stop Geweld tegen Vrouwen**, waarin bestaande programma's samenkomen en geïntensiveerd worden, er speciale aandacht is voor samenwerking en coördinatie tussen hulpverlenende organisaties, justitie en tussen ministeries, met een looptijd van 10 jaar en een startbudget van 10 miljoen.
- **Meer aandacht voor de effecten van beleid op de positie van vrouwen.** Door het uitvoeren van de verplichte gendertoets in het Integraal Afwegingskader toegankelijker te maken voor ambtenaren met de juiste tools en ondersteuning, zodat zij effectiever en efficiënter in kaart kunnen brengen wat de effecten van beleid en hervormingen zijn op de positie van vrouwen, zoals bijvoorbeeld bij de hervorming van het toeslagenstelsel of het pensioenstelsel. Zodat op termijn ieder beleid rekening houdt met de uitwerking op de positie van vrouwen.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Women Inc.
T.a.v. mevrouw M. Schaik
Koivistokade 54 III
1013 BB AMSTERDAM

Kenmerk: 202600042

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte mevrouw Schaik,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600043

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

**Regeringscommissaris
seksueel
grensoverschrijdend gedrag
en seksueel geweld**
Rijnstraat 50
Den Haag
Postbus 16375
2500 XP Den Haag
www.rcgog.nl

Onze referentie
58849321

Datum 18 december 2026
Betreft Integrale aanpak gendergerelateerd geweld

Geachte informateur,

De veiligheid van vrouwen staat volop in de aandacht, en terecht. De maatschappelijke urgentie is groot. Met deze brief wil ik u, en de formerende partijen, graag attenderen op wat het nieuwe kabinet te doen staat om zorg te dragen voor de veiligheid van vrouwen en genderminderheden.

Per 1 juli 2027 moet Nederland voldoen aan de EU-richtlijn geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld.¹ Met andere EU-lidstaten heeft Nederland zich gecommitteerd aan een gecoördineerde en genderbewuste aanpak van alle vormen van gendergerelateerd geweld zoals seksueel geweld, femicide, huiselijk geweld, genitale mutilatie en online intimidatie. De richtlijn stelt eisen aan wat lidstaten doen aan preventie en maatschappelijke bewustwording, in het onderwijs, hulpverlening en het strafrecht. En de richtlijn stelt vooral ook eisen aan hoe lidstaten moeten zorgen dat deze aanpak samenhangend en goed gecoördineerd is, en daadwerkelijk de veiligheid van vrouwen en genderminderheden vergroot.

1. Gooi niet weg wat er al is

Voor één vorm van geweld tegen vrouwen heeft Nederland de afgelopen jaren al precies zulke stappen gezet: sinds 2022 is er, op initiatief van de toenmalige ministers Dijkgraaf (D66) en Van Gennip (CDA), een Nationaal Actieprogramma aanpak seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld van vier ministeries. Zij ontwikkelen beleid en activiteiten die leiden tot een cultuurverandering waardoor het aantal slachtoffers zal verminderen. Om die cultuurverandering aan te jagen ben ik aangesteld als onafhankelijk Regeringscommissaris seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld. Zowel het programma als mijn aanstelling eindigen eind 2026, en dat is te vroeg.

---

¹ [Richtlijn \(EU\) 2024/1385](#) van het Europees Parlement en de Raad van 14 mei 2024 ter bestrijding van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld.

We hebben goede stappen gezet. De samenleving is zich bewuster van de grote omvang van het probleem, er is meer aandacht voor seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld (en voor sociale veiligheid in het algemeen), en meer slachtoffers durven zich uit te spreken en te melden. Het actieprogramma startte naar aanleiding van wat er was gebeurd bij *The Voice of Holland*, waardoor seksueel grensoverschrijdend op de werkvloer vol in de aandacht kwam. Inmiddels zijn we in zowel (semi-)publieke als private sectoren bezig met sectorale plannen.

En er is ook steeds meer aandacht voor en actie tegen seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld in andere omgevingen, zoals achter de voordeur, online en op straat, en andere vormen van gendergerelateerd geweld, zoals huiselijk geweld en femicide.

Maar we zijn er nog niet: bewustwording is één ding, handelen nog iets anders. Zo zijn de stappen die sectoren zetten nog pril en kwetsbaar. En de handelingsverlegenheid als het gaat om (seksueel) geweld achter de voordeur is al helemaal groot.

Toen we begonnen wisten we dat het een taai en broos proces zou zijn en dat drie (later vier) jaar te kort zouden zijn, al was het effect van onze inspanningen op voorhand moeilijk in te schatten. Het risico van nu stoppen met wat er is, is dus dat we wel een samenleving hebben die bewuster is, maar nog geen duurzame gedragsverandering. Het risico is dat wat we hebben gestart, weer inzakt.

Tegelijkertijd is er meer aandacht voor gendergerelateerd geweld in brede zin. Het demissionaire kabinet heeft vandaag besloten een interne, ambtelijk, coördinator op dit terrein aan te stellen. Dat is positief. Maar ik ben ervan overtuigd dat zonder een externe waakhond/aanjager in de samenleving het vanuit de overheid heel moeilijk zal zijn de gedragsverandering op de agenda te houden.

Dat juist de succesvolle aanpak met zowel een actieprogramma met vele partijen als een onafhankelijke aanjager en waakhond (Regeringscommissaris) stopt terwijl er zo breed aandacht voor is, zou ik een gemiste kans vinden.

2. Nederland moet meer doen

Terwijl de Europese richtlijn juist vraagt om méér te doen, niet minder. Nederland mag zeker niet achterover leunen: het internationale expertcomité GREVIO, dat toeziet op de naleving van het Verdrag van Istanbul uit 2014, heeft enkele maanden terug, net als in 2020, geconstateerd dat zowel de coördinatie als het genderbewuste karakter van de aanpak van geweld tegen vrouwen in Nederland tekortschiet.²

Die constatering herken ik: de afgelopen jaren zijn verschillende aanpakken voor verschillende thema's opgetuigd, steeds vanuit een -terechte- maatschappelijke urgentie. Zoals een aanpak tegen straatintimidatie, tegen huiselijk geweld en kindermishandeling, tegen seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld en tegen femicide. In al deze aanpakken zijn waardevolle maatregelen genomen in onderwijs, bewustwording, hulpverlening en strafrecht. Maar wel versnipperde maatregelen zonder samenhang, waardoor de uitvoering vooral overstelpt is geraakt.

Juist een nieuw kabinet kan het verschil maken, door eensgezind te kiezen voor een overkoepelende aanpak van gendergerelateerd geweld en niet te blijven steken in losstaande maatregelen die het verschil niet gaan maken.

---

² GREVIO (2025). *Building trust by delivering support, protection and justice: Netherlands First thematic evaluation report*

Bijgevoegd vindt u daarom een schets van de aanpak die ik voorsta.

Het Nationaal Actieprogramma en mijn eigen taak kunnen hiervoor als basis dienen. Ik zie dat het helpt dat vier ministeries eensgezind samenwerken aan één thema vanuit een gezamenlijke opgave. Zo is er een samenhangende campagnestrategie die werkvloer, strafrecht en brede bewustwording bestrijkt, en wordt er samengewerkt aan laagdrempelige hulpverlening. En ik denk ook te zien hoe mijn onafhankelijke rol het makkelijker maakt om ook maatschappelijke partijen gezamenlijk in beweging te krijgen, wat nodig is voor een zo structureel maatschappelijk probleem.

3. Dit beveel ik het te formeren kabinet aan

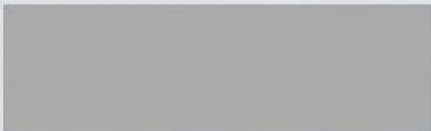
Mijn belangrijkste aanbevelingen aan het adres van het te formeren kabinet zijn:

1. Ontwerp één aanpak voor alle vormen van gendergerelateerd geweld, en maak deze aanpak breed waar het kan maar specifiek waar het moet. Focus daarom op de onderliggende oorzaken van gendergerelateerd geweld en zorg zo voor inhoudelijke samenhang.
2. Zet in deze aanpak zoveel mogelijk in op het voorkomen van (escalatie) van geweld. Zorg daarom dat de ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Justitie en Veiligheid, Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en Binnenlandse Zaken (Digitalisering) vanuit dezelfde opgave samenwerken.
3. Maak één bewindspersoon verantwoordelijk voor deze aanpak van alle vormen van gendergerelateerd geweld, en voor coördinatie van de samenwerking tussen ministeries. Laat een topambtenaar in naam van de minister zorgen voor doortastende uitvoering door overheidsinstanties.
4. Geef één externe waakhond de opdracht te monitoren, rapporteren en adviseren over deze aanpak. En laat deze optreden als extern aanjager van de aanpak, zodat ook maatschappelijke partijen hun verantwoordelijkheid (kunnen) nemen.
5. Neem hierbij het Nationaal Actieprogramma aanpak seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld en mijn taak als Regeringscommissaris als basis en verbreed dus de scope naar gendergerelateerd geweld. Voorkom hiermee verspilling en vertraging.
6. Zet bij dit alles in op wetgeving, en maak voldoende middelen vrij.

Seksueel geweld is een veel voorkomende vorm van gendergerelateerd geweld – één op de twee vrouwen (en ook één op de vijf mannen!) maakt het mee. Ik hoop dan ook dat de voorgestelde aanpak voortbouwt op wat er al opgezet en bereikt is; opnieuw beginnen zou betekenen dat het alleen maar langer duurt voor er echt iets verandert aan de veiligheid van vrouwen en genderminderheden.

Ik wens u veel wijsheid en succes in de formatie.

De Regeringscommissaris seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld,

Mariëtte Hamer

Datum 18 december 2025
Bijlage bij Brief aan de informateur

Visie Regeringscommissaris seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld

Nederland moet werk maken van één overkoepelende aanpak van gendergerelateerd geweld.

Vanaf juli 2027 moet Nederland voldoen aan de EU-richtlijn gendergerelateerd geweld. [De internationale commissie van experts GREVIO geeft aan](#): Nederland doet het niet goed in de aanpak van gendergerelateerd geweld in vergelijking met andere Europese landen. Dat moet echt anders. Ik adviseer om één overkoepelende aanpak in te voeren die gericht is op:

- alle uitingsvormen van gendergerelateerd geweld;
- het hele spectrum van mogelijke maatregelen van preventie tot repressie.

Gendergerelateerd geweld is in Nederland een groot probleem.

- 1 op de 2 vrouwen en 1 op de 5 mannen heeft een fysieke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag meegemaakt (bron: [Rutgers, Monitor Seksuele gezondheid](#)).
- 50% van de jongeren maakt in hun leven online seksueel misbruik of seksuele intimidatie mee (bron: [Ipsos I&O voor WTF??!](#)).
- Ieder jaar worden gemiddeld 43 vrouwen vermoord, velen door een partner of ex-partner (bron: [Universiteit Leiden, Factsheet Femicide in Nederland](#)).
- 10% van de vrouwen en 25% van de non-binaire personen maakte het afgelopen jaar huiselijk geweld mee. (bron [CBS, Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Grensoverschrijdend gedrag 2024](#))

Waarom één overkoepelende aanpak?

Samenwerking werkt

We hebben bij de aanpak van seksueel geweld gezien dat samenwerking tussen verschillende ministeries werkt via het Nationaal Actieprogramma Aanpak seksueel geweld en seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Overdaad voorkomen

Een overdaad aan specifieke aanpakken voor (deels) hetzelfde probleem leidt tot tegenstrijdig beleid, versnippering en een overvraagde uitvoering.

Er is veel samenhang en overlap

Er is een grote mate van samenhang en overlap tussen:

- seksueel geweld
- huiselijk geweld
- psychisch geweld
- kindermishandeling
- online grensoverschrijdend gedrag
- femicide
- straatintimidatie
- seksuele intimidatie op de werkvloer

Al deze verschijningsvormen komen voort uit dezelfde onderliggende patronen. Bijvoorbeeld verschil in fysieke kracht van mannen en vrouwen, traditionele ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid en tolerantie voor grensoverschrijdend gedrag. Die patronen hebben te maken met ongelijke genderverhoudingen in de samenleving. Er is een cultuurverandering nodig om deze patronen te doorbreken. Alleen dan komen we tot duurzame verbetering in de aanpak van gendergerelateerd geweld.

Hoe ziet een overkoepelende aanpak eruit?

Breed waar het kan, specifiek waar het moet

In de onderliggende oorzaken van gendergerelateerd geweld zit veel overlap. Daarom moet een brede aanpak op al deze oorzaken gericht zijn. Tegelijkertijd moeten we wel passend ingrijpen op de verschillende uitingsvormen van geweld.

Voorkomen is beter dan genezen

We grijpen zo vroeg mogelijk in om (escalatie van) geweld te voorkomen en om passende interventies beschikbaar te houden voor iedereen die dat nodig heeft. Denk bijvoorbeeld aan hulpverlening of aangifte bij de politie.

Welke maatregelen horen hierbij?

Preventie via onderwijs

Maak onderwijs een anker voor preventie, dus: organiseer in alle onderwijsvormen het gesprek over gendergerelateerd geweld in de klas, en besteed daarbij aandacht aan online grensoverschrijdend gedrag. Leg dit ook vast in de kerndoelen en eindtermen voor het onderwijs.

Wettelijke verplichting werkgevers

Leg in de wet vast wat werkgevers moeten doen om te zorgen voor een sociaal veilige werkvloer.

Bijvoorbeeld een breed gedragen gedragscode opstellen en een goed opgeleide en onafhankelijke vertrouwenspersoon hebben. Zorg ook dat je op de werkvloer signalen van geweld in intieme relaties kan herkennen.

Inzet publiekscampagnes

Zet publiekscampagnes in die bijdragen aan bewustwording in de samenleving. Deze campagnes moeten gendergerelateerd geweld en het voorkomen daarvan persoonlijk relevant maken én een concreet handelingsperspectief bieden: wat kan ik doen en hoe?

Aandacht voor online

Maak een samenhangende aanpak voor *online* gendergerelateerd geweld. Zorg dat slachtoffers en omstanders weten waar zij terecht kunnen en werk met toezichthouders aan het verbeteren van toezicht en handhaving.

Laagdrempelige hulp

Zorg voor goede laagdrempelige hulp voor slachtoffers. Dat betekent betrouwbare financiering van de Centra Seksueel Geweld (CSG's), voldoende opvangplekken voor slachtoffers en goede samenwerking tussen hulpaanbieders. Activeer omstanders en rust ze toe om tot steun te zijn, zeker wanneer de drempel voor hulpverlening te hoog is.

Hulp voor plegers

Ontwikkel een breed aanbod van hulp voor plegers van alle vormen van gendergerelateerd geweld, ook buiten het strafrecht. Zorg dat zij zich laagdrempelig en vrijwillig kunnen melden, los van of zij een (bewijsbaar) strafbaar feit hebben gepleegd.

Kennis bij professionals

Investeer in deskundigheid en handelingsbekwaamheid op het gebied van gendergerelateerd geweld bij professionals. Dit geldt voor alle professionals die hiermee in aanraking komen, zoals rechters en advocaten, (huis)artsen, en medewerkers van wijkteams.

Strafbaarstelling psychisch geweld

Stel psychisch geweld strafbaar. We weten dat psychisch geweld in relaties een ernstige vorm van gendergerelateerd geweld is en een opmaat kan zijn naar (poging tot) moord.

Hoe organiseer je dit?

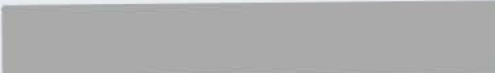
- Stel een bewindspersoon aan die verantwoordelijk is voor de hele aanpak en voor coördinatie van de samenwerking tussen ministeries. Stel daarnaast een topambtenaar aan die zorgt voor de uitvoering en aanspreekbaarheid.
- Organiseer een externe aanjager en waakhond die het onderwerp op de agenda houdt.
- Zorg voor monitoring en laat de externe aanjager hierover rapporteren.
- Neem hierbij het Nationaal Actieprogramma aanpak seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld en mijn opdracht als Regeringscommissaris als basis en verbreed die dus naar al het gendergerelateerd geweld. Voorkom hiermee verspilling en vertraging.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Regiringscommissie seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld
T.a.v. mevrouw M. Hamer
Postbus 16375
2500 XP DEN HAAG

Kenmerk: 202600044

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte mevrouw Hamer,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

202600045

Geachte mevrouw Letschert,

Met het hoofdstuk *Landbouw, natuur en stikstof* zijn de eerste contouren geschetst voor het land- en tuinbouwbeleid van de komende jaren. Als belangenbehartiger voor de biologische boeren en tuinders van Nederland ziet Biohuis hierin waardevolle aanknopingspunten voor de biologische sector. Tegelijkertijd is nadere concretisering in het verdere formatieproces noodzakelijk om de eerder vastgestelde ambities voor biologische productie en consumptie daadwerkelijk te realiseren.

Nederland heeft zich gecommitteerd aan de ambitie om in 2030 te komen tot 15% biologisch landbouwareaal. De enige reële mogelijkheid om deze doelstelling te halen ligt bij het aankomende kabinet. Het is daarom van groot belang dat in het uiteindelijke regeerakkoord concreet wordt uitgewerkt hoe deze ambitie wordt gerealiseerd, zowel aan de productie- als aan de consumptiekant. Het lopende *Actieplan Groei biologische productie en consumptie* van het ministerie van LNVN biedt hiervoor een solide basis, maar vraagt om politieke prioritering en structurele middelen.

De biologische sector wordt breed gedragen als onderdeel van de oplossing voor de huidige landbouwopgaven. Onder meer LTO, Bouwend Nederland, Natuur & Milieu, de Dierenbescherming, VEWIN en het Nationaal Burgerberaad Klimaat wijzen op het belang van groei van de biologische land- en tuinbouw. Door gericht te investeren in de uitbreiding van de biologische sector, kunnen snel aantoonbare resultaten worden geboekt en kan Nederland weer perspectief bieden aan boeren én aan natuurherstel.

Wij pleiten daarom ervoor het **nationaal doel van 15% biologische productie en consumptie** op te nemen in het regeerakkoord samen met een **structurele investering van 115 miljoen euro per jaar** in het Actieplan Biologisch. Deze middelen kunnen worden ingezet voor het wegnemen van administratieve drempels bij omschakeling, het vergoeden van certificeringskosten, het versterken van onderzoek en innovatie in de biologische teelt en het stimuleren van de markt, onder meer via publiekscampagnes en een breed BioPact met de gehele voedselketen. Daarnaast vragen wij aandacht voor het afschaffen van de btw op biologische producten, een instrument dat door de Europese Commissie actief wordt aanbevolen om verduurzaming van de landbouw te versnellen.

Wij vertrouwen erop dat u deze inbreng betreft bij de onderhandelingen en wensen u een vruchtbaar formatieproces toe.

Hartelijke groet,

Pipie Smits van Oyen
Voorzitter Biohuis

Sander van Diepen
Directeur Biohuis

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Hoorduering Kabinetstamatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

atz. Biohins
Bennehamseweg 43
6717 LL Ede

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Biohuis
T.a.v. de heer S. van Diepen
Bennekomseweg 43
6717 LL EDE

Kenmerk: 202600046

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte heer Van Diepen,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Tweede Kamer der Staten Generaal
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
T.a.v. mevrouw R.M. Letschert
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

i.a.a. voorzitter van de Tweede Kamer, fractievoorzitters, woordvoerders wonen

Datum : 18 december 2025

Betreft : Coöperatief wonen hoort op de politieke agenda

Geachte mevrouw Letschert,

‘Wonen is veel meer dan huren of stenen stapelen. Wonen is het cement van de samenleving,’ stelde de [Dag van de Volkshuisvesting 2025](#). ‘We bouwen niet alleen woningen, maar ook gemeenschappen. Leefbare wijken, sociale samenhang, duurzame oplossingen en voldoende plek voor iedereen horen daarbij.’ Rijksbouwmeester Francesco Veenstra onderstreepte dat we met elkaar een gedeelde verantwoordelijkheid hebben: niet alleen zorgen voor nu, maar ook voor de generaties na ons. Experts deelden inzichten over hoe sociale waarden meegenomen moeten worden in gebiedsontwikkeling, nog vóór de eerste paal de grond in gaat: ‘bouw aan zorgzame buurten’. ‘Echte verandering komt van onderop’, vertelde Floor Milikowski in haar keynote. De stem van de woningzoekende verdient een eerste plek.

Toegevoegde waarde van coöperatief wonen

Al deze uitspraken van de experts zijn een waar pleidooi voor de wooncoöperatie: de bottom-up beweging van actieve burgers die samen - *zonder winstoogmerk* - voor altijd betaalbare huurwoningen realiseren, waar ze met elkaar gaan wonen. Ze hebben samen de regie over hun eigen leefomgeving en delen bijvoorbeeld leefruimten, tuin en wasmachines. Ze hebben oog voor elkaar, de buur en de natuur.

Zo dragen wooncoöperaties bij aan landelijke thema’s als betaalbaar wonen, minder zorgkosten, meer leefbaarheid, minder eenzaamheid, meer sociale duurzaamheid en meer verdraagzaamheid. Het is niet voor niets dat in het hoofdlijnenakkoord 2024, naast de individuele huur- en koopsector, het coöperatief wonen in Nederland als derde sector in de volkshuisvesting is benoemd.

Succesvolle voorbeelden

In landen als Zwitserland, Oostenrijk en Duitsland zijn wooncoöperaties al decennialang een hoeksteen van de volkshuisvesting. Steden als Zürich, Wenen en München tonen hoe stimulerend beleid kan leiden tot betaalbare, leefbare buurten voor jong en oud.

Beroep op u

Wij doen een klemmend beroep op u en de formerende partijen om de wooncoöperatie een prominente plek te geven op de politieke agenda, om de positie van wooncoöperaties blijvend te verankeren binnen ons woonstelsel.

Investeer in wooncoöperaties

- Ze realiseren voor *altijd betaalbare* (midden)huurwoningen
- Ze staan voor gemeenschapskracht en democratische betrokkenheid
- Ze zorgen voor minder eenzaamheid, lagere zorgvraag, betere leefbaarheid
- Ze leiden tot minder WMO-uitgaven
- Ze vervullen een verbindende rol in transities rond energie-, zorg- en voedselvoorziening
- Geef gehoor aan de kiezer: overal in het land bloeien legio bewonersinitiatieven op

Voorbeelden

- ✓ *Omarm de initiatiefwet Wet Bevordering Wooncoöperaties*, zoals ook de Raad van State, VNG en Aedes de wet positief ontvingen
- ✓ *Stimuleer gemeenten tot gemeenschapsgericht wonen*, wijs 10% van de nationale bouwopgave toe aan coöperatief wonen
- ✓ *Geef woningcorporaties opdracht om bewonersinitiatieven te omarmen*, biedt huurders het Right to Manage, laat ze samen opereren als beheercoöperatie
- ✓ *Koppel wooncoöperaties aan transities in zorg, energie en voedsel*, zodat deze maatschappelijke opgaven elkaar versterken, met draagvlak door bewoners,
- ✓ *Zorg dat kennis blijvend beschikbaar is voor wooncoöperaties*, versterk Cooplink als ontwikkelcentrum en steunpunt voor bewonersinitiatieven, gemeenten en professionals.

Het is aan de nieuwe kabinetsformatie om de wooncoöperatie ook in Nederland groot te maken.

Met dank voor uw aandacht. Wij wensen u veel succes bij de formatie van een nieuw kabinet en hopen op een constructieve dialoog over de toekomst van wooncoöperaties in Nederland.

Mustapha Eisaoui
Directeur Cooplink

PS: *Wilt u meer weten over de mogelijkheden van wooncoöperaties? U bent welkom. Maak een afspraak: info@cooplink.nl*

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Cooplink
T.a.v. de heer M. Eisaoui
p/a Van Lawick van Pabststraat 2
6814 HH ARNHEM

Kenmerk: 202600048

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte heer Eisaoui,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600049

Aan de informateur
Mevrouw R.M. Letschert
p/a Tweede Kamer der Staten Generaal
t.a.v. Bureau Wordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Onderwerp: Ondernemersagenda Retail t.b.v. kabinetsformatie

Zeist, 19 december 2025

Geachte mevrouw Letschert,

Tijdens het formatieproces staat u stil bij hoe we Nederland de komende regeerperiode leefbaar en concurrerend houden. De retail is in meerdere opzichten van grote maatschappelijke en sociale waarde in stad én regio, maar kampt met de nodige uitdagingen. Daarom is op initiatief van Koninklijke INretail door de retailbranches¹ in samenwerking met VNO-NCW en MKB-Nederland de Ondernemersagenda Retail opgesteld. Daarin staan zeven kernpunten en wordt aangegeven wat nodig is om tot oplossingen te komen. De sectoragenda is op 18 december bij DAKA Sport in Rotterdam door Jan Meerman van INretail en MKB-Nederland voorzitter Jacco Vonhof samen met de betrokken branches aangeboden aan demissionair minister Karremans van Economische Zaken.

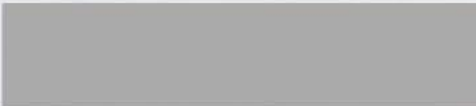
De sector – met circa 82.000 fysieke winkels en bijna 95.000 webshops – is een sector van betekenis en goed voor 10% van de banen in ons land, realiseert een omzet van € 165 miljard per jaar en levert een bijdrage van 3,5% van ons Bruto Binnenlands Product. Aandacht en actie voor de retail is broodnodig, dat wordt duidelijk in de Ondernemersagenda Retail. Achter de macro-economische cijfers schuilen talloze bedrijven - van ambachtelijke micro - tot filiaalbedrijven – die dagelijks grote uitdagingen ervaren zoals de verduurzamingsopgave, de structureel toenemende regeldruk, personeelstekorten, inflatiedruk en de telkens stijgende loonkosten die ondraaglijk worden. Het is daarom essentieel dat een nieuw kabinet een duidelijke visie heeft op de retail.

De Ondernemersagenda Retail is een sectoraal vervolg op de in juli 2024 gepresenteerde Ondernemersagenda voor het brede mkb. Die agenda van MKB Nederland gaat over de oplossingen die ondernemers hebben voor grote maatschappelijke vraagstukken en wat zij nodig hebben om die belangrijke bijdrage aan economie en samenleving te kunnen (blijven) leveren. Ook in de Ondernemersagenda Retail staan daarvan veel voorbeelden.

Namens de Nederlandse retail sturen wij u graag de Ondernemersagenda Retail toe en wensen wij u veel wijsheid toe in deze fase van de totstandkoming van een nieuw kabinet.

Met hartelijke groet,

Jeroen van Dijken
Directeur belangen & beleid

¹ Vakcentrum, Thuiswinkel.org, NBOV, KNS, ANKO, Dibevo, NSO-Retail, KBb, Techniek NL, NOVAKA, VBW, NSV, FGZ, Slijtersunie, RND, AVN, CBL, ANVR

dit — is
ondernemen

ONDERNEMERS- AGENDA

RETAIL

**dit — is
ondernemen**

ONDERNEMERS- AGENDA

RETAIL

Oktober 2025

INHOUD

Intro	6
Retail is cruciaal voor een gezonde economie	6
De zeven kernpunten voor de retail	6
Bijdrage van de retail sector in cijfers	7
1. Maatschappelijke meerwaarde van retail	8
Ontmoeten	8
Opleiden: Winkelambachten bieden ruimte om een vak te leren	9
Verduurzamen en vergroenen	9
Dit doen ondernemers ook	10
2. Werkgeverschap versterken	14
Wat hebben we nodig?	15
3. Regeldruk zet ondernemer onder druk	16
Wat hebben we nodig?	17
4. Investeren in winkelgebieden	18
Wat hebben we nodig?	19
5. Eerlijk speelveld binnen en buiten de Europese Unie	20
Wat hebben we nodig?	22
6. Veiligheid en weerbaarheid zijn cruciaal	24
Wat hebben we nodig?	25
7. Duurzaamheid is de kern	26
Wat hebben we nodig?	27

INTRO

In juli 2024 overhandigde MKB-Nederland de Ondernemersagenda “Vernieuwen, versnellen en verbinden” aan de minister van Economische Zaken. De agenda gaat in op knelpunten die spelen bij ondernemers en op de oplossingen die zij bieden voor grote maatschappelijke transitie en opgaven. Die worden echter niet altijd gezien en zeker nog niet voldoende benut. Per sector verschillen de knelpunten en de transitie en daarom heeft de retail gezamenlijk de Ondernemersagenda Retail ontwikkeld. In deze sectoragenda zijn de meest prangende punten voor de ondernemers in de retail op een rij gezet, en wat ervoor nodig is om tot oplossingen te komen.

Retail is cruciaal voor een gezonde economie

Een cruciaal onderdeel van een gezonde economie is de retailsector. Winkels, webshops, filialen, franchise-samenwerkingen, zelfstandigen, ambachten en ambulante handel, in food en non-food, behoren tot de ondernemingen die het meest op dagelijkse basis worden bezocht. Ze zijn onderdeel van het maatschappelijk cement tussen burgers onderling en met het bedrijfsleven en zijn het hart van hun lokale samenleving.

— Een gezond vestigingsklimaat is gebaat bij een vitale en toekomstbestendige retail.

De retail is immers een bepalende factor in steden, wijken en dorpen en heeft een onmisbare sociale en (ver)bindende functie in de lokale en regionale economie. Ook online retail speelt inmiddels een belangrijke rol in de economie.

Tegelijkertijd is de retail volop in transitie.¹ Dit heeft effect op Nederland. Het is daarom nodig dat het kabinet een duidelijke visie heeft op de retail en het belang ervan in een gezonde economie. Bijna 900.000 mensen werken in de retailsector – dat is 1 op de tien banen – die met € 165 miljard omzet een bijdrage van 3.5% levert aan het bruto binnenlands product (2023).

Aandacht en actie voor de retail is broodnodig. Achter de eerdergenoemde macro-economische cijfers schuilt een dagelijkse realiteit voor talloze bedrijven – van ambachtelijke microbedrijven tot grote filiaalbedrijven. Zij worden geconfronteerd met grote uitdagingen, zoals de verduurzamingsopgave, de structureel toenemende regeldruk, personeelstekorten, inflatiedruk en de stijgende loonkosten.

Om hun onmisbare maatschappelijke bijdragen te kunnen blijven leveren, verdienen retailers ongeacht hun bedrijfsmodel een éénduidig en bestendig beleid dat is gericht op de toekomst. Dat geldt net zo goed ook voor de medewerkers die elke dag opnieuw zorgen voor de gastvrije ontvangst van klanten en een praatje op de markt of in de winkel, het bezorgen van boodschappen aan drukke gezinnen en het werken in distributiecentra.

DE ZEVEN KERNPUNTEN VOOR DE RETAIL

- De maatschappelijke meerwaarde van de retail;
- Werkgeverschap versterken – de retail is de grootste werkgever van Nederland;
- Regeldruk zet ondernemer onder druk – regels zijn complex en niet werkbaar;
- Investeren in winkelgebieden – de retail is onmisbaar voor een sterke lokale economie;
- Eerlijk speelveld binnen en buiten de Europese Unie – handhaaf regels en schrap nationale koppen;
- Veiligheid en weerbaarheid zijn cruciaal;
- Duurzaamheid is de kern – ondernemen en verduurzamen kunnen goed samengaan.

¹ Zie www.retailtransitie.nl

BIJDRAGE VAN DE RETAIL SECTOR IN CIJFERS

Ondernemers in de Retail sector zijn van grote waarde voor ons land. Winkels, webshops, fillalen, franchisesamenwerkingen, zelfstandigen, ambachten en ambulante handel in de food en non-food, behoren tot de ondernemingen die het meest op dagelijkse basis worden bezocht. Ze zijn onderdeel van het maatschappelijk cement tussen burgers onderling en met het bedrijfsleven en zijn het hart van hun lokale samenleving.

OPLEIDINGSNIVEAU MEDEWERKERS

11%

HBO/WO

45%

MBO

16%

PRIMAIR ONDERWIJS

28%

SECUNDAIR ONDERWIJS
zonder startkwalificatie

81.790

FYSIEKE WINKELS

94.570

WEBWINKELS

169.000
ONDERNEMINGEN

totale omzet

€165 MILJARD

MAATSCHAPPELIJKE WAARDE VAN HET MKB¹

DE HELFT doet donaties aan goede doelen

VIER OP DE TIEN werkt samen met onderwijsinstellingen of lokale netwerken

TWEE OP DE DRIE steunen lokale evenementen of verenigingen

¹ Bron: Onderzoek dag vd ondernemer 2024 - panteja.nl/actueel/nieuws/onderzoek-de-maatschappelijke-waarde-van-het-mkb

MEER DAN VAN DE NEDERLANDERS

60% vindt dat ondernemers hun stad of dorp levendiger maken.

BIJDRAGE BBP VAN 3,5%

² SEO. Transitieuitdagingen voor de Nederlandse retailsector, 2024

883.000 WERKENDEN

397.000

ONDER DE 24 JAAR OUD

123.455

ONDERNEMERS

Bron: Retailinsiders retailinsiders.nl en Platform DNWS Platform De Nieuwe Winkelstraat

1. MAATSCHAPPELIJKE MEERWAARDE VAN RETAIL

Retail heeft als sociaal bindmiddel een grote maatschappelijke en sociale waarde in de stad én regio: met banen voor een stagiair, her-intreder, startende ondernemers met een ambacht tot en met nieuwe banen die voortkomen uit innovaties in de retail.

Retail draagt bij aan de lokale economie en maatschappelijke initiatieven en zorgt voor levendige binnensteden en essentiële voorzieningen in dorpskernen waardoor het voor inwoners er prettig wonen, werken en verblijven is. Voor nieuwe bedrijven is het aantrekkelijk om er zich te vestigen.

Foto: NSO Retail

— **Consumenten vinden dat winkellocaties (binnenstad, het winkelcentrum of de dorpskern) meer zijn dan een plek om te winkelen.**

ONTMOETEN

“Na werk is winkelen voor mensen de meest voorkomende reden om het huis te verlaten. Zonder werk (pensioenering etc.) is winkelen de hoofdreden voor mensen om naar buiten te gaan en onder de mensen te zijn”.

Consumenten vinden dat winkellocaties (binnenstad, het winkelcentrum of de dorpskern) meer zijn dan een plek om te winkelen. Of het nu om de binnenstad gaat of het lokale winkelcentrum: winkelgebieden zijn er ook om andere mensen te ontmoeten. Plekken waar horeca, cultuur, gedeelde werkplekken met dienstverlening, zorg- of cultuuraanbieders en bibliotheken de spil zijn. Bij succesvolle transformatie van deze gebieden worden al deze partners betrokken.

Tegelijkertijd biedt e-commerce het drukke huishouden voor zowel food als non-food aankopen een groot gemak. De onlinekanalen van de retailer ontzorgen de consument. Bijna één derde van de retailbestedingen vindt inmiddels online plaats en voor diensten vindt het merendeel van de bestedingen niet meer in de winkel plaats.² Online retail in zijn vele vormen is inmiddels voor jong en oud een vaste waarde geworden. Dit gemak bespaart de consument tijd, sluit goed aan bij een drukke levensstijl en biedt de mogelijkheid om eenvoudig prijzen te vergelijken. Daarnaast biedt het extra keuzemogelijkheden voor mensen voor wie een fysieke winkel minder toegankelijk is.

Bemind en laagdrempelig: de lokaal gewortelde ondernemer kent vaak zijn klanten en weet wat er speelt. Het gaat daarbij om die belangrijke lokale betrokkenheid, het luisterend oor én de hulp en extra aandacht voor ouderen en kwetsbaren.

Met de vergrijzing, de stijging van het aantal eenpersoonshuishoudens en de steeds losser wordende maatschappelijke verbanden, vervult de winkelstraat een rol door haar aanbod van authentieke sociale meerwaarde.

2 Thuiswinkel markt Monitor 2024.

Het doen van de dagelijkse boodschappen zorgt voor persoonlijk contact en biedt een tegenwicht tegen eenzaamheid. Bij diverse supermarkten is het concept van de kletskassa succesvol geïntroduceerd.

De winkel kan ook een sociale functie vervullen door een ontmoetingsplek te zijn én de bereikbaarheid van producten voor specifieke groepen te verbeteren. Sinds het verdwijnen van postkantoren en bankfilialen bieden winkeliers met een buurtwinkel en gemakswinkel laagdrempelige service aan oudere buurtbewoners en kwetsbare groepen voor wie de vergaande digitalisering in het betalingsverkeer vaak een opgave is. Zo zijn er al 242 ING-servicepunten en staan er ruim 600 Geldmaten veelal met Geldmaat-ondersteuning in gemakswinkels. Deze zijn per jaar goed voor 39.000 geldhandelingen per automaat. De post en pakketdiensten in de winkel verwerken 45.000.000 poststukken per jaar. En ook voor onze pasfoto's in ons rijbewijs, ID en paspoort kunnen klanten om de hoek terecht omdat deze winkels pasfoto service bieden voor gemeentes.

OPLEIDEN: WINKELAMBACHTEN BIEDEN RUIMTE OM EEN VAK TE LEREN

De winkelstraat wordt mede gemaakt door gepassioneerde ondernemers die een ambachtelijk vak uitoefenen én ondernemer zijn. Deze ambachtelijke ondernemingen met een winkeldeur zijn zichtbaar aanwezig in vrijwel elke gemeente, woonwijk en winkelstraat. Zij voorzien in een lokale en regionale dienstverlening voor zowel de dagelijkse boodschappen (bakker, slager, bloemist) als specialistische diensten zoals de kapper, schoenhersteller, juwelier of parketlegger.

De ambachtseconomie is arbeidsintensief, biedt banen op mbo-niveau maar biedt door het leren op de werkvloer ook perspectief voor praktisch opgeleiden en zij-instromers.

Retail en ambachtelijke bedrijven leveren een grote bijdrage aan de opleiding van vakmensen. Zij functioneren als leerbedrijven en zorgen voor de begeleiding van leerlingen tijdens hun stage of leerwerktraject en dragen daarmee bij aan hun sociale ontwikkeling.

— Retail en ambachtelijke bedrijven leveren een grote bijdrage aan de opleiding van vakmensen.

Foto: ANKO

VERDUURZAMEN EN VERGROENEN

Retail speelt een belangrijke rol bij de verduurzamingsopgave. Verduurzaming van het aanbod en gerichte voorlichting en reclame van winkeliers draagt bij aan een duurzame inkoop door de consument. Reparatie verlengt de levensduur van apparaten, wat leidt tot minder afval en grondstoffen-gebruik. Het Reparateurs Register biedt consumenten een antwoord op de vraag waar een betrouwbare reparateur van wasmachine of tv in de buurt te vinden is. Bij de transformatie van winkelstraten en binnensteden ligt de focus op een compleet (compact), groener, multifunctioneel centrum. "Wij zorgen er ook op een andere manier voor dat de straat leeft. Bijvoorbeeld door het groen van onze geveltuinen waar we elke ochtend liefdevol vieze peuken en andersoortig afval uit vissen. En straks in december stralen onze etalages en verlichten we de straat met bijzondere ornamenten."

DIT DOEN ONDERNEMERS OOK.³

Retail ondernemers geven om de omgeving waarin ze werken. De volgende voorbeelden vinden we in heel Nederland, in de regio, dorp en grote steden.

- Dirck Slabbekoorn, weliswaar geen retailer, maar manager van Jumbo in Bospolder-Tussendijken/Rotterdam. Hij introduceerde het concept van de 'mens-investeringszone' (MIZ), dat waarde van mensen als basis heeft: "De vraag van ondernemers moet volgens dit model zijn: wat kunnen we bijdragen in het leven van onze consumenten? Welke problemen lossen we voor ze op? Als we de 'mens' als uitgangspunt voor de businesscase nemen komen we verder. Bospolder-Tussendijken is een van de armste wijken van Nederland en als de bewoners, ofwel onze klanten zich goed voelen is dat ook goed voor de winkels en onze omzet. We kunnen door onze betrokkenheid bij de wijk zonder de afdeling recruitment snel schakelen om werknemers uit de directe omgeving aan te trekken en vaak mensen een tweede kans te geven." Dirk heeft een programma opgezet om mensen met weinig kansen of zelfs licht crimineel gedrag als medewerker aan te nemen vanuit het uitgangspunt 'iedereen verdient een kans'. Hij werkt hierin samen met de politie en maatschappelijk werk. "Als je wilt zijn er mogelijkheden en

— *Dit inzicht dat de consument vooral ook een consumens is, is belangrijk om daadwerkelijk invulling te geven aan het begrip sociale meerwaarde.*

als je niet wilt zie je alleen maar hindernissen. Dit inzicht dat de consument vooral ook een consumens is, is belangrijk om daadwerkelijk invulling te geven aan het begrip sociale meerwaarde."

- Koeckebakkers staat voor een samenleving waarin niemand op voorhand wordt buitengesloten en iedereen de kans krijgt om mee te doen. Ze bieden mensen die in een langdurige uitkeringssituatie zitten, een traject van 12 maanden waarin een betaalde baan gecombineerd wordt met coaching, sport, workshops, trainingen en reflectiebijeenkomsten. De ambitie is om aan te tonen dat stevig investeren in óngekend talent' leidt tot een inclusieve arbeidsmarkt en een kostenbesparing voor de samenleving.

3 [Rapport_MaatschappelijkeWaardeRetail_2022_Politiek_Onlineversie_compressed-1.pdf](#) nretail.nl

Foto: KNS

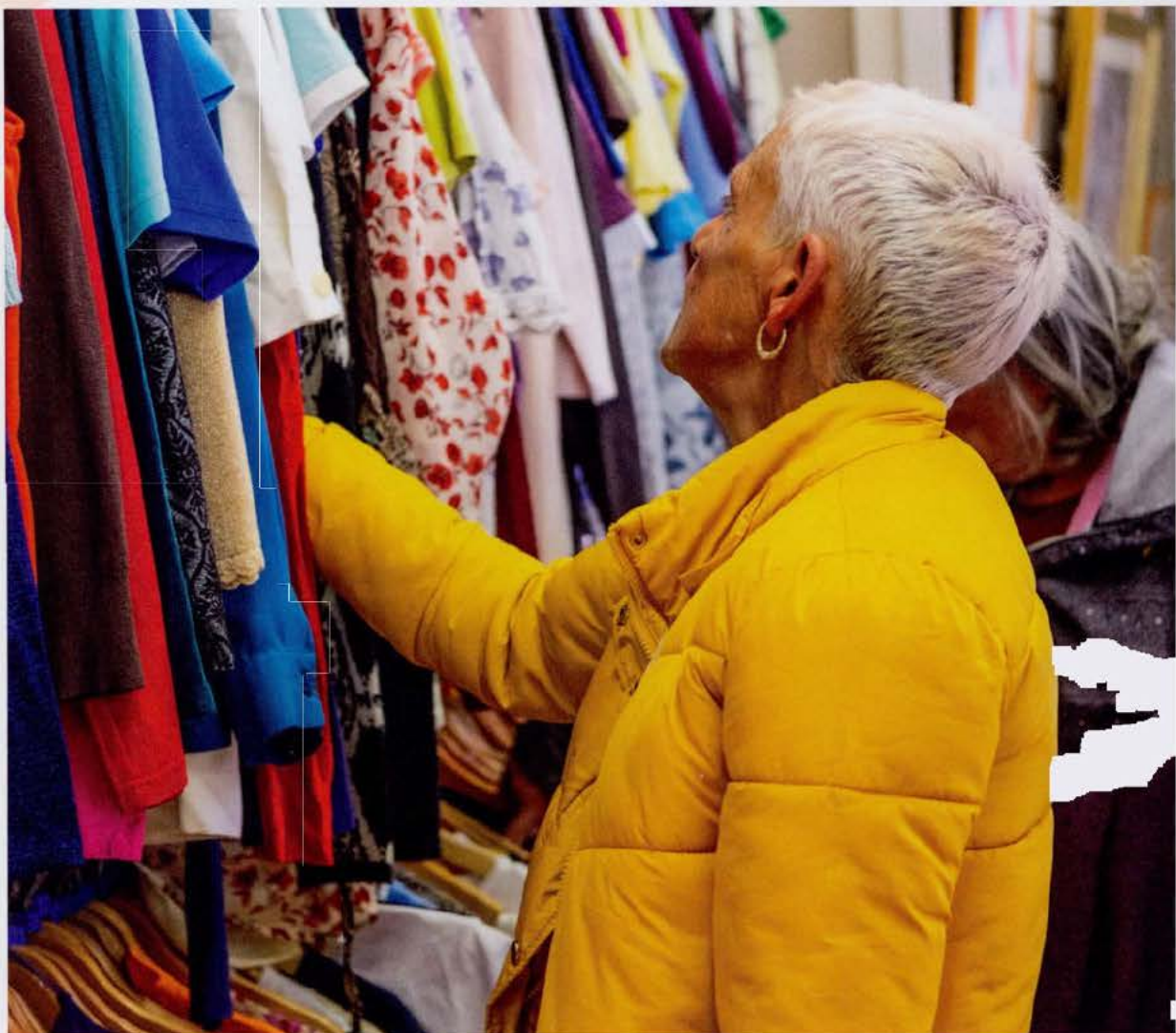
- Met het project van INretail 'Het begint in de winkel' ontdekken mensen dat een baan in de winkel meer is dan werk – het is een kans om te groeien, vaardigheden te leren en impact te maken. Of je nu net begint of terugkeert op de arbeidsmarkt, de winkel biedt een waardevolle start van je loopbaan.
- Klets-kassa: Jumbo Supermarkt breidt na een eerste experiment het aantal klets-kassa's uit. Bij deze kassa's hebben klanten de mogelijkheid om wat uitgebreider een praatje te maken met de caissière. Het initiatief moet eenzaamheid bestrijden. "We breiden uit omdat we veel positieve reacties hebben gehad en ook van andere winkels horen dat ze zo'n kassa willen hebben. Een eenzaamheid is echt een probleem in Nederland. Onze winkels zijn niet alleen een plek om boodschappen te doen, maar ook een ontmoetingsplek".
- Phood Kitchen, Eindhoven. Groenten telen in de stad met de nieuwste technologie, een aquaponic farm, waar groenten groeien op water met behulp van levende vissen. Dagelijks worden groenten geoogst, die direct op het bord van de klant belanden. Er wordt gewerkt met jongeren met een afstand tot de arbeidsmarkt. De consument investeert mee in het bedrijf waardoor grote betrokkenheid ontstaat.

Foto: Vakcentrum

— Jumbo Supermarkt breidt na een eerste experiment het aantal klets-kassa's uit. Bij deze kassa's hebben klanten de mogelijkheid om wat uitgebreider een praatje te maken met de caissière. Het initiatief moet eenzaamheid bestrijden.

- Veel fashion retailers hebben de afgelopen jaren via het Convenant Duurzame Kleding en Textiel belangrijke stappen gezet in verduurzaming. Een brede coalitie van bedrijven en andere organisaties is aan de slag gegaan om misstanden zoals uitbuiting, dierenleed of milieuschade te voorkomen. G-Star RAW formuleert het als volgt: "Our ambition is to improve the social and environmental impact of our products and give back to the communities in countries where we produce. We collaborate with expert partners to accelerate change and develop sustainable solutions for the future of fashion."
- Shop responsible: voor de leden van Thuiswinkel.org is duurzaamheid binnen e-commerce een gegeven. Daarom heeft Thuiswinkel.org een duurzaamheids-certificering ontwikkeld op 6 pijlers: strategie, bezorgen, verpakken, retourneren, productaanbod en circulaire economie. De duurzaamheidsstandaard voor deze certificering wordt onafhankelijk met de markt, stakeholders en milieuorganisaties ontwikkeld en heeft als doel bedrijven te helpen in hun duurzaamheidsaanpak.

— ‘Als je haar maar goed zit’ is meer dan een uitdrukking. Jezelf verzorgen levert een belangrijke bijdrage aan ieders eigenwaarde.

- E academy van Thuiswinkel.org: de modules die ondernemers en werknemers de juiste digitale vaardigheden bijbrengen zijn ook opengesteld voor het onderwijs. MBO -en Hbo-opleidingen halen zo tegen geringe bijdrage de meeste recente kennis en vaardigheden in huis om hun studenten toekomstgericht op te leiden.
- ‘Als je haar maar goed zit’ is meer dan een uitdrukking. Jezelf verzorgen levert een belangrijke bijdrage aan ieders eigenwaarde. Dat weten kappers als geen ander. Zo zijn er door heel het land kapsalons die met de Voedselbank en andere sociale initiatieven samenwerken om mensen te knippen.
- Swap Shop, de kleding ruilwinkel. Gaat ervan uit dat kleding ruilen de wereld een betere plek maakt. Door de levensduur van de kleding te verlengen werken ze aan een schonere wereld. Een wereld zonder overconsumptie, vervuiling en afval dat wordt verbrand. De droom van Swap Shop is een permanente kleding ruilwinkel te openen in alle Nederlandse steden.

- Mud Jeans kent een holistische benadering als het gaat om zorgdragen. Ze geven om het milieu, mensen én dieren. Het is hun missie om de vervuilende mode-industrie te veranderen door te beginnen met de spijkerbroek. Elke MUD-Jeans wordt na gebruik gerecycled en in 2013 hebben ze het Lease a Jeans-model op de markt gebracht.

— **“Wij willen dat toekomstige generaties net zoveel van deze planeet kunnen genieten als wij.”**

- Een aantal grote spelers in de matrassenmarkt (IKEA, Beter Bed, Swiss Sense, Eastborn, Pullman en Auping) nemen het voortouw in het dossier van de matrassenrecycling. Een zeer lastig te recyclen product waar de sector nu het voortouw neemt om werk te maken van zijn productenverantwoordelijkheid.

Foto: Vakcentrum

- Hulaalooop. Kinderkleding wordt kort gedragen en is perfect voor hergebruik. Bij Hulaalooop hebben klanten een abonnement op kleding, de klanten ontvangen kleding en wisselen deze om voor nieuwe kleding in een maat groter. Zo helpen klanten mee aan een duurzame toekomst.
- Lekker slapen als een service. Diverse beddenaanbieders bieden de mogelijkheid om een bed te leasen, zoals Beter Bed (Lezzzy) en Auping en spelen daarmee in op de trend ‘van bezit naar gebruik’.

Onderzoek naar de maatschappelijke bijdrage van ondernemers in het mkb laat zien:

- 74% doet aan sponsoring (geld, uren, middelen) van het lokale verenigingsleven en maatschappelijke organisaties en activiteiten in de regio.
- Ze dragen daar jaarlijks voor 1,5 miljard euro aan bij.
- 64% geeft aan dat hun bedrijf een grotere rol in de samenleving vervult dan puur economisch en andere prioriteiten/ activiteiten heeft dan alleen ‘geld verdienen’.
- 69% zet zich actief in voor de leefbaarheid, veiligheid en sociale cohesie van de lokale gemeenschap.
- 70% betaalt voor medewerkers de kosten van cursussen en studies ten behoeve van loopbaanontwikkeling en 63% biedt de mogelijkheid om die onder werktijd te volgen.
- Zo’n 40% biedt medewerkers hulp bij financiële problemen en stelt werktijd beschikbaar voor het verrichten van mantelzorg.
- Gemiddeld heeft elk mkb-bedrijf een stageplaats/leerwerkbaan en draagt zo bij aan de (vak)opleiding van jonge mensen.
- Ruim 1 op de 5 heeft mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt in dienst. Bijna een kwart heeft dat de afgelopen twee jaar gehad.

Bron: Panteia, De maatschappelijke waarde van het mkb, november 2023, i.o.v. MKB-Nederland

2. WERKGEVERSCHAP VERSTERKEN

De arbeidsmarkt is krappere dan ooit en de vraag naar vakmensen voor de sector is groot. De retail behoort inmiddels tot de top drie sectoren met de meeste openstaande vacatures. Dit tekort is niet tijdelijk, het is structureel en zal de komende jaren alleen maar verder toenemen. Het raakt ondernemers direct: in het dagelijkse functioneren, de tevredenheid van klanten, de bedrijfsresultaten en uiteindelijk de toekomstbestendigheid van hun onderneming. De sector bevindt zich op een kruispunt. Wil deze relevant blijven, dan moet worden geïnvesteerd in medewerkers. De toekomst van de retail wordt immers niet alleen bepaald door digitalisering, duurzaamheid of technologische innovaties, maar vooral door het ambacht en toewijding van medewerkers.

Terwijl de sector volop in beweging is, kansen biedt en binnen veel branches wordt geïnvesteerd in opleidingsmogelijkheden voor medewerkers, blijkt het lastig om nieuw talent aan te trekken én vast te houden. Aantrekkelijk zijn als werkgever vraagt om een sterk werkgeversimago, zichtbare loopbaanperspectieven en een herkenbare positionering van de sector als plek waar medewerkers kunnen groeien, zich ontwikkelen en bijdragen aan de maatschappij. De retail is voor veel mensen hun eerste werkplek en een toegankelijke werkplek voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

Foto: NSV

Foto: NBOV

De sector werkt hieraan met onder meer de campagne 'Het begint in de winkel' en het project branding retail waarbij werkgevers en opleidingen samenwerken aan het vergroten van de instroom in het MBO. Om medewerkers en ondernemers klaar te stomen voor de arbeidsmarkt van de toekomst, bestaat er de E-academy van Thuiswinkel.org en INretail waarbij topexperts uit de e-commerce markt alles over hun vak delen. Ook werkt de retail nauw samen met het onderwijs om de vakmensen voor de toekomst op te leiden, zoals via de SVO-vakopleiding food.

— Met 397.000 werkenden onder de 24 jaar is de retail de grootste en belangrijkste opstap naar de arbeidsmarkt voor de Nederlandse jeugd.

Nergens anders doen zoveel jongeren hun eerste werkervaring op, leren ze cruciale vaardigheden en bouwen ze aan hun toekomst.

Elke verhoging van de werkgeverslasten en elke regel die het aannemen van personeel bemoeilijkt, is een directe belemmering voor onze capaciteit om deze maatschappelijke rol te vervullen. Het verlagen van de lasten op arbeid, het terugbrengen van de loondoorbetalingsplicht bij ziekte en inhoudelijke, administratieve zaken die bij ondernemers en werkgevers worden neergelegd is daarom geen gunst aan de ondernemer, maar een investering in de toekomst van onze beroepsbevolking.

WAT HEBBEN WE NODIG?

- De komende jaren moet er een evenwicht worden gevonden tussen loongroei en de economische vooruitzichten in de sector. Lonen moeten bepaald worden aan de cao-onderhandelingstafel tussen werkgevers en vakorganisaties. Nu stijgen de lonen fors meer dan inflatie door ingrijpen van de overheid. Als het minimum(jeugd)loon kan stijgen, geef dan het vertrouwen aan sociale partners om dit in de cao te regelen. Kijk daarbij waar mogelijk naar passende fiscale maatregelen, zodat ondernemers deze kostenstijging ook kunnen betalen. De retail hecht aan een gelijk speelveld op arbeidsvoorwaarden en derhalve aan het in stand houden van het stelsel van cao's.
- Jaar op jaar worden de werkgeverslasten fors verhoogd, terwijl de UWV-potten overstromen door de vele miljarden aan premies die jaarlijks te veel geïnd worden. Stop met het verhogen van werkgeverslasten. Zorg dat ondernemers dit geld kunnen investeren in scholing, opleiding en beloning van medewerkers en in de transformatieopgaven op het gebied van digitalisering en duurzaamheid.
- De retail wil zoveel mogelijk mensen in loondienst nemen en daarmee zekerheid van inkomen bieden. Voor werkgevers vormen regels te vaak een drempel. Vooral op het sociale domein. Financiële risico's zijn onevenredig groot voor met name kleine werkgevers. Breng de periode van de loondoorbetalingsplicht bij ziekte terug tot maximaal één jaar terug en versimpel de transitievergoeding.
- Binnen de retail en winkelambachten bestaat behoefte aan flexibele inzet van medewerkers, vanwege onder meer piekmomenten in het werk, maar ook de wens van medewerkers om werk te combineren met een opleiding, mantelzorg of zorg. Ook hier zitten regels vaak in de weg en zijn met de 'Wet meer zekerheid flexwerkers' meer knellende regels in de maak. Mede daarom wordt er meer dan noodzakelijk gekozen voor uitzendkrachten. Wij willen in gesprek om de drempels voor loondienst weg te nemen, evenals de drempels voor inzet van flexibele medewerkers direct bij de werkgever⁴.

⁴ SEO, [Arbeidsmarktbeleid in de detailhandel, een onderzoek naar de doorwerking van het overheidsbeleid op het terrein van flexibele arbeid in de detailhandel](#), 2023.

3. REGELDRUK ZET ONDERNEMER ONDER DRUK

Foto: INretail

— **Niet alleen de hoeveelheid aan regels is lastig, maar ook de complexiteit. Voor 20% van het kunnen voldoen aan wet- en regelgeving is externe inhuur verplicht.**

Met de (mode)winkel en het kappersbedrijf is van twee type retailbedrijven de regeldruk in kaart gebracht in het kader van de indicator-aanpak.⁵ De uitkomst van dit in opdracht van het ministerie van Economische Zaken uitgevoerde onderzoek is dat een derde van de regels onwerkbaar is voor ondernemers! Niet alleen de hoeveelheid aan regels is lastig, maar ook de complexiteit. Voor 20% van het kunnen voldoen aan wet- en regelgeving is externe inhuur verplicht. Op grond van het indicatoronderzoek, waarin de regeldruk in zes sectoren is onderzocht, kan worden geconcludeerd dat hoe kleiner het bedrijf is, hoe groter de regeldruk is.

⁵ Rijksoverheid, resultaten MKB-indicatorbedrijven, (<https://www.regeldrukmonitor.nl/mkb-indicatorbedrijven/resultaten-mkb-indicatorbedrijven>)

De regeldruk en de stapeling van verplichtingen zijn het grootst in het sociale domein, ten aanzien van werkgeverschap. Het gaat dan onder meer om de loondoorbetaling en re-integratie bij ziekte, de transitievergoeding en de vele arboregels, zoals de verplichting om al bij de eerste werknemer een preventiemedewerker aan te stellen en de RI&E-verplichting. Deze verplichtingen vormen voor met name MKB-ondernemers een onaantoonbare last en financieel risico en het weerhoudt hen ervan vast personeel aan te nemen.

Naast het sociale domein, is de regeldruk vanuit Europese wet- en regelgeving groot. Het is belangrijk dat de regeldrukimpact van aanstaande Europese regelgeving behaarder blijft voor de retail. Hierbij kan gedacht worden aan de CSRD, CSDDD en de EUDR. Daarbij kan de doelstelling van een groenere toekomst overeind blijven, evenals bijvoorbeeld een benchmark. Eenvoudigere regelgeving en praktischere rapportagevereisten kunnen ten bate komen van echte impact. Ook de inspanningen om de regeldruk op het vlak van privacy te verlagen, steunt de retail.

Voor ondernemers is een consistent, voorspelbaar en langjarig overheidsbeleid van belang. Alleen dan kunnen ondernemers met vertrouwen de toekomst tegemoet en met zekerheid investeren in hun onderneming. Vertrouwen dat de retail ook vraagt van de overheid. Te veel regels worden namelijk opgesteld vanuit een gebrek aan vertrouwen in ondernemers.

WAT HEBBEN WE NODIG?

- Schaf nationale koppen op Europese wetgeving af en zorg voor een gelijk speelveld. Zorg onder meer voor een vaste termijn in plaats van de onbepaalde garantietermijn -net als in 24 andere lidstaten-, stop met de Nederlandse verplichting om een vorm van achteraf betalen aan te bieden door artikel 7:26 BW te schrappen en sluit aan bij de geldende B2B betaaltermijnen in Europa.
- Werkgeverschap wordt steeds complexer.

— *Versimpel de extra regels voor het registreren van inleners en schrap de vergaande verplichting met betrekking tot de toetsing van de RI&E door meerdere kerndeskundigen.*

- Versimpel wet- en regelgeving voor ondernemers. Zet de indicatoraanpak regeldruk door en verlaag de regeldruk door middel van afrekenbare doelen van minimaal 20% reductie per ministerie. Start met de winkel en het ambacht waar al concrete voorstellen zijn gedaan. Neem het advies van het 'Programma vermindering regeldruk ondernemers' over en zonder de kleinste ondernemers uit van bepaalde verplichtingen.
- In navolging van het rapport "Much more than a Market" van Enrico Letta roepen wij op om in te zetten op verordeningen in plaats van richtlijnen voor de Europese interne markt. Waarborg een gelijk speelveld binnen Europa, door regels zo veel mogelijk te harmoniseren, nationale afwijkingen te schrappen en geen nieuwe uitzonderingen meer te maken. Begin hierbij met consumentenwetgeving en wetgeving gericht op digitalisering. Evalueer de effectiviteit van handhaving en pak tekortkomingen aan voordat nieuwe regelgeving wordt ingevoerd.

4. INVESTEREN IN WINKELGEBIEDEN

Nederland kent een bijzondere en fijnmazige structuur van in totaal 2.500 winkelgebieden. Dat is uniek in Europa. Andere landen kijken er met jaloezie naar en het is een verworvenheid die we moeten koesteren. Juist in onze samenleving die vergrijsst: winkels dichtbij huis zijn nodig is om zo lang mogelijk thuis te kunnen blijven wonen.

— ***Een sterke lokale economie met een herkenbaar DNA zorgt voor een sterke lokale, verbindende samenleving.***

Winkels vormen samen met de horeca, cultuur en toerisme de ruggengraat van een vitale gemeente. Winkels en winkelstraten zijn de levensaders van steden, dorpen en wijken en bepalen daar in hoge mate de leefbaarheid en de sfeer.

De sector zelf neemt veel initiatieven en acties voor sterke winkelgebieden. Door Vakcentrum en INretail is tien jaar geleden het platform DNWS opgericht, het kennis- en netwerkplatform voor centrumgebieden die door lokaal samen te werken investeren in de toekomst. Via de Centrummanagement Academy zijn inmiddels meer dan 100 centrummanagers opgeleid die de spil vormen in vitale centrumgebieden. De retail heeft verder samen met vastgoedpartijen, gemeenten en provincies de handen ineengeslagen via de Retailagenda onder leiding van het ministerie van EZ.

Foto: Kbb

Subsidie toekenningen

- Steeds meer ondernemers combineren functies en producten: denk aan een tweedehandswinkel waar ook broodjes worden verkocht. Sta ondernemers toe om dit soort mengformules toe te passen in winkelgebieden. Geef ruimte aan blurring en hanteer bij blurring met alcohol de voorwaarden zoals geformuleerd in het initiatiefwetsvoorstel 'Wet regulering mengformules'.
- Leegstand leidt tot verloedering en werkt onveilige situaties en criminaliteit in de hand. Om het goed aan te kunnen pakken, moeten winkels worden opgenomen in de Leegstandwet. Zo krijgen gemeenten meer slagkracht om leegstand aan te pakken. In alle winkels die op dit moment leeg staan, kunnen 10.000 woningen worden gerealiseerd en jaarlijks nog eens 3.000 extra woningen vanwege nieuwe leegstand.⁷
- De bedrijven investeringszone (BIZ) is een belangrijk instrument voor zowel lokale samenwerking als gezamenlijke investeringen in een centrumgebied. Om dit nog beter te laten

werken, is het wenselijk dat de procedure bij verlengen van een BIZ versimpeld wordt. Dit kan door onder andere bij verlenging de eis van een tweederde meerderheid te verlagen naar instemming van de helft van de betrokkenen.

WAT HEBBEN WE NODIG?

- De Impulsaanpak Winkelgebieden is succesvol en verdient een vervolg. Met de aanpak is meer dan 500 miljoen euro aan lokale investeringen uitgelokt en worden meer dan 5.000 woningen gerealiseerd terwijl 133.000 vierkante meter winkelruimte is gesaneerd in centra van middelgrote en kleinere gemeenten. Meer gemeenten hebben financiële steun nodig. De vraag onder gemeenten naar voortzetting van de regeling is groot. Nu blijven lokale investeringen op de plank liggen en vertragen noodzakelijke transformaties van binnenstad of dorpskern.⁹
- De Winkeltijdenwet was ooit bedoeld om zondagsrust te garanderen. Inmiddels wordt het ingezet om economisch te ordenen. Sommige winkels mogen wel geopend zijn en anderen met een gelijk productaanbod niet. Online zijn winkels 24/7 geopend. Maak het landelijk mogelijk om op alle dagen van zes uur in de ochtend tot tien uur in de avond open te zijn. Leg de keuze bij de ondernemer.

- Zorg dat lokale warenmarkten blijven bestaan door de duur van standplaatsvergunningen te verlengen. Hiermee kunnen ondernemers noodzakelijke (verduurzamings) investeringen doen, met voldoende zekerheid dat zij hun kraam ook in de toekomst nog op kunnen bouwen.⁸
- Verlaag de overdrachtsbelasting bij aankopen van vastgoed gericht op een leefbare binnenstad. De verhoogde overdrachtsbelasting pakt nadelig uit voor reguliere aankopen en vervolgens transformatie van panden in de binnenstad. Moedig private financiering aan.
- Maak wonen boven winkels mogelijk. Nieuwe bewoners verhogen de leefbaarheid, ook buiten de openingsuren van de winkelstraat.

7 Ministerie van VRO, 'Voortgang Transformatie naar woningen', 6 juni 2024.

8 SEO, Terugverdientijd in de ambulante handel, 2025

5. EERLIJK SPEELVELD BINNEN EN BUITEN DE EUROPESE UNIE

In Nederland wordt volop geïnvesteerd in aantrekkelijke centrumgebieden, een divers en kwalitatief winkelaanbod, zowel fysiek als online, het opleiden van mensen en duurzamere producten. De Nederlandse consument heeft daar behoefte aan, maar de prijs van een product of dienst blijft een belangrijke afweging bij een aankoopbeslissing. Door oplopende accijnzen en dreigende btw-verhogingen wordt het prijsverschil met omliggende landen als België en vooral Duitsland

ontoelaatbaar groot. Dat leidt tot toenemende grensoverschrijdende aankopen: consumenten kopen buiten Nederland niet alleen tabak en brandstof, maar ook drogisterijproducten, voeding, alcohol, diervoeding en meer. Zo wordt momenteel over 60 procent van de in Nederland geconsumeerde tabak, geen accijns afgedragen.⁹ Dit betekent niet alleen een aanzienlijk verlies voor de schatkist, maar ook voor de Nederlandse retail.

---

9 Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), Gedragseffecten van accijnsverhoging op tabak in 2024, 2025

Foto: platform DNWS

Foto: VBW

— *Nederlanders bestellen steeds meer producten online bij niet-Nederlandse webshops. Vaak in andere EU-lidstaten, maar ook van buiten de EU.*

Zo werd in 2024 voor meer dan 4,4 miljard euro buiten Nederland besteld,¹⁰ waarbij inmiddels het meest wordt gekocht in China. Deze producten zijn vaak onveilig en niet duurzaam, maar worden toch aangeschaft vanwege de lage prijs. De platforms, evenals veel dropshippers, die deze producten aanbieden, houden zich vaak niet aan de Europese wet- en regelgeving.

Hierdoor zijn producten niet enkel onveilig voor Nederlandse consumenten, maar behalen de buitenlandse platforms een oneerlijk concurrentievoordeel dat ingaat tegen principes van goed en eerlijk ondernemerschap. Verder dragen de platforms niet bij aan de kosten voor inzameling, recycling en verwerking van plastic en karton dat door directe import zijn weg vindt naar de Nederlandse consument. Tegelijkertijd doen Nederlandse ondernemers

hun uiterste best om te voldoen aan Nederlandse en Europese regels, met de bijbehorende compliancekosten, verwijderingsbijdragen enzovoorts.

De retail vormt het hart van de interne markt en de belangrijkste wetgeving waarmee zij te maken heeft, komt uit Brussel. De gemiddelde Europese winkelstraat oogt voor de consument vaak hetzelfde. Winkelketens hebben dezelfde voorkant in de winkelstraat, ongeacht in welk land zij gevestigd zijn, maar de realiteit aan de achterkant is voor veel ondernemers enorm complex door uiteenlopende regels en eisen die lidstaten afzonderlijk nog hanteren. Deze lappendeken van wet- en regelgeving moeten we niet willen. Dertig jaar na de totstandkoming van de Europese interne markt na het Verdrag van Maastricht, wordt het tijd om door te pakken. De Europese Commissie heeft met de presentatie van de nieuwe Interne Markt Strategie concrete stappen gezet om deze versnippering tegen te gaan. Zo is er een top-10 van grootste knelpunten benoemd, 'the Terrible Ten', met bijbehorende acties. Het is van groot belang dat deze acties zo snel, concreet en goed mogelijk worden uitgevoerd.

10 Thuiswinkel Marktmonitor 2024, mei 2025.

Foto: RND

WAT HEBBEN WE NODIG?

- Laat accijnzen niet verder stijgen en verlaag de verschillen met omliggende landen, zoals België en Duitsland. Voer geen verhogingen in van btw-tarieven, omdat deze een prijsprikkel zijn voor consumenten om producten en diensten direct over de grens of online in andere landen (van buiten de EU) te kopen.
- Zorg dat de interne markt echt werkt. Grenzen vormen op papier barrières die producten onnodig duur maken voor consumenten en onnodig ingewikkeld voor ondernemers.

— **Schrap oneerlijke belemmeringen zoals territoriale leveringsbeperkingen, uiteenlopende etiketteringsregels en complexiteit rond detachering en afvaltransport; knelpunten die allemaal door de Europese Commissie zijn benoemd als de 'Terrible Ten'.**

Daarnaast is het belangrijk dat er wordt gelet op *goldplating* zowel in Nederland, als ook in andere Europese landen om nieuwe barrières te voorkomen en het speelveld gelijk te houden voor ondernemers.

- De Europese markt wordt overspoeld met onveilige spullen die consumenten rechtstreeks van partijen buiten Europa bestellen naar hun voordeur. Pak dit aan met het afschaffen van de vrijstelling van invoerrechten op goederen tot € 150,- en het invoeren van een vaste heffing op pakketjes van buiten de EU. Investeer deze heffing in verduurzaming van de Nederlandse retail.
- Eerlijke concurrentie staat of valt met naleving van de regels. Versterk daarom de handhaving op de cross-border verkopen bij internationale spelers die vanuit hun thuismarkt niet hoeven te voldoen aan dezelfde strenge wettelijke EU-vereisten. Versnel actie en vergroot de handelingsmogelijkheden van toezichthouders om consumentenrechten te beschermen. Handhavingprocedures duren te lang, terwijl conforme bedrijven hun marktaandeel verliezen aan niet-conforme spelers die producten tot 40% goedkoper kunnen aanbieden. Zorg voor handhaving van regels met een 'taskforce oneerlijke concurrentie' dat de coördinatie binnen de overheid voor dit probleem overziet. Waarschuw als overheid consumenten over mogelijke productveiligheidsrisico's, kans op namaak en de duurzaamheidsimpact van hun aankoop.
- Vooral grensregio's zijn kwetsbaar. Om te voorkomen dat essentiële en maatschappelijke voorzieningen verdwijnen uit de grensregio's vragen wij de inzet van regionale investeringsagenda's voor de grensregio.
- Zorg ervoor dat retailers ongeacht hun vestigingslocatie in een gemeente aan dezelfde lokale eisen moeten voldoen ter behoud van de winkels in de winkelgebieden.

Foto: INretail

6. VEILIGHEID EN WEERBAARHEID ZIJN CRUCIAAL

Winkeldiefstal is een toenemend probleem. De meer dan 1,5 miljoen diefstallen leveren miljarden aan schade op, die veelal wordt betaald door de klant. In de huidige aanpak komt de winkeldief er te vaak mee weg. Ook agressie en overlast nemen helaas toe. Schreeuwen, slaan, vernielingen, bedreigen of chanteren, het zijn vormen van agressie waar ondernemers steeds vaker mee te maken krijgen.

Online blijft het aantal fraudegevallen stijgen, vooral aan- en verkoopfraude. Ook nemen cyberdreigingen- en aanvallen toe. We zien dat het kleinbedrijf zich het minste zorgen maakt over cyberdreigingen, maar hun zaken ook het minste op orde hebben. Het midden- en grootbedrijf maakt zich redelijk zorgen en hebben respectievelijk hun zaken redelijk en goed op orde.

— Schreeuwen, slaan, vernielingen, bedreigen of chanteren, het zijn vormen van agressie waar ondernemers steeds vaker mee te maken krijgen.

Foto: CBL

Tezamen met Platform Veilig Ondernemen (PVO) is de Toolbox Winkeldiefstal¹¹ ontwikkeld. De toolbox biedt praktische handvatten om maatregelen te nemen tegen winkeldiefstal. Het bevat bijvoorbeeld advies over hoe een winkel beter ingericht kan worden en hoe het personeel zich kan voorbereiden op een incident. De winkelier vindt daarnaast in de box informatie over samenwerken met politie en gemeente. Samen met het Digital Trust Center¹² wordt samengewerkt om cyberweerbaarheid binnen de retail te vergroten, onder meer met een basis-scan cyberweerbaarheid. In samenwerking met de Haagse Hogeschool wordt een Cyber Kracht Meting gedaan bij ondernemers om kwetsbaarheden in kaart te brengen. Thuiswinkel.org heeft een convenant gesloten met 'No More Leaks' om account takeovers tegen te gaan.

11 CCV, Toolbox Winkeldiefstal, 2025.
<https://pvo-nl.nl/nieuws/nieuw-toolbox-winkeldiefstal-gelanceerd-praktische-hulp-voor-ondernemers/>

12 <https://www.digitaltrustcenter.nl/tools/doe-de-basis-scan-cyberweerbaarheid>

WAT HEBBEN WE NODIG?

- Voor een effectieve aanpak van winkeldiefstal is meer inzet nodig om diefstal te voorkomen en te zorgen dat dieven daadwerkelijk gestraft worden. Dit betekent voldoende capaciteit van de politie, waarbij de retail bereid is om nog meer stappen op preventie te zetten naast alle investeringen die nu al worden gedaan.

— De acceptatie van winkeldiefstal als 'het nieuwe normaal' moet actief bestreden worden.

Hanteer de 'first offender' aanpak goed, zodat een winkeldief niet bij meerdere diefstallen nog steeds gezien wordt als een 'first offender'.

- De retail investeert jaarlijks miljoenen in preventie. Wij zijn bereid deze investeringen op te voeren en data slimmer te delen, in ruil voor een sneller digitaal aangifteproces. Voer een 'lik-op-stuk'-boete in, oftewel ter plekke een boete krijgen van de politie bij winkeldiefstal. Dit voorkomt dat een winkeldief ongestraft een diefstal pleegt en ontziet tegelijkertijd de capaciteit van de politie.
- De dadergroep zonder vaste woon- en verblijfplaats neemt toe. Er is vaak onvoldoende grip op deze groep. Kans op recidive bij deze groep is groot. Initieer een beter registratiesysteem voor deze daders zodat ze niet onder de radar blijven.

- Zet de steun aan de 'Week van de veiligheid' breder door, waarbij de retail samen met politie en overheid extra aandacht vraagt voor de aanpak van diefstal en agressie in de winkelstraat.
- Ondersteun centrumgebieden met de uitrol van het collectieve winkelverbod. Dat is een bewezen succesvol instrument dat winkeliers met steun van de gemeente kunnen inzetten voor een veiliger centrum.
- Geef meer ruimte ten aanzien van de in Nederland te strikt uitgelegde privacywetgeving. Zo kunnen ondernemers preventieve maatregelen nemen om (online) criminaliteit tegen te gaan. Bijvoorbeeld door gegevens van fraudeurs te delen tussen (online) retailers of de inzet van camera's toepassen. Geef ondernemers duidelijkheid en zekerheid over wat binnen de AVG wél mag. Sta verder gegevensdeling toe tussen publieke en private partijen voor betere samenwerking en versterking van de inzet van politie en retail.
- Zorg voor een snel en digitaal aangifteproces. Laagdrempelige aangiftemogelijkheid helpt de omvang van fraude en cybercrime inzichtelijker te maken. Maak ondernemers duidelijk welke informatie van belang is bij een aangifte om de pakkans te vergroten.
- Veranker de 'Integrale Aanpak Online Fraude' structureel in een publiek-private taskforce onder leiding van het ministerie van Justitie en Veiligheid, met meerjarenbudget, mandaat en doorzettingsmacht.
- Contant geld wordt door de meeste winkeliers (96%)¹³ geaccepteerd maar is ook een risicofactor voor overvallen. Daarom vragen ondernemers om uitzonderingen op de aanstaande wettelijke contant geld acceptatieplicht. Uitzonderingen voor in iedergeval onbemande situaties, winkels waar slechts twee medewerkers werken en ondernemers die na 18.00 uur open zijn.

13 [infographic-dnb.pdf](#)

Foto: INretail

7. DUURZAAMHEID IS DE KERN

Foto: Thuiswinkel.org

Ondernemen en verduurzamen kunnen goed samengaan. Ondernemers willen verduurzamen en koplopers zijn al aan de slag. Andere ondernemers hebben een extra zetje nodig. Een retailer kan invloed uitoefenen op de verduurzaming in de (online) winkel, met zijn keuzes hoe goederen vervoerd en aangeleverd worden en het stimuleren van de klant om een duurzame keus te maken. Reparatie en refurbishment worden een volwaardig onderdeel van de retail en creëren nieuwe functies. Technische vakmensen vinden inmiddels werk in de werkplaats én op de winkelvloer.

Hoewel de retail slechts een schakel in de keten is, staat zij dagelijks in contact met de gehele samenleving. De retail kan dus een belangrijke rol spelen in de verduurzamingslag die we als maatschappij moeten maken.

Om de retail te helpen door de bomen het bos nog te zien, is door INretail de MVO Wetwijzer ontwikkeld. De MVO Wetwijzer helpt retailondernemers om snel inzicht te krijgen in de MVO-wetgeving die op haar of zijn bedrijf van toepassing is. Om te kunnen voldoen aan nieuwe Europese wetgeving, zoals de CSRD, heeft onder andere het Vakcentrum een CSRD-tool ontwikkeld. Samen met vastgoedpartijen heeft de retail verder een inspiratiedocument opgesteld om winkelvastgoed te verduurzamen en de samenwerking tussen huurders en verhuurders te versterken. Thuiswinkel.org ontwikkelde voor online-spelers een duurzaamheidscertificering om bedrijven duidelijke handvatten te geven voor het opzetten, inrichten en implementeren van een duurzaamheidsstrategie.

WAT HEBBEN WE NODIG?

- Duurzaam ondernemen is en blijft erg belangrijk. De Nederlandse retail, online en offline, zet hier vol op in, onder meer met convenanten en sectorinitiatieven. Zorg dat ondernemers gesteund worden in het voortzetten van deze initiatieven en sla daarbij niet door in de handhaving van duurzame claims. Stimuleer bedrijven met kennis, advies en begeleiding en draag bij aan de ontwikkeling van relevante informatie over de voetafdruk van ondernemers.
- Behoud het verlaagde btw-tarief op reparatie en herstel van onder meer schoenen en kleding en breidt dit uit naar andere producten, waaronder elektronica. Zo stimuleren we hergebruik, zetten we een stap richting een circulaire economie en sluiten we aan bij Europese beleidslijnen.
- Maak het aanwezig hebben van voldoende laadinfrastructuur voor vrachtwagens, bakwagens en bestelbussen een randvoorwaarde voor zero-emissiezones. Zorg voor vrijstellingen voor markthandelaren zolang zij niet collectief kunnen laden op het marktplein.
- De mogelijkheid van achterafbetalen leidt tot meer retourzendingen. Ondernemers moeten deze betaaloptie nu verplicht aanbieden, maar willen een duurzamere keuze kunnen maken. Schaf de verplichting volgend uit artikel 7:26 BW daarom af.
- Help (MKB)-bedrijven te verduurzamen door in te zetten op verduurzamings- en circulariteitsfondsen en het vereenvoudigen van subsidies via de RVO. Maak het gemakkelijk om namens het collectief subsidie aan te vragen op circulariteit.
- Stimuleer circulaire businessmodellen gericht op intensiever gebruik (delen), bewuste materiaalkeuze en materialen-efficiëntie, levensduurverlenging, hergebruik, reparatie en recycling. Laat regels meebewegen met ontwikkelingen rondom tweedehands, refurbished en afvaldefinities. Reparatie kan net als logistiek en verkoop een vast onderdeel vormen van de retail.

— *Stimuleer en ondersteun als overheid slimme distributie, duurzame hubs en lokaal kopen.*

Stel de invoering van de vrachtwagenheffing uit zolang de noodzakelijke laadinfrastructuur niet voldoende aanwezig is.

- Maak de klimaatopgave voor het mkb haalbaar, betaalbaar en uitvoerbaar door het mkb financieel en met kennis te ondersteunen in het verduurzamen van hun winkelpanden en logistiek. Stimuleer innovatiebeleid dat de (mkb-)retail helpt bij verduurzaming en het zoeken naar kansrijke bedrijfsmodellen, zoals lease en stimuleer dit met passende instrumenten zoals de btw.
- Steun en stimuleer op nationaal niveau de IMVO-samenwerking tussen ondernemers en maatschappelijke organisaties via de convenantenaanpak en organiseer een duidelijk en sterk IMVO-beleid op Europees niveau.
- Ook retail ondernemers verduurzamen door energie te besparen en zelf op te wekken, maar worden te vaak gehinderd door netcongestie. Investeer in het oplossen ervan.

Foto: Techniek Nederland

De Ondernemersagenda van de Retail sector is een verbijzondering van de Ondernemersagenda "Vernieuwen, versnellen en verbinden" van MKB-Nederland en VNO-NCW, d.d. juli 2024.

MKB
Nederland

VNO-NCW

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Koninklijke Inretail
T.a.v. de heer J. van Dijken
Postbus 762
3700 AT ZEIST

Kenmerk: 202600050

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte heer Van Dijken,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600051

Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. Rianne Letschert, informateur
Postbus 20018
2500 EA Den Haag.

Aan de informateur,

Federatie voor Gezondheid
JIM (Jaarbeurs Innovation Mile)
6e verdieping Beatrix gebouw Jaarbeurs
Utrecht
Jaarbeursplein 6
3521 AL Utrecht

Betreft: Gezondheid is de beste investering voor het verdienvermogen van Nederland

Utrecht, 17 december 2025

Geachte mevrouw Letschert,

We pakken de handschoen van D66 en CDA graag op. Om samen met bedrijven, overheden en gemeenschappen de juiste voorwaarden te scheppen voor een gezonde samenleving. Want investeren in gezondheid is investeren in een sterke, veerkrachtige samenleving én economie waarin iedereen mee kan doen en gezond kan blijven. Alleen zo behouden we mensen zoveel mogelijk voor de arbeidsmarkt en houden we de zorg en het sociaal zekerheidsstelsel betaalbaar.

Gezonde mensen zijn het fundament van een sterke samenleving én een toekomstbestendige economie.

Gezondheid loopt als een rode draad door vrijwel alle grote opgaven waar Nederland voor staat: defensie vraagt fitte militairen, een sterke economie vraagt vitale werknemers, klimaatadaptatie vraagt een leefomgeving die niet ziek maakt, schoon drinkwater vraagt minder vervuiling door medicijnen en PFAS. Wie deze thema's van elkaar losknipt, verliest de samenhang die nodig is om vooruit te komen.

Juist daarom is gezondheid geen kostenpost, maar een investering in het *bindmiddel* van de samenleving. Het biedt een gedeeld perspectief waarmee partijen elkaar kunnen vinden en waarmee beleid dat nu in hokjes is georganiseerd opnieuw verbonden kan worden. Preventie levert aantoonbaar meer op dan het kost – in arbeidsparticipatie, productiviteit, brede welvaart én in minder druk op zorg en sociale zekerheid.

De Federatie voor Gezondheid (FvG) wil dat het kabinet inzet op het versterken van gezondheid als basis van economische veerkracht en maatschappelijk functioneren. De FvG pakt graag de handschoen op om mee te helpen en preventie te concretiseren. Het vraagt om een lange termijn blik, samenwerking over meerdere sectoren heen, en een ecosystemische benadering waarin burgers en gemeenschappen leidend zijn. Daarom participeert de FvG in de Nationale GezondheidsTop 2026.

Voorstel: investeringsagenda voor Gezondheid & Verdienvermogen

We stellen voor dat het komende kabinet **€1 miljard per jaar** reserveert voor beleid dat gezondheid versterkt via *alle* relevante domeinen: wonen, werken, onderwijs, leefomgeving, mobiliteit en zorg.

Onze rol: verbinder, kennispartner en uitvoeringskracht

De Federatie voor Gezondheid brengt partijen uit overheid, bedrijfsleven, zorg, onderwijs en maatschappelijke organisaties samen. Wij dragen graag bij door:

1. Het organiseren van domeinoverstijgende samenwerking in alle regio's.
2. Het begeleiden van de transitie van ziektezorg naar gezondheidsbevordering.
3. Het ondersteunen van het kabinet bij het formuleren van uitvoerbare maatregelen.

Gezamenlijk de stap van reageren naar versterken

De keuze waar het nieuwe kabinet voor staat is helder: blijven we vooral reageren op ongezondheid, of richten we ons op het versterken van gezondheid zodat alle mensen kunnen meedoen?

Met een heldere investeringsagenda en gezamenlijke actie kunnen we bouwen aan een sterke samenleving én een toekomstbestendige economie.

Met vriendelijke groet,

Patricia Heijdenrijk, waarnemend voorzitter Federatie voor Gezondheid

Thomas Plochg, directeur Federatie voor Gezondheid

De Federatie voor Gezondheid bundelt de krachten van zo'n 60 publiek en private organisaties die een positieve bijdrage leveren aan de gezondheid van Nederland. Samen verkennen we wat daarvoor nodig, wenselijk en mogelijk is. We doen de dingen die van strategisch belang zijn voor de beweging naar een gezondere samenleving én we alleen in gezamenlijkheid kunnen realiseren. Zie

www.federatievoorgezondheid.nl

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Federatie voor Gezondheid
T.a.v. de heer T. Plochg
JIM - 6e verdieping Beatrix gebouw Jaarbeurs Utrecht,
Jaarbeursplein 6
3521 AL UTRECHT

Kenmerk: 202600052

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte heer Plochg,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600053

**SCHOON
MAKEND
NEDER
LAND**

Bureau woordvoering kabinetsformatie
T.a.v. Prof. Dr. R.M. Letschert, informateur
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Datum: 19 december 2025
Onderwerp: Voorstellen onderhandelingsakkoord

Schoonmakend Nederland
Bond Den Bosch
Pettelaarpark 130-B
5216 PV 's-Hertogenbosch
T 073 648 38 50

info@schoonmakendnederland.nl

IBAN NL18INGB0005023908
BTW NL 0025.99.958.B01
KvK 40258433

schoonmakendnederland.nl

Geachte mevrouw Letschert,

Graag geef ik u en de politieke partijen die betrokken zijn in het formatieproces enkele voorstellen mee die thema's waar u samen aan werkt verder kunnen concretiseren. Na een korte introductie van onze sector en Schoonmakend Nederland geef ik per punt een korte toelichting.

De schoonmaakbranche en Schoonmakend Nederland

Schoon Maakt Mogelijk. Schoonmakers zijn onmisbaar: zij zorgen dag in dag uit voor een schone, veilige werk- en leefomgeving. Onze sector speelt een cruciale rol in het gezond functioneren van Nederland: van ziekenhuizen en scholen tot kantoren, openbaar vervoer en de thuiszorg. Het werk kent vele vormen; van reguliere schoonmaak en glasbewassing tot diverse soorten van specialistische reiniging.

Schoonmakend Nederland is de brancheorganisatie voor de professionele schoonmaak- en glazenwassersbedrijven en vertegenwoordigt 500 ondernemingen. De schoonmaaksector biedt waardevol werk aan ongeveer 120.000 trotse schoonmaakmedewerkers. Mensen met heel diverse achtergronden werken in de sector samen. Ook is onze branche zichtbaar op bijna elke plek in de samenleving. Namens de sector streeft Schoonmakend Nederland onder meer naar een stabiel werkgevers- en innovatief ondernemersklimaat.

Meer werken moet meer lonen

Als het kabinet de arbeidsparticipatie wil vergroten, is het essentieel dat werken (en vooral méér werken) direct ook meer loont. Juist voor mensen aan de basis van de arbeidsmarkt. Dit is nu anders. Vaak loopt het ontvangen van meer loon vast in een combinatie van hoge lasten op arbeid en negatieve prikkels die voortkomen uit het toeslagenstelsel. Mensen gaan er in deze situatie vaak te weinig op vooruit. Bovendien is het vaak ook niet makkelijk uit te rekenen wat een paar uur extra werken betekent voor je huishoudboekje.

Verkort de loondoorbetaling bij ziekte van twee naar één jaar

Schoonmaak is een arbeidsintensieve sector. Daarbij is een vast dienstverband bij ons de norm. Werkgevers in de sector bieden de juiste begeleiding, opleiding en kansen voor ontwikkeling. Dat vereist wel ruimte voor de ondernemers: verminder regeldruk, zorg voor uitvoerbare regels en voorkom stapeling van verplichtingen.

Een concreet punt daarbij is de loondoorbetaling bij ziekte. Dat is een zeer zware verplichting, zeker in onze arbeidsintensieve sector en zeker voor bedrijven in het mkb. Wij pleiten ervoor deze loondoorbetaling te verkorten van 2 naar 1 jaar, met passende waarborgen voor re-integratie en inkomenszekerheid. Dit verlaagt risico's, maakt het aantrekkelijker om grotere arbeidscontracten aan te bieden en vergroot de ruimte om te investeren in duurzame inzetbaarheid.

Voorkom grote stijging van het minimumloon

Met onze eigen CAO die algemeen verbindend is verklaard, sluiten we elk jaar zo goed mogelijk aan bij de wensen en behoeften van zowel werkgevers als medewerkers in de schoonmaakbranche. Zo betalen wij nu al ruim boven het minimumloon, omdat ook wij streven naar een versterking van de bestaanszekerheid. Maar een grote verhoging van het wettelijk minimumloon zal de mogelijkheid om een goede CAO af te sluiten verkleinen.

Resumerend

Onze sector kampt met arbeidsmarktkrapte en oplopende (regel)lasten. Daardoor staat ruimte voor investeren in mensen en innovatie onder spanning. Volgens ondernemers in onze sector is het wenselijk dat:

- Meer werken ook meer moet lonen.
- De loondoorbetaling bij ziekte wordt verkort van twee naar één jaar.
- Grote stijging van het minimumloon wordt voorkomen.

Met vriendelijk groet,

Tamara van Ark

Voorzitter

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Schoonmakend Nederland
T.a.v. mevrouw T. van Ark
Bond Den Bosch, Pettelaatpark 130-B
5216 PV s-HERTOGENBOSCH

Kenmerk: 202600054

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte mevrouw Van Ark,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

www.democratiemonitor.nl
info@democratiemonitor.nl

202600055

Stichting Democratie Monitor

Lange Houtstraat 26
2511 CW Den Haag

De Tweede Kamer

t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

18 december 2025

Betreft: Democratie-agenda voor het regeerakkoord

Geachte mevrouw Letschert,

Graag deel ik hierbij namens de Stichting Democratie Monitor ons panklare plan om de democratie in Nederland te versterken. Het bevat meer dan 30 concrete voorstellen die zo in het regeerakkoord kunnen worden opgenomen.

Ik geef hiermee gehoor aan de handreiking van D66 en CDA om gezamenlijk toe te werken naar een plan "voor een land waarin we de democratische rechtsstaat koesteren en beschermen".

Die ambitie juichen wij toe. Met ons panklare plan bieden wij concrete aanknopingspunten om deze ambitie te realiseren en om te zetten in actie.

Dit is urgent, want de democratie komt nu niet door de APK. Uit onze data-analyse blijkt dat 18 van de 45 indicatoren voor een gezonde democratie in het rood staan.

Gelukkig is er een groot draagvlak voor versterking van de democratie. Meer dan 25 organisaties, experts en netwerken steunen bijgevoegde voorstellen. Samen vertegenwoordigen zij meer dan 75 maatschappelijke organisaties.

Ik wens u veel succes en alle goeds bij het uitvoeren van uw opdracht als informateur. Uiteraard sta ik tot uw beschikking om ons initiatief en onze voorstellen nader toe te lichten.

Hartelijke groet,

Bas Bijlsma
Directeur
Stichting Democratie Monitor

DEMOCRATIE *in* MONITOR

NOTITIE: NAAR EEN STERKERE DEMOCRATIE

Waarom deze notitie?

Met deze notitie bieden we een panklaar hoofdstuk voor het volgende regeerakkoord. Daarin bundelen we de vele goede ideeën om de democratie en rechtsstaat in Nederland te versterken. Zo helpen we de informateur en onderhandelaars snel tot een akkoord te komen op dit thema.

Dat is namelijk hard nodig. Want de Nederlandse democratie komt niet door de APK. Dat concluderen wij in ons rapport 'Democratie Monitor 2025' op basis van uitgebreide data-analyse.

Van de 45 indicatoren voor een gezonde democratie verslechteren er 18 in de periode 2014-2024. Slechts 9 indicatoren verbeteren. De negatieve trends zijn bovendien sterker dan de positieve trends. De tekstbox vat de inhoudelijke highlights van het rapport samen.

Deze ontwikkeling moet worden gekeerd. Een gezonde democratie is onmisbaar voor meer veiligheid, vrijheid en voorspoed voor alle Nederlanders.

Daarom moet het volgende kabinet alles in het werk stellen om de democratische rechtsstaat te versterken. Onderstaande maatregelen bieden een krachtige agenda die in het regeerakkoord gevoegd kan worden.

De inhoud van deze agenda bouwt voort op de aanbevelingen van (staats)commissies, analyse van verkiezingsprogramma's, en de rijke input die wij ontvingen vanuit het brede veld. Daarnaast ontvingen we vele waardevolle bijdragen uit het veld, waaronder van de organisaties en experts die dit initiatief steunen.

Highlights 'Democratie Monitor 2025'

De democratische en rechtsstatelijke politiek staat onder druk:

- Steeds meer onrechtsstatelijke voorstellen.
- Dalend draagvlak voor democratische instituties.
- Steun voor autocratische maatregelen.
- Intimidatie van politici neemt toe en bemoeilijkt het werk.

De 'tegenmacht' kalft af:

- De toegang tot het recht staat onder druk.
- Autoriteiten breken vaker vreedzame demonstraties op.
- Bezuinigingen zetten de vrije pers en wetenschap onder druk.
- Agressie en intimidatie schaden de journalistiek en wetenschap.
- Groeiende perceptie van rechtsongelijkheid onder de bevolking.

Lichtpuntjes:

- Vertrouwen in rechters, pers, ambtenaren, zorg en medeburgers neemt toe.
- Internationaal behoort Nederland tot de meest geavanceerde democratieën, hoewel we ook daar afglijden.

Hoofdstuk voor het regeerakkoord: 'Een sterke democratie die werkt voor burgers'

Een robuustere democratie komt tot betere oplossingen voor de problemen waar ons land mee worstelt. En een robuustere democratische rechtsstaat beschermt ons allemaal tegen willekeur, machtsmisbruik, corruptie en onrecht. Dat is wat ons land nodig heeft en dat is waar dit kabinet in investeert. De coalitie gaat de democratie, inclusief rechtsstaat, in brede zin versterken. Dat is broodnodig want onderzoeken laten zien dat de democratie nu niet door de APK komt. Door te investeren in de vitaliteit, weerbaarheid en kracht van onze democratie investeren we ook in meer veiligheid, vrijheid en voorspoed voor alle Nederlanders. In minder democratische samenlevingen zijn burgers armer, onzekerder, onvrijer, en ongezonder. Ook bedrijven hebben last van een haperende democratie. Hoe slechter de democratie, hoe meer zij te maken krijgen met vriendjespolitiek, corruptie, onbeschermd intellectueel eigendom, en willekeur. Dankzij democratische ideeënvorming komen bovendien de beste ideeën bovendrijven in onze samenleving en economie. Door besluiten democratisch te nemen, creëren we een solide draagvlak voor de soms moeilijke maar noodzakelijke keuzes die voor ons liggen. In een gezonde democratie voelen burgers zich mede-eigenaar van die democratie en kunnen zij daaraan deelnemen en meebeslissen.

1. We versterken de democratische politiek en bestuur

Democratieën hollen uit vanaf de top. Politici, bestuurders en burgers hebben op alle niveaus een grote verantwoordelijkheid om democratische normen te respecteren en uit te dragen. Wij zullen benoemen en bestrijden elke poging om antidemocratische, onrechtsstatelijke en extremistische standpunten over te nemen of te normaliseren. Het respecteren van de scheiding der machten is daarvoor essentieel en is in beton gegoten. Als politiek en bestuur geven wij het goede voorbeeld. We zullen geen voorstellen doen die strijdig zijn met de politieke, burgerlijke en sociale grondrechten, zoals vastgelegd in de Grondwet waarop onze democratische rechtsstaat is gebaseerd. We laten in woord én daad zien dat de politiek draait om respect, terughoudendheid en een constructief debat. Samenwerking en compromissen zijn essentieel in ons bestel. En we zullen nooit antidemocratisch en extremistisch gedachtegoed normaliseren. We versterken actief de poortwachters in onze democratie die de grens tussen democratische en antidemocratische politiek bewaken. En we zorgen ervoor dat alle politiek ambtsdragers veilig hun ambt en taken kunnen uitvoeren.

Concrete maatregelen:

- We steunen de oprichting van het Nationaal Planbureau voor de Democratie en Rechtsstaat en bouwen zo voort op eerdere aanbevelingen hiertoe. Dit planbureau moet geworteld zijn in de samenleving en wetenschap, en onafhankelijk kunnen opereren.
- We agenderen jaarlijks een plenair debat over de staat van de democratie in de Eerste en Tweede Kamer op basis van de feitelijke trends en ontwikkelingen. We roepen Provinciale Staten en Gemeenteraden op hetzelfde te doen.
- We borgen in de wet dat politieke partijen voldoen aan democratische kernwaarden, zoals transparantie, integriteitseisen, en ledendemocratie.

- We laten de benoemingsprocedures van bestuurders bij en financieringsystematiek van de Hoge Colleges van Staat, belangrijke instituties, en inspecties evalueren met als doel hun kwaliteit en onafhankelijkheid te versterken.
- We onderzoeken de mogelijkheden om verkiezingen nog toegankelijker te maken voor iedereen, waaronder verbetering van de fysieke toegang van stemlokalen, vervroegd stemmen, vernieuwde stembiljetten, en makkelijker stemmen in het buitenland.
- We beschermen onze democratie ook in de digitale wereld tegen ondermijning, onder andere door toezichthouders meer capaciteit te geven om tijdig op te treden, de afhankelijk van niet-Europese tech af te bouwen, en oneigenlijke inmenging in verkiezingen via sociale media te bestrijden.
- We passen de Grondwet aan zodat bewindspersonen moeten vertrekken als het parlement het vertrouwen opzegt.
- We pakken bedreiging en intimidatie van lokale en nationale politiek ambtsdragers keihard aan en bieden hun de bescherming die ze verdienen, met speciale aandacht voor groepen die vaker met intimidatie te maken krijgen, zoals vrouwen, jongere politici, politici met een migratieachtergrond, en politici met wortels in kwetsbare groepen en minderheden.
- We maken middelen vrij om politieke participatie van alle Nederlanders te bevorderen, met nadruk op ondervertegenwoordigde groepen en vertegenwoordigers uit gemarginaliseerde en kwetsbare gemeenschappen.
- We faciliteren grootschalige publiekscampagnes om het belang van politiek ambtsdragers voor de samenleving uit te dragen. En we maken een functie als politiek ambtsdrager aantrekkelijker, bijvoorbeeld door zwangerschaps- en geboorteverlof voor gemeenteraadsleden mogelijk te maken.
- Wij spreken iedereen erop aan - van burgers tot collega Kamerleden - als zij bijdragen aan een giftig politiek klimaat waardoor het werk en de veiligheid van politiek ambtsdragers in het geding komt.
- We versterken de kwaliteit van nieuwe wet- en regelgeving, zodat het altijd voldoet aan belangrijke kwaliteits-, effectiviteits-, juridische en rechtsstatelijke minimumvereisten, in lijn met het beoordelingskader van de Raad van State.
- Met een actieprogramma en trainingen stimuleren we het democratisch bewustzijn van beleidsmakers op alle niveaus binnen de Rijksoverheid en stellen ook lagere overheden in staat hierin te investeren.
- We vergroten de capaciteit om corruptie en integriteit van politici en ambtenaren beter te onderzoeken en aan te pakken waar nodig, en rapporteren hierover jaarlijks aan de Tweede Kamer.
- We starten de rondetafel 'Democratie en samenleving' om structureel het gesprek aan te gaan met het bedrijfsleven, maatschappelijk middenveld, de media, de instituties en de wetenschap over het beschermen en versterken van de democratie.
- We maken data over aspecten van de democratie en rechtsstaat die in opdracht van de Rijksoverheid worden verzameld, standaard openbaar en toegankelijk voor derden. We steunen ook het ontsluiten van data over lokale democratie-indicatoren.

2. We vergroten de toegang tot het recht en versterken de rechterlijke macht

De coalitie koestert de rechterlijke macht. We willen het vertrouwen in de rechtspraak behouden en vergroten. Daarom investeren we in toegankelijke rechtspraak voor burgers en het MKB, met nadruk op groepen die dit het meest nodig hebben. We steunen de rechtspraak om deze dichterbij burgers te brengen en gebruik te maken van de mogelijkheden die technologie daartoe biedt. De onafhankelijkheid van de rechtspraak staat onveranderd centraal. De bestaande wegen voor politieke inmenging blokkeren we. De Toeslagenaffaire leert dat ook rechters burgers met vertrouwen en respect moeten benaderen. We gaan hierover in gesprek met de rechterlijke macht. De enorme stijging van het aantal meldingen van discriminatie vraagt tevens om een krachtigere inzet om sociale cohesie te bevorderen, discriminatie actief te bestrijden en uit te bannen, en de rechten van minderheden en kwetsbare groepen in de samenleving te beschermen.

Concrete maatregelen:

- We verlagen de griffierechten daar waar de toegang tot het recht het meest onder druk staat. Ook identificeren we samen met de justitieketen welke andere drempels burgers en MKB ervaren en maken een plan om deze drempels te verlagen.
- We creëren meer ruimte voor de sociale advocatuur en gesubsidieerde juridische bijstand voor groepen die dat nodig hebben.
- We voeren de aangenomen initiatiefwet-Sneller uit die regelt dat de minister geen bijzondere aanwijzingen aan het OM kan geven over specifieke rechtszaken, het OM niet verplicht is de minister te informeren over lopende zaken, en we zorgen ervoor dat de politiek minder invloed krijgt op benoemingen bij de Raad voor de Rechtspraak.
- We geven de rechterlijke macht een aparte begroting en vergroten de onafhankelijkheid door de Raad voor de Rechtspraak in de Grondwet op te nemen als Hoog College van Staat.
- We geven rechters en rechtbanken meer capaciteit om vonnissen in begrijpelijke taal weer te geven, vooroordelen en discriminatie in de rechtspraak en strafmaat tegen te gaan, oprecht inlevingsvermogen te kunnen tonen met de burger en de situatie waarin deze zich bevindt, en stimuleren het hanteren van redelijke gerechtelijke verzoeken en termijnen.
- We geven rechters de mogelijkheid om te toetsen of wet- en regelgeving in lijn is met de rechten van alle burgers zoals die in de Grondwet staan beschreven en scherpen daarbij de sociale grondrechten aan.

3. We versterken de burgerrechten van Nederlanders en de maatschappelijke controle op de macht

We zien dat iedereen in een democratie baat heeft bij een sterke maatschappelijke tegenmacht. Maatschappelijke organisaties, vakbonden, journalisten en wetenschappers zijn hiervoor cruciaal. Hun inzichten scherpen onze collectieve ideeënvorming, brengen misstanden aan het licht, geven ruimte aan een breed spectrum aan opvattingen, en verbinden burgers en hun idealen. Daarom koestert deze coalitie de samenspraak en tegenspraak vanuit de samenleving. We bevorderen daarbij de diversiteit en inclusiviteit en waarderen praktijkervaring, feiten en onderzoek, en burgers die de moeite nemen om op te komen voor hun idealen en belangen. Voor politici en bestuurders die groepen willen uitsluiten en fundamentele burgerrechten criminaliseren, is er geen plaats in ons democratisch bestel. Wij versterken juist het demonstratierecht, het recht je te organiseren, de persvrijheid en het recht om de staat ter verantwoording te roepen. Dit vraagt ook om meer mogelijkheden voor burgers om deel te nemen aan democratische besluitvorming en om publieke taken uit te kunnen voeren.

Concrete maatregelen:

- We beschermen journalisten, wetenschappers en medewerkers van maatschappelijke organisaties en vakbonden tegen bedreiging en intimidatie. Daartoe steunen we initiatieven zoals PersVeilig en WetenschapVeilig en versterken we de justitieketen.
- We scherpen het Wetsvoorstel strategische rechtszaken tegen publieke participatie waar nodig aan om optimale bescherming te bieden tegen juridische intimidatie en bedreiging.
- We investeren in de publieke omroep en versterken lokale, regionale en onderzoeksjournalistiek.
- We brengen in kaart hoe vaak autoriteiten vreedzame demonstraties verbieden en opbreken en gaan hierover in gesprek met de VNG en stellen meer middelen beschikbaar voor lokale autoriteiten zodat demonstraties in principe altijd doorgang kunnen vinden.
- We evalueren de Wet transparantie maatschappelijke organisaties (Wtmo) om disproportionele financiële consequenties en regeldruk voor het gehele maatschappelijk middenveld te minimaliseren en geven de voorkeur aan gerichte maatregelen om (buitenlandse) ondermijning tegen te gaan.
- We beschermen het recht van maatschappelijke organisaties om een rechtszaak aan te spannen tegen de staat. Dit is een belangrijk controlemechanisme in de Nederlandse democratie die burgers de mogelijkheid biedt om de overheid via de rechter te dwingen hun rechten te respecteren en bevorderen. We stoppen initiatieven die dit willen inperken.
- We investeren fors in de bestrijding van discriminatie in de samenleving en binnen het openbaar bestuur met als doel slachtoffers van discriminatie te beschermen en te voorkomen dat de overheid groepen burgers anders behandelt op basis van hun afkomst of andere persoonskenmerken.
- We bevorderen democratisch burgerschap, gemeenschapszin en het recht van burgers om publieke taken uit te oefenen door gericht burgerinitiatieven, burgercoöperaties, bewonersinitiatieven, burgerberaden en andere vormen van burgerparticipatie op lokaal, provinciaal en nationaal niveau te steunen en obstakels weg te nemen.

- We trekken de initiatiefwet verheerlijking terrorisme terug, vanwege de vele geuite fundamentele juridische en grondwettelijke bezwaren en het risico op misbruik door antidemocratische bewegingen.
- We investeren in burgerschapsonderwijs en ondersteunen scholen die dat willen om echte democratische oefenplaatsen te zijn.
- We bestrijden de internationalisering van autocratische bewegingen en geven ondersteuning van democratische initiatieven ook prioriteit in het Caribisch deel van het Koninkrijk en ons buitenlandbeleid.

Steunverklaringen

Deze maatschappelijke organisaties, netwerken en experts steunen dit initiatief:

Breed Mensenrechten Overleg, Bureau Burgerberaad, Burger Observatorium Rechtsstaat, Democratie en Mensenrechten, Cordaid, Civil Society Platform for Peacebuilding and Statebuilding (CSPPS), Dierencoalitie, Greenpeace Nederland, Groene11, Hivos, Hot Politics Lab, Limburgse Docentennetwerk Democratie en Burgerschap, Lokale Democratie Coalitie, Mariken van der Velden, Vrije Universiteit, Nederlands Helsinki Committee, Nederlandse Democratie Coalitie, Nederlandse Vereniging van Journalisten, Netherlands Institute for Advanced Study (NIAS-KNAW), Netherlands Institute for Multiparty Democracy, Oxfam Novib, Partos, PAX, Stichting Weerbare Democratie, Voor Democratie, Voor Ons Nederland, World Farming Netherlands.

Colofon

Notitie 'Naar een sterkere democratie'

Stichting Democratie Monitor

info@democratiemonitor.nl

www.democratiemonitor.nl

15 december 2025

Vormgeving: Danny Lelieveld Ontwerp

Voor vragen of opmerkingen over dit initiatief: info@democratiemonitor.nl

De Stichting Democratie Monitor is een non-profitorganisatie en geregistreerd als ANBI.

Wilt u ons financieel steunen en/of zich aanmelden voor onze nieuwsbrief? Scan dan deze QR-code of bezoek onze website.

Informateur / Tweede Kamer
Tav Bureau Waardwaring kabinetsoemete
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Stichting Democratie Monitor
T.a.v. de heer B. Bijlsma
Valkenboslaan 152
2563 CR DEN HAAG

Kenmerk: 202600056

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte heer Bijlsma,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur